

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuv.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 22

ЗМІСТ

Коротко про головне

Майдан назавжди змінив історію не лише України, але й Європи і світу – Президент.....3

Аналітика

Тарасенко Н.

Українське питання в контексті саміту G-20 і терактів у Парижі: версії та прогнози.....4

Якименко Ю.

Перспективи досрочних парламентських виборів в Україні в оцінках політиків и експертів.....17

Правові аспекти

Закіров М.

Проблеми реформування судової системи очима фахівців.....22

Потіха А.

Трудовий кодекс України прийнятий у першому читанні.....27

Економічний ракурс

Кулицький С.

Втрати економічного потенціалу Донбасу: оцінки та шляхи відновлення.....39

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....	60
Корпоративне співробітництво.....	68

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	71
Діяльність науково-дослідних установ.....	73
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань.....	74
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.....	75
Наука і влада.....	76

Коротко про головне

Майдан назавжди змінив історію не лише України, але й Європи і світу – Президент

Президент П. Порошенко з дружиною Мариною разом із членами родин героїв Небесної Сотні взяли участь у презентації документального фільму «Зима у вогні» режисера Є. Афінеєвського.

Звертаючись до присутніх у залі кінотеатру «Україна», глава держави зазначив, що день 21 листопада надзвичайно зворушливий: рівно два роки тому, у такий самий дощ, група студентів і небайдужих громадських діячів вийшли на Майдан із простою вимогою, що Україна має бути європейською державою. «Вони не вимагали підвищення пенсій чи зниження тарифів, зниження податків чи підвищення зарплат. Вони вийшли за цінності, побачивши, що влада намагається обдурити людей, обіцявши підписати Угоду про асоціацію, але будучи на гачку у Путіна, вона збирається будувати “залізну завісу” з Європою, навіки позбавивши українців мрії приєднатися до Європейського Союзу», – сказав П. Порошенко.

Президент зазначив, що цей фільм передає атмосферу Майдану, «де кожен був героєм». «Важливість цього фільму дуже важко переоцінити. Незважаючи на те що пройшло лише два роки з історичних подій на Майдані, вже зараз можна оцінити велич цієї події, яка назавжди змінила історію не лише моєї держави, вона назавжди змінила історію Європи і світу, – підкреслив Президент. – Це зробили тисячі і мільйони героїв, які за 93 дні скинули злочинний режим, який віддав наказ стріляти бойовими набоями по власним громадянам. Ми показали, що в країні є демократія, що цей народ може змінювати країну, її долю, історію».

Президент назвав символічним підписання саме 21 листопада пакета безвізових законів, адже багато хто не вірив у надання безвізового режиму для українців через ситуацію в країні та ЄС. «Але ми, ті люди, які були на Майдані, вірили – ми маємо зробити свою справу і ми відкриємо ці двері. Ми це робимо не для Європи, ми це робимо для себе», – заявив П. Порошенко, відзначивши також, що Угоду про асоціацію вже ратифіковано всіма країнами за значно коротший термін, ніж зазвичай триває ця процедура.

«Ми будемо робити все можливе для того, щоб змінити і побудувати ту країну, про яку мріяли герої Небесної Сотні. Країну з децентралізацією і повноваженнями громад, з демократією і захистом прав і свобод, чесним волевиявленням громадян, з незалежною судовою гілкою влади, де судді не беруть хабарів і забезпечують справедливість, країну без корупції, з армією, яка викликає лише шану, повагу, гордість і патріотизм, країну, яка вірить, що вона переможе. Ми маємо це зробити, пам'ятаючи подвиг Майдану і героїв Небесної Сотні, подвиг України і українців», – заявив П. Порошенко.

Режисер фільму Є. Афінеєвський подякував усім, хто долучився до

створення фільму: своїй команді, яка була на Майдані, усьому Майдану, який був «як одна велика родина, яка оточила його і повірила в нього», а також дала можливість донести історію Майдану до усього світу. «Хлопці і дівчата, які були на Майдані, довірили мені, колишньому росіянину, а тепер громадянину США, донести історію Майдану, якою вона була. Усі, хто був на Майдані, були герої, а мені просто випала честь бути серед них і донести унікальну історію цих людей всьому світові», – сказав режисер.

У свою чергу посол США в Україні Д. Пайєтт зазначив, що для всіх, хто з боку Посольства США був причетний до створення фільму, було великою честю долучитися до цього проекту, який мав на меті донести світові історію Майдану. «Усі, хто спостерігав за розвитком подій на Майдані, глибоко змінилися. Сподіваюся, що мистецтво, яке створив Євген зі своєю командою, гарантуватиме всім нам, що ідея Майдану житиме ще довго. Тому що досвід, який прожила ця країна за останні два роки, стосується не тільки її історії, він стосується майбутнього Європи, трансатлантичного союзу і усіх тих цінностей, які ми всі вважаємо найдорожчими для себе», – сказав посол США в Україні.

Команда, яка працювала над створенням фільму, відзначила, що їхня стрічка – не лише про Революцію гідності, а, власне, про почуття гідності, і Революція гідності дає початок перетворенню України на країну гідності.

Довідково. У документальному фільмі «Зима у вогні» режисера Є. Афінеєвського показані події на майдані Незалежності взимку 2013–2014 рр. До фільму ввійшли інтерв'ю з учасниками протестів, записи з місця подій і повномасштабний погляд на події. Світова прем'єра «Зими у вогні» відбулася у вересні на венеціанському фестивалі. Також стрічку показували на головному конкурсі фестивалю «Телларайді-2015». На Міжнародному кінофестивалі в Торонто-2015 фільм отримав приз глядацької аудиторії за найкращий документальний фільм. Показ у Києві (21 листопада. – Прим. ред.) відбувся за підтримки Посольства США (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua/news/majdan-nazavzhdi-zminiv-istoriyu-ne-lishe-ukrayini-ale-j-yev-36345>). – 2015. – 21.11).*

Аналітика

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Українське питання в контексті саміту G-20 і терактів у Парижі: версії та прогнози

Терористичні акти, здійснені 13 листопада в Парижі, актуалізували у світовому експертному співтоваристві ряд геополітичних проблем, провідною з яких стала протидія міжнародному тероризму. Водночас теракти у Франції змістили фокус світової політики з Росії, як найбільшої загрози західній

безпеці, та України, як жертви російської агресії та осередку збройного конфлікту. Терористичні атаки в Парижі показали, що ІДІЛ – це загроза всьому людству, а конфлікт на Донбасі є другорядним у контексті світової політики. Утім, стверджувати, що Україна опинилася поза мейнстрімом світової політики, зарано. Події у Франції хоча й відтіснили на другий план конфлікт на Донбасі, але не зняли це питання з порядку денного, опосередковано вплинувши на важливі для України аспекти міжнародної політики.

Терористичні акти в Парижі стали одним з основних маркерів, що значно вплинули на обговорення питань, включених до порядку денного саміту G20 у турецькій Анталії. Раніше очікувалося, що пріоритетним питанням на зустрічі глав країн «великої двадцятки» буде врегулювання ситуації на Донбасі, але серія терактів у Парижі 13 листопада спрямувала саміт у русло проблем глобальної безпеки, вирішення питання з біженцями й боротьби з тероризмом.

За підсумками саміту «велика двадцятка» опублікувала підсумкове комюніке й декларацію щодо боротьби з тероризмом. У декларації країни «великої двадцятки» заявили, що тероризм не може й не повинен асоціюватися з жодною релігією, національністю або етнічною групою. «Ми однозначно засуджуємо всі акти, методи та практики тероризму, які не можуть бути виправдані ні за яких обставин, незалежно від їх мотивації, у всіх їхніх формах і проявах, де і ким би вони не здійснювалися», – ідеться в декларації.

У документі зазначено, що боротьба з тероризмом є важливим пріоритетом для всіх країн G20 і вони готові працювати спільно з метою запобігання та припинення терористичних актів шляхом зміцнення міжнародної солідарності і співробітництва, а також перекривати канали фінансування тероризму. «Ми стурбовані значним і зростаючим потоком іноземних терористів-бойовиків і загрозою, яку це становить для всіх держав, включаючи країни походження, транзиту та напрямки терористів. Ми твердо маємо намір протидіяти цій загрозі шляхом зміцнення співпраці та розроблення відповідних заходів щодо запобігання та усунення цього явища», – заявили лідери країн «великої двадцятки» ([http://www.dw.com/uk/ заява-g20-канали-фінансування-тероризму-мають-бути-перекриті/a-18853807](http://www.dw.com/uk/заява-g20-канали-фінансування-тероризму-мають-бути-перекриті/a-18853807)).

Важливим для України аспектом світової реакції на терористичні акти в Парижі стала зміна позиції лідерів найбільших держав щодо ролі Росії в протистоянні міжнародному тероризму в бік її залучення до антитерористичного альянсу. Зокрема, британське інформгентство Reuters опублікувало серію новинних повідомлень, з яких випливає, що євроатлантична цивілізація продовжує сподіватися на допомогу Москви в справі боротьби з «Ісламською державою» (ІДІЛ), незважаючи на те, що Кремль усупереч власним офіційним заявам бомбить позиції противників Б. Асада – свого єдиного союзника на Близькому Сході (<http://newsader.com/15621-analitiki-newsader-prizvali-zapad-prervat-k>).

Так, агенція Reuters у своїх матеріалах зробила акцент на заявах політиків і світовому сприйнятті трагедії. Для прикладу, подано цитату Б. Обама про те, що події в Парижі є атакою на весь цивілізований світ. Він наголосив на необхідності об'єднання всіх сил для боротьби з тероризмом, що не визнає

жодних регіонів, рас, національностей і держав (<http://iac.org.ua/chorna-ryatnitsya-u-parizhi-pershi-visnovki-mizhnarodnih-informagentsiy>).

Також з'явився сюжет про вшанування пам'яті загиблих. Сказано про те, що всі світові лідери висловили співчуття – «від Б. Обама і до В. Путіна», а також з усієї Європи та Середнього Сходу. Найвизначніші пам'ятки по всьому світу підсвітили кольорами французького прапора.

Такий кут подання новин дав змогу журналістам зробити наголос на наслідках трагедії: світові лідери, всі як один, говорять про необхідність об'єднання потужностей заради знищення бойовиків і досягнення безпеки не лише для жителів країн Близького Сходу, а й, напевно, усього світу.

Відповідно до одного з повідомлень Reuters, під час 35-хвилинної дискусії в кулуарах саміту G20 президенти США і РФ Б. Обама та В. Путін обговорили питання про зусилля з подолання конфлікту, який настільки гостро проявився у вигляді трагічних подій у Франції. «Президент Обама і президент Путін домовилися про необхідність запуску перехідного процесу, ...який відбуватиметься за посередництва ООН за участі сирійської опозиції і представників режиму, а також про припинення вогню», – розповів американський чиновник.

Також інформгентство інформує, що Б. Обама на засіданні «великої двадцятки» закликав Росію приєднатися до нових зусиль щодо ліквідації ІДІЛ.

Інша публікація Reuters з цієї тематики показує, що президент Європейської ради Д. Туск розкритикував дії Росії в Сирії у зв'язку з тим, що вони призводять до збільшення потоків біженців, які захлеснули Європу, проте заявив при цьому про важливість співпраці між США і РФ. «Саме тому співпраця між Росією та іншими країнами, особливо Сполученими Штатами Америки, настільки важлива в контексті кризи, пов'язаної з біженцями», – підкреслив він.

У подібному руслі витримана також інформація інформгентства про намір прем'єр-міністра Великої Британії Д. Кемерона переконати В. Путіна в тому, щоб він зосередив повітряні удари в Сирії на позиціях ІДІЛ. «Під час розмови, яку я хочу провести з В. Путіним, я збираюся сказати йому: “Є одна річ, з якою ми всі згодні: і безпека Росії, і безпека Великої Британії зміцниться, якщо ми знищимо ІДІЛ. Це те, на чому ми повинні сконцентруватися”».

Журналісти американської агенції CNN намагалися дати експертну оцінку кривавих подій у Парижі.

Експерт з Лондона в прямому включенні заявив про те, що терористи «Ісламської держави» могли мати своїх послідовників у Європі. Він наголосив на тому, що тепер бойовики концентрують свою увагу саме на Європі, а не на Сирії, що становить загрозу для європейців. Як висновок він заявив про необхідність перегляду міжнародних угод і рівня безпеки у Європі, зокрема умов Шенгенського договору.

У вашингтонській студії відбулася розмова чотирьох експертів не лише про теракти в Парижі, а й про становище Сирії та загальні тенденції поширення тероризму. Насамперед було сказано про необхідність рішучих дій. «“Ісламська держава” існує майже рік, проте досі ніхто не почав рішучих дій для

розв'язання проблеми. Теж саме стосується й режиму Асада. Тому чорна п'ятниця 13 листопада повинна стати сигналом для пробудження міжнародної спільноти».

Питання об'єднання світових лідерів заради спільної безпеки, відкинувши політичні розбіжності, стало центральним і на російському Russia Today. Щоправда, тут головний акцент було зроблено на ролі Росії в боротьбі з «Ісламською державою», яка демонструвалася на прикладі заяв російських учасників саміту G20 у Туреччині. Russia Today показала уривок з промови В. Путіна, де він говорить про необхідність об'єднання зусиль для боротьби зі спільним ворогом. Крім того, у сюжеті також присутній коментар голови російського МЗС С. Лаврова про те, що світова спільнота повинна відкинути свої упередження і сфокусуватися на створенні спільного антитерористичного фронту. Далі журналіст говорить, що таку позицію підтримують й інші політичні лідери, зокрема Д. Туск, Д. Керрі, Д. Кемерон. Таким чином, послідовність розповіді може змусити деяких глядачів подумати, що пропозиція про спільну боротьбу вперше пролунала з боку російської сторони, а всі інші лише підтримали.

Порівнявши ці три міжнародні інформагенції, можна зробити висновок, що всі вони так чи інакше розповіли про необхідність створення єдиного фронту в боротьбі з тероризмом, щоправда, по-різному розставивши акценти щодо осмислення кривавих подій в Парижі. Якщо Reuters наголосила на світовому сприйнятті цієї трагедії, то CNN сфокусувала свою увагу на думках експертів. Russia Today, натомість, спробувала наголосити, наскільки важливу роль відіграє Росія та її союзники у вирішенні конфлікту в Сирії та боротьбі з ІДІЛ.

«Теракти в Парижі створили тактичну можливість для Путіна», – підкреслює The Washington Post в редакційному коментарі (http://www.newsru.ua/press/19nov2015/rus_syria_france.html). Два місяці російський правитель намагався переконати арабські й західні країни приєднатися до того, що він називає альянсом проти «Ісламської держави», хоча російські зусилля здебільшого спрямовані проти сирійських повстанців. Тепер, після терактів у Парижі, Ф. Олланд раптово звернувся до ідеї великого альянсу. Кремлю це вигідно: альянс може означати зняття європейських санкцій, термін дії яких закінчується в січні (якщо їх не продовжать), і дозвіл Росії обговорювати майбутнє Сирії і, можливо, України, пише видання.

Росія мало що може запропонувати очолюваній США коаліції у воєнному плані, вважає видання. Наступ під керівництвом Росії не вразив військових аналітиків. Підтримка ж В. Путіним режиму Б. Асада – одна з найбільших перешкод для перемоги над джихадистами.

В. Путін відправив свого міністра закордонних справ на переговори щодо Сирії у Відні в минулі вихідні, але Москва й Тегеран продовжують наполягати на умовах, які залишають Б. Асада при владі на 18 місяців або навіть довше. «Єдиний продуктивний внесок, який може зробити Путін у рамках антиідівської коаліції, – це зміна його позиції та використання впливу Росії, щоб домогтися відходу Б. Асада і припинити атаки на підтримувані Заходом

сили. Якщо цього не буде, альянс з Росією може стати небезпечним помилковим кроком для США і Франції», – застерігає газета.

Оглядач The Washington Times Г. Тейлор пише, що координація дій Росії і Франції проти ІДІЛ «наводить на думку, що Росія, можливо, навіть жадає грати набагато більш активну й помітну роль у надто повільній кампанії під керівництвом США, спрямованій на стримування екстремістів». Однак аналітики застерігають: цілком імовірно, Москва виставить свої жорсткі умови тісного співробітництва.

Питання про координацію дій проти ІДІЛ залежить і від того, чи дозволять США В. Путіну залишити Б. Асада при владі. Крім того, Москва може спробувати пов'язати сирійську кампанію з поступками стосовно України.

Мабуть, європейські лідери схвалюють розширення ролі Росії в Сирії. Тим часом адміністрація Б. Обама запевняє, що рішення про те, чи пом'якшувати антиросійські санкції, ухвалюватимуть незалежно від військових дій Росії на Близькому Сході. «Ми чітко розмежуємо тему України і дії Росії в Сирії», – сказав газеті неназваний американський чиновник.

Отже, терористичні атаки в Парижі стали певним шансом для В. Путіна знову повернутися до вищої ліги глобального політичного бомонду. Загрози Європі можуть змусити європейських політиків звернути увагу на пропозицію В. Путіна разом боротися з бойовиками ІДІЛ. Не виключено навіть, що Росія може свідомо провокувати бойовиків цієї терористичної організації здійснити теракт на території Росії, а за потреби та сама організувати такий теракт для того, щоб викликати співчуття світу й до себе, показавши, що Європа, як і Росія, маючи спільні загрози, які несе світовий тероризм, приречені на співпрацю в цьому питанні.

Саме в цьому контексті варто розглядати зроблену 17 листопада заяву голови ФСБ РФ О. Бортнікова про те, що аварія у Єгипті російського пасажирського лайнера А321 сталася в результаті теракту. Як відомо, раніше Москва всіляко затягувала розслідування обставин трагедії, очевидно для того, щоб мати можливість обрати найбільш вигідну для себе версію.

За словами політолога, дослідника радикальних рухів у Європі А. Шеховцова, залежно від того, яку б версію причин катастрофи літака Airbus А321 «Когалимавіа» офіційно підтримав Кремль, він міг як отримати шанс на покращення відносин із Заходом, так і втратити підтримку сирійської військової кампанії з боку росіян (<http://ukrainian.voanews.com/content/a321-versii-rosiya/3042248.html>).

«З одного боку, щоб вивести Росію з міжнародної ізоляції, Москва прагне створити об'єднаний фронт Заходу та Росії проти “міжнародного тероризму” і таким чином розвинути успіх добре продуманих дій Москви після терористичних нападів на США у вересні 2001 р. З цієї точки зору, Москві буде вигідно визнати, що літак “Когалимавіа” було знищено в результаті теракту», – пише А. Шеховцов у своєму Facebook.

Водночас визнання теракту означатиме, що Кремль дезінформував росіян щодо безпечності для Росії військової кампанії в Сирії, зазначає експерт. «На

домашній арені Москва представляє сирійську кампанію, покликану підвищити популярність В. Путіна, як позбавлену ризику для самих росіян. У рамках цієї логіки, визнання факту теракту поставить під сумнів “геніальність” сирійської кампанії Кремля», – пише А. Шеховцов.

Між тим, оприлюднення західними ЗМІ нових подробиць катастрофи російського лайнера постійно зменшувало простір для маневру, на який розраховував Кремль. Зокрема, Reuters повідомило про наявність у США аудіозаписів, які вказують, що російський літак було підірвано бомбою, пізніше France-24 поінформували, що записи переговорів у кабіні пілотів літака підтвердили, що на борту стався вибух. Під тиском беззаперечних фактів, а ймовірніше, з огляду на політичну кон’юнктуру, Кремль зрештою офіційно визнав версію теракту.

Тим часом ЗМІ не виключають причетності Кремля до заохочення терористів. Цікавою є думка про те, що одним з організаторів теракту в Парижі була Росія, щоб відвернути увагу від України та Сирії. Більше того, говорять про цікавий і геополітично вигідний сценарій теракту в Москві, який дасть змогу відвести від Росії підозри, а також під прикриттям протидії тероризму далі «нав’язувати свою гру» на міжнародній арені.

Азербайджанський журналіст Б. Манафов, що нині проживає в Далласі (США), у виданні spektrnews.in.ua висловив думку, що за терактами в Парижі в п’ятницю, 13 листопада, стоять Росія й особисто її президент В. Путін. «Можете звинуватити мене в зайвому фантазерстві, але навряд чи зумієте мене переконати у зворотному», – зазначає Б. Манафов. На його думку, ці теракти пов’язані з розпочатою 15 листопада в Туреччині зустріччю світових лідерів G20, де, «за розвіданими, що надійшли, В. Путіна очікував черговий холодний дипломатичний “душ”».

Журналіст обґрунтовує свою думку тим, що, як відомо з повідомлень преси, жоден з великих світових лідерів не погодився на особисту зустріч з В. Путіним у рамках саміту. При цьому, на думку Б. Манафова, «Путін до останньої хвилини розраховував, що його приймуть на саміті “двадцятки” як переможця в сирійському конфлікті». Невипадковим журналіст вважає і вибір країни, де сталися теракти. «По-перше, мстивий пітерський пацан все ще пам’ятає, як Олланд кинув його з “Містраллю”: це був оглушливий ляпас за Крим, який прозвенів на весь світ. По-друге, президент Франції не пропускає нагоди принизити Путіна при кожній зустрічі так званої “четвірки” за мінськими угодами», – пише азербайджанський журналіст. Крім того, на його думку, це також є актом помсти за карикатури французького журналу *Charlie Hebdo* з приводу аварії аеробуса A321 над Єгиптом, які «викликали бурю обурення в Держдумі».

Журналіст висловлює побоювання, що В. Путін не зупиниться і світова спільнота, якщо вона не прийме ефективних заходів, може зіткнутися «вже із застосуванням “брудних” ядерних або хімічних атак». «Думаю, не пройде і пари-трійки тижнів, як світова преса отримає більш достовірні докази причетності Москви до нового виду печерних воєн», – упевнений Б. Манафов. На завершення своєї статті він говорить про те, що висловлені В. Путіним

співчуття на адресу Франції «прозвучали як чорний гумор» (<http://patrioty.org.ua/pomsta-za-mistrali-lyalkovod-parizkih-teraktiv-sidit-u-kremli-zhurnalist>).

В Анталії В. Путін намагався зміцнити свої позиції: якщо рік тому на саміті G20 його приймали підкреслено холодно, то цього разу широко транслювалися кадри його двосторонніх зустрічей з лідерами різних країн, зокрема Саудівської Аравії. В. Путін зазначив, що Росія має дані про фінансування ІДІЛ деякими членами «великої двадцятки» й незаконну торгівлю нафтою, а також покаржився, що Захід не ділиться інформацією з російською стороною: «Нам бояться давати території, по яких не треба завдавати ударів, побоюючись, що саме туди ми і будемо удари робити, що ми всіх обдуримо».

В. Путін сподівався використати Сирію й міжнародний тероризм як привід для виведення Росії з дипломатичної та економічної ізоляції. Однак перелому не сталося. Президент РФ провів повноцінні переговори з канцлером Німеччини А. Меркель. За підсумками зустрічі з британським прем'єром Д. Кемероном було зроблено заяву про намір спільно боротися з міжнародним тероризмом. Коротко навіть вдалося переговорити з президентом США Б. Обамою, незважаючи на те, що напередодні саміту американський Білий дім офіційно не підтверджував, що час на цю зустріч знайдеться.

Президенти В. Путін і Б. Обама розмовляли в кулуарах саміту G-20 близько 20 хвилин і обмінялися рукоштовками. У ЗМІ повідомляється, що вони обговорили ситуацію в Україні та Сирії. Як повідомили в Білому домі, Б. Обама і В. Путін нібито домовилися про необхідність проведення переговорів з цих питань за посередництва ООН. Однак жодних офіційних документів або заяв з цього приводу зроблено не було.

Показово, що у Кремлі з приводу зустрічі свого президента з Б. Обамою не квапляться святкувати тріумф. Коментуючи бесіду з американським лідером, прес-секретар В. Путіна Д. Песков прямо сказав, що «помилково думати, що можливо за 20 хвилин перевернути двосторонні відносини». Виходить, що з одного боку, паризькі теракти, на тлі яких пройшов саміт в Анталії, змусили західних лідерів зустрітися з Путіним як з одним із ключових гравців по Сирії. З іншого – вони ж ще міцніше замкнули російського лідера в «сирійській шкаралупі».

Так, зустрічі із лідерами США та країн ЄС відбулися. Але Путіну так і не вдалося вийти за вузькі рамки обговорення «спільної боротьби з тероризмом» і «майбутнього Башара Асада». Вийти за рамки сирійської проблематики вдалося лише з кількома особливо близькими – у минулому – партнерами Росії. Так, А. Меркель начебто сама заговорила з Путіним про Україну. Щоправда, не виключено, що це було лише нагадування про те, що Захід навряд чи зможе визнати анексію Криму, а зовсім не очікувана Кремлем пропозиція «обміняти» Крим і Донбас на Сирію.

Окрема зустріч у рамках саміту «Великої двадцятки» була присвячена питанню про збереження санкцій відносно РФ. Учасники зустрічі підтвердили, що санкції повинні залишатися в силі доти, поки не будуть повністю виконані Мінські угоди по Україні. У розмові брали участь прем'єр-міністр

Великобританії Д. Кемерон, канцлер ФРН А. Меркель, прем'єр Італії М. Ренці і глава МЗС Франції Л. Фабіус.

Перед офіційним відкриттям президент Європейської Ради Д. Туск і глава Єврокомісії Ж.-К. Юнкер заявили, що санкції проти Росії будуть скасовані у разі повного виконання Мінських угод.

Проте експерти не поспішають із привітаннями на адресу України, тому що продовження санкцій грає на руку Путіну. «Дуже небезпечно звучать тези про те, що з Путіна знімуть санкції тільки після реалізації Мінських угод. Мені здається, це те, чого й хотів би Путін», – говорить Р. Бортник. За його словами, Крим уже випав за межі цього діалогу, адже Мінські угоди – це тільки питання Донбасу, питання Криму там немає. «Якщо ми говоримо про скасування всіх санкцій після їх виконання, коли сепаратисти отримають фактично автономію і вплив на геополітичне життя України, що ми отримаємо в сухому підсумку? Крим не наш, санкцій немає. Донбас в автономному статусі під подвійним, україно-російським управлінням. Час минув, економіка втрачена, країна втратила політичний і економічний суверенітет. Можна буде в такому випадку констатувати, що ми були розгромлені в цій війні», – прогнозує політолог.

Саміт G-20 в Туреччині не став проривом для В. Путіна на міжнародній арені, упевнений політолог П. Нусс. «Порядок денний був змінений, і варто зазначити, не з таким дипломатичним збитком для Києва, як це планувала Москва, яка, ймовірно, і є головним замовником масштабного теракту в Парижі в рамках глобальних стратегій», – написав П. Нусс на своїй сторінці у Facebook.

Короткий діалог президента РФ В. Путіна з Президентом США Б. Обамою у холі біля кав'ярні в присутності двох перекладачів і десятка камер, який, за визначенням П. Нусса підпадає лише під формат «обміну думок» і аж ніяк не переговорів, вже говорить про те, що «головної мети Путін і Кремль не досягли, а навпаки, формат продемонстрував, що США не ведуть сепаратних переговорів з Путіним, який є головним спонсором і мотиватором міжнародного тероризму», – вважає експерт.

«Якщо бути максимально коротким, скажу так: головною метою Путіна і російської стратегії є зміна порядку денного на всіх міжнародних переговорах, яка значною мірою відсуне «українське питання» на порядок позицій, створюючи осередки напруги в інших зонах конфлікту, таких як Сирія і Париж. Не вдалося», – підкреслює П. Нусс.

На його думку, американські партнери в черговий раз, не піддаючись на провокації Кремля, у форматі «перекинулися словами» дали зрозуміти Путіну, що розв'язання українсько-російської кризи і деескалація ситуації на Сході України, виконання «мирного плану Порошенка» – одна з головних тем повістки міжнародного діалогу. Росії не дозволять нав'язати свій порядок, що впливає з коментарів ситуації спікерами адміністрації Б. Обама.

«Більше того, зараз немає підстав говорити про те, що Путіну вдалося змінити положення політичної ізоляції, так як і на цьому саміті, він не зміг стати хедлайнером і лідером, як це було в минулі роки, до анексії Криму і російської агресії на сході України», – пише експерт.

«Резюмуючи, я з упевненістю можу сказати, що значних результатів саміт

не дав, так як вже сьогодні порядок денний задають США і Брюссель, і саме вони, в рамках стратегічного партнерства будуть виробляти сценарій боротьби з тероризмом, і Росії дозволено вносити лише свої пропозиції», – зазначив П. Нусс.

Політолог додав, що український дипломатичний корпус Адміністрації П. Порошенка напередодні саміту, вже після паризької трагедії, провели ряд скайп-конференцій та телефонних переговорів з багатьма лідерами Заходу, у тому числі і через персональний контакт на рівні посольств, щоб забезпечити стабільну позицію українського питання під часі формування порядку денного саміту, і цієї мети ми досягли.

Найбільш несподіваним, але позитивним для України, підсумком перебування В. Путіна на саміті G-20 в Туреччині стала пропозиція Росії реструктурувати борг України в 3 млрд дол., дозволивши сплачувати по 1 млрд у 2016–2018 рр. – за умови гарантій за нього від влади США або ЄС, або одного з міжнародних фінансових інститутів. Заяву про це президент Росії зробив на підсумковій прес-конференції за результатами саміту.

«Щоб не ставити Україну в скрутне становище, ми зробили, на мій погляд, несподівану пропозицію нашим партнерам. Ми не просто погодилися на реструктуризацію українського боргу, а ми запропонували кращі умови, ніж нас просив Міжнародний валютний фонд. Нас просили перенести платіж на наступний рік, я сказав, що ми готові на більш глибоку реструктуризацію», – сказав В. Путін.

«Готові в цьому році не отримувати ніяких грошей, а в наступному році отримати мільярд, у 2017 – ще мільярд, і в 2018 – ще один мільярд», – додав президент РФ. «Ми сподіваємося, що це питання буде вирішено до початку грудня поточного року, визначеного графіком роботи МВФ», – підкреслив глава РФ. При цьому Путін повідомив, що Росія обговорила питання українського боргу з главою МВФ К. Лагард, пропозицію російської сторони було сприйнято з інтересом».

В. Путін також зазначив, що Росія завжди готова до діалогу з західними партнерами, і якщо вони вважають, що настав час міняти відносини, то Москва буде це вітати. «Ми ніколи не відмовлялися від добрих відносин з нашими партнерами на сході і на заході, і ті односторонні заходи, які обмежують взаємодію за різними напрямками, були ініційовані не нами, а нашими партнерами. Якщо зараз наші партнери вважають, що настав час щось змінювати у наших стосунках, то ми будемо це вітати, ми ніколи не відмовлялися від спільної роботи і двері не закривали», – сказав В. Путін на прес-конференції. «Мені здалося, що дійсно, у всякому разі на експертному рівні, на рівні обговорення проблем, є очевидна зацікавленість, щоб відновити роботу за багатьма напрямками, включаючи і економіку, і політику, і сферу безпеки», – зазначив він.

В українському Мінфіні пропозицій російської сторони щодо реструктуризації боргу досі не коментують, посилаючись на те, що офіційних пропозицій з цього приводу від РФ не отримували.

Раніше сторони займали принципові позиції з питання сплати боргу в розмірі 3 млрд дол. Україна пригрозила оголосити урядовий мораторій на виплату «боргу Януковича» перед РФ, якщо російська сторона не погодиться на реструктуризацію. Водночас Кремль, погрожуючи Україні дефолтом, вимагав повноцінної виплати по кредиту.

Р. Бортник стверджує, що В. Путін змінив точку зору з двох причин: «Мотивація перша: я думаю, Росія чудово розуміла, що вона не отримає ці 3 млрд від України найближчим часом. Судові змагання після пропуску строку в грудні, швидше за все, затягнулися б на багато років з неясним результатом. Друга мотивація: це лягає в канву путінської стратегії “братніх народів”, його роль миротворця по відношенню до України».

Експерт не виключає також, що на рішенні лідера РФ відбилися домовленості «двадцятки» щодо ІДІЛ. «За підсумками саміту G-20 ми фактично спостерігаємо формування великої міжнародної коаліції проти Ісламської держави. Позитивний результат у цьому питанні Путін намагався екстраполювати і на україно-російські відносини. Ця теза про реструктуризацію українських боргів і прозвучала як один з елементів торгів Путіна на цих переговорах», – зазначає політолог.

«Мета Путіна зрозуміла. У першу чергу, пропагандистсько-політична, плюс економічна – перетворити віртуальний борг України в реальний, який буде повертатися порційно протягом трьох років, і на західні гарантії». Р. Бортник називає це «геополітичної пасткою» для Б. Обама. «Якщо він погодиться гарантувати український борг, це означатиме не тільки визнати його існування, але й оплатити його за рахунок коштів своїх же платників податків. Якщо не погодиться, в Росії та Україні розгорнеться істерика про те, що Захід “злив” Україну – теж програшна ситуація», – зазначає він.

Варто було Ф. Олланду заявити про намір сформувати міжнародну коаліцію для боротьби з ІДІЛ, як Росія підлаштувалася, щоб вписатися в цю нову конфігурацію, пише в редакційній статті Le Monde. Для початку Москва офіційно визнала всім відомий факт, що катастрофа російського літака над Єгиптом стала наслідком теракту, отримавши тим самим «законну підставу» для ведення бойових дій у Сирії, пише видання. Путін дав вказівку російським збройним силам координувати дії в Сирії з французькою армією. І, нарешті, Росія запропонувала на певних умовах реструктурувати 3-мільярдний борг України. І хоча це рішення не пов'язане з Близьким Сходом, воно має ключове значення для відносин Росії і Заходу, підкреслює газета (http://www.newsru.ua/press/19nov2015/rus_syria_france.html).

Співпраця – замість суперництва – з Росією проти ІДІЛ дає Франції більше шансів ефективно вести цю боротьбу, визнає видання. «Однак не варто відриватися від реальності: починаючи з вересня, 80 % російських авіаударів, за даними Пентагону, були спрямовані проти поміркованих повстанських сил антиасадівської опозиції, – ідеться в статті. – Глибинна причина втручання Росії в ситуацію в Сирії – це бажання Путіна повернути свою країну у гру великих держав. Крім того, він захищає російські інтереси в Сирії. Всі останні виступи показують: Путін залишається керівником, зацикленним на логіці

конфронтації з Заходом».

«Головне завдання Заходу в майбутньому торзі з Москвою – в обмін на російську допомогу в боротьбі з ІДІЛ не пожертвувати своїми принципами, виходячи з яких він підтримує Україну», – резюмує газета.

Оцінюючи українське питання в контексті саміту G-20 і терактів у Франції, експерти відзначають, що з кожною новою зустріччю міжнародного співтовариства українська тема все більше поступається більш глобальним темам, таким як загроза тероризму.

Р. Бортник оцінює підсумки саміту «двадцятки» негативно відносно конфлікту на Донбасі і проблеми Криму. І, на його думку, найближчим часом не варто очікувати, що українське питання повернеться до світового порядку денного. «На жаль, час і нові світові проблеми грають проти нас. Поки що єдиним виходом України є реалізація Мінських угод. Але Мінські угоди – це компроміс, це поступки сепаратистам», – зазначає експерт. Тому і в такому випадку Україна опиняється не в самій вигірній позиції.

Голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко налаштований більш оптимістично. Він вважає, що українцям рано кричати «все пропало»: так, Україна зараз не займає лідируючу позицію в порядку денному, але про неї не забули. «Давайте не драматизувати ситуацію. Українське питання не пішло з міжнародного порядку денного. Об'єктивно воно відійшло на другий план ще до терактів у Парижі, і це пов'язано з цілим рядом причин. Дві головні причини: міграційна криза в Європі і затишшя на Сході України», – нагадує експерт.

За словами В. Фесенка, теракти у Франції закономірно посирили увагу до проблеми міжнародного тероризму. Але українське питання не забули і не можуть забути. «І в РФ, і в США підтвердили, що під час короткої зустрічі Обама і Путіна обговорювалася не тільки Сирія, але й українське питання. Саме під час цієї зустрічі Путін зробив свою заяву з приводу поступок з боргової проблеми. Так що говорити, що про Україну забули, що Україна відсунута в архів не можна. Криза на Сході України не вирішена, і вона буде залишатися в міжнародному порядку денному», – упевнений політолог.

Погоджуючись із тезою про те, що Україну списувати з рахунків і віддавати під вплив Росії ніхто не збирається, експерти водночас наголошують, що обсяг, якість та інтенсивність будь-якої допомоги Україні залежатиме від критеріїв, не пов'язаних з геополітикою. Що ж стосується питання фінансової допомоги, то вона визначатиметься якістю і надійністю інвестиційного клімату, а також відсутністю корупції (<http://socportal.info/2015/11/19/terakt-u-parizhi-oposeredkovani-pidsumki-dlya-ukrayini.html>).

Українські експерти також запропонували свої оцінки загальноєвропейських наслідків терористичних актів у Парижі, зокрема кризу біженців та загрозу вільному руху осіб (<http://iac.org.ua/terroristichni-akti-u-parizhi-otsinka-natsionalnih-ta-mizhnarodnih-naslidkiv-chastina-2/>).

Експерти єдині в думці про те, що зміщення акцентів світової уваги у бік безпеки матиме негативні наслідки для біженців із зон конфліктів, які намагаються знайти в державах ЄС безпечний притулок для себе. Із січня по

вересень 2015 р. у ЄС були зареєстровані понад 700 тис. біженців, а виходячи з того, що ситуація у Лівії та Сирії – державах ключових джерел потоків біженців – демонструє тенденцію до погіршення, слід очікувати, що їхня кількість буде зростати. Про масштабність проблеми свідчить той факт, що вона є ключовою на порядку денному ЄС. Цій темі було присвячено саміт на Мальті, що завершився за один день до паризьких терактів. ЄС хоче надавати фінансову допомогу державам Африки та Близького Сходу, щоб вони приймали біженців назад до себе. Проте коштів для фінансування відповідних фондів бракує. Тому міграційна криза в ЄС може провокувати акти насильства проти біженців, як от, приміром, підпал табору біженців у французькому місті Кале, у ту саму ніч, коли відбулися теракти в Парижі. Найбільший ризик полягає у тому, що серед біженців можуть бути бойовики ІДІЛ та інших терористичних організацій. Саме це є основною загрозою для безпеки держав ЄС.

З огляду на це Європу чекають суттєві обмеження руху осіб, а також товарів, послуг (туристичних, наприклад), капіталу в ім'я безпеки. Особливо це стосується країн, які вели активні дії в Сирії для боротьби з ІГІЛ. Теракти можуть поставити під загрозу навіть Шенгенську систему, припускають експерти, адже громадяни ЄС чекатимуть від урядів своїх держав рішучих заходів посилення охорони не лише зовнішніх, а й внутрішніх кордонів ЄС. Шенгенська зона за таких умов може стати загрозою для всіх європейських держав, тому не виключена постановка питання про її скасування. Щодо біженців, то тут, скоріше за все, введуть серйозні обмеження та контроль або взагалі закриють для них кордони.

Координатор Free Voice IAC О. Роговик прогнозує «кризу європейської гостинності в політиці щодо біженців, загострення міждержавних конфліктів щодо біженців, що поєднуюватиметься з поступовою відмовою групи держав від прийняття біженців, загальне суттєве скорочення їх прийому до Європи та наростання стійкого всеохоплюючого ворожого ставлення до біженців у Європі.

Утім, не всі експерти такі категоричні. Так, доцент кафедри країнознавства і міжнародного туризму ЛНУ ім. І. Франка П. Байковський переконаний, що Шенгенська зона, з огляду як на її символічне значення для європейської інтеграції, так і на економічні переваги, які вона створює для європейської економіки, не розвалиться, як дехто пророкує. Однак умови її функціонування можуть стати жорсткішими та більш гнучкими, дозволяючи державам-членам вводити різні обмеження.

«Багаті» держави-члени, безумовно, обмежать прийом біженців, що змусить держави, які розташовані на зовнішніх кордонах ЄС, бути більш жорсткими у поводженні з новими мігрантами. Загалом позиція ЄС і держав-членів щодо проблеми біженців стане менш толерантною та більш раціональною. Цьому сприятиме суспільний тиск та обурення громадськості напливом мігрантів, які, як підтверджує приклад останніх подій у Парижі, можуть бути потенційними терористами.

Співзасновник Центру дослідження Африки О. Мішин, зі свого боку, запевняє, що, незважаючи на події у Парижі, Шенгенської зони не будуть

скасовувати. Причина полягає в тому, що вона є фундаментом існування ЄС. При цьому він нагадує події 11 березня 2004 р. у Мадриді, коли «Аль-Каїда» організувала теракти у потягах, від яких загинула 191 особа, а 2050 отримали поранення. Проте навіть після цієї трагедії скасування Шенгену не відбулося. Так само буде і цього разу, але ймовірно, що отримати візи для іноземних громадян стане складніше, бо їх перевірка буде більш ретельною.

Очевидно, що вищезгадані проблеми можуть суттєво відбитися і на українцях, які очікують на запровадження безвізового режиму з ЄС. Глава Міжнародного центру перспективних досліджень В. Філіпчук упевнений, що Євросоюз може посилити перевірки всіх подорожуючих у Шенгенській зоні через теракти в Парижі 13 листопада (http://newsradio.com.ua/2015_11_20/Bezvizovij-rezhim-z-S-v-dkladatimetsja-maksimalno-dovgo-ekspert-4880/). Обмеження в рамках свободи пересування в Шенгенській зоні однаково буде торкатися і українців, які нічим не будуть відрізнятися від громадян будь-яких інших країн. Це очевидно породжує проблему втрати мотивації прийняття рішення про запровадження безвізового режиму з Україною. Адже в той час, коли кордони закриваються, відкривати їх для когось іншого буде не зовсім логічно.

В. Філіпчук зазначає, що питання безвізового режиму Україна – ЄС має три складові. Це політична воля надати Україні безвізовий режим з боку ЄС, технічна готовність України та безпекові виклики, які можуть бути на перешкоді цього рішення.

Завдання для України в плані дій щодо візової лібералізації розбиті на чотири блоки: «Безпека документів та біометрика» (передбачає впровадження біометричних паспортів), «Міграція і притулок», «Громадський порядок і безпека» і «Права людини та протидія дискримінації» (<http://www.segodnya.ua/politics/pnews/naskolko-ukraina-stala-blizhe-k-es-itogi-pervyh-dvuh-let-s-nachala-evromaydana-668930.html>).

Як зазначають експерти, Україна фактично виконала своє «домашнє завдання» з усіх чотирьох блоків. «По суті більше нічого немає. Вони (ЄС) хвалили і те, як Україна почала контролювати кордони, і те, як видаються документи (біометричні паспорти) та ін. Якщо і будуть якісь зауваження, потрібно буде оперативно прореагувати, але, в принципі, їх претензії вже не звучали останнім часом», – зауважив експерт з міжнародних питань О. Палій.

Як відомо, останнім часом основні претензії ЄС стосувалися «пробуксовки» в питаннях боротьби з корупцією в Україні. Але минулого тижня Верховна Рада прийняла весь необхідний пакет антикорупційних документів. Нині він спрямований у європейські структури, якщо виникнуть зауваження, то документи доведеться доопрацювати. Про готовність зробити це у випадку необхідності вже заявив спікер В. Гройсман.

За великим рахунком, єдиний закон з «безвізового пакета», який поки не прийнятий, і під який у Верховній Раді буде складно зібрати 300 голосів – це зміни до Конституції в частині недоторканності народних депутатів і суддів (відноситься до блоку «Громадський порядок і безпека»). Але експерти вважають, що якщо в ЄС будуть наполягати на прийнятті документа, він буде прийнятий.

Свій вердикт щодо перспектив безвізового режиму в ЄС повинні оголосити 15 грудня. Утім, зважаючи на зростаючі безпекові виклики, які значно зменшують політичну волю ЄС на запровадження безвізового режиму з Україною, експерти припускають, що це питання буде відкладатися максимально довго – мінімум 3–4 місяці, навіть тоді, коли Україна буде технічно готова. І лише десь на середину весни наступного року можна буде зрозуміти, яким буде рішення ЄС. Міністр закордонних справ України П. Клімкін узагалі заявив, що Україна може отримати безвізовий режим з Євросоюзом у кінці літа – початку осені 2016 р., хоча раніше в МЗС прогнозували введення безвізового режиму на початку 2016 р.

Щодо наслідків терористичних атак у Франції для подальшої протидії Ісламській державі та міжнародному тероризму, експерти вважають вельми вірогідним варіант, коли активізація боротьби проти ІДІЛ буде провокувати нову хвилю міжнародного тероризму.

Боротьба з міжнародним тероризмом, зокрема з ІД, вочевидь, отримає нове «глобальне» дихання. На всіх рівнях буде оголошено посилення боротьби з тероризмом та переведення цього завдання в ранг першочергових. Більше того, найближчим часом варто очікувати безпосередню військову інтервенцію в країни базування ІДІЛ (Сирію, Ірак). Окрім очевидного втручання НАТО варто очікувати і на те, що Росія теж заявить про свою участь у миротворчій діяльності, звісно, переслідуючи власні цілі.

Загалом же терористичні атаки в Парижі можна охарактеризувати як «виклик» для Франції та країн Заходу, «можливість» для Росії та «небезпека» для України.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Перспективы досрочных парламентских выборов в Украине в оценках политиков и экспертов

Тема досрочных выборов в Верховную Раду, часто поднимавшаяся украинскими политиками и экспертами в последние месяцы, особенно актуализировалась в связи с ростом противоречий внутри парламентской коалиции и подведением итогов местных выборов, которые стали своеобразной проверкой перспектив ведущих политических сил в будущей избирательной кампании.

По мнению экспертов, проведение досрочных парламентских выборов вслед за местными может быть выгодно некоторым из них. При этом некоторые наблюдатели не исключают, что нарастающие противоречия в коалиции могут привести к выходу из парламентского большинства фракций «Батьківщина» и «Самопоміч», что станет поводом для проведения досрочных парламентских выборов уже весной следующего года.

При этом многие политики и эксперты предупреждают об общественно-

политических рисках такого сценария. Как подчеркивает директор Фонда «Демократические инициативы» политолог А. Гарань, проведение досрочных выборов – это «шаг к политической дестабилизации». «Очевидно, что это отвечает не интересам Украины, а как раз интересам Путина. Проведение выборов – еще один элемент для осложнения политической ситуации в Украине, и у Путина появится возможность ловить рыбу в мутной воде. Поэтому мне кажется, что проведения досрочных выборов нужно избежать», – заявляет эксперт.

Наблюдатели отмечают, что продолжение борьбы внутри коалиции и заинтересованность части ее участников в досрочных выборах – общие предпосылки ее возможного дальнейшего реформирования. Один из главных вопросов, стоящих сегодня перед участниками политического процесса в этой связи: сможет ли коалиция собрать достаточное для принятия решений количество голосов при выходе из нее какой-либо фракции.

Как заявлял недавно глава Комитета избирателей Украины А. Кошель, возможность юридического обоснования досрочных выборов может появиться только с распадом парламентской коалиции: «Если коалиция распадется и новая не сформируется в течение 30 дней, Президент имеет право распустить парламент. И с этого момента мы получаем 60 дней для подготовки и проведения новой избирательной кампании. Это пока что единственная формальность, которая может позволить действующему парламенту уйти, сохранив лицо.

Однако большинство парламентариев не хотят идти на перевыборы. У них нет средств, а избирательная кампания в ВР – это около 1,5 млн дол. для большинства кандидатов. Здесь решение за одним человеком – за Президентом. У него есть парламентская фракция, одна из крупнейших фракций в парламенте. Если эта фракция сделает демарш, то есть выйдет из коалиции, как бы не собирались радикалы, Оппозиционный блок, Ю. Тимошенко и все остальные, у них не получится собрать 226 голосов».

При этом, комментируя ход местных выборов, он констатирует, что избирательная кампания в Украине прошла в формате подготовки к общенациональным выборам.

Местные выборы «дают возможность проверить рейтинги оппонентов, реформировать власть и апробировать новое избирательное законодательство», еще в июле отмечали аналитики Международного центра перспективных исследований (МЦПИ), подчеркивая, что риски их проведения увеличивает «неконтролируемость Верховной Рады».

О том, что Украине грозит очередной политический кризис в связи с ростом противоречий внутри парламентской коалиции, что может привести к роспуску парламента и досрочным выборам в Верховную Раду весной будущего года, заявлял накануне местных выборов и. о. заместителя главы Днепропетровской ОГА С. Олийнык. По его словам, некоторые политики специально добиваются развала коалиции, надеясь получить больше мест в будущем парламенте для своей партии. «Сегодня вероятность досрочных парламентских выборов, которые пройдут весной следующего года,

оценивается в больше 60 %», – отметил тогда С. Олийнык, подчеркнув, что в связи с этим партии не распускают предвыборные штабы, созданные для работы на местных выборах.

Прогнозирует, что перевыборы парламента состоятся в ближайшее время, и один из лидеров Оппозиционного блока С. Левочкин. По его словам, досрочные выборы – «это нормальная демократическая практика, которая существует во всем мире. Когда коалиция в парламенте теряет доверие, она должна уходить в отставку».

О том, что местные выборы станут подготовительным этапом для включения в избирательную кампанию заинтересованных во внеочередных выборах политических игроков, в частности Радикальной партии О. Ляшко, заявлял ранее депутат парламента М. Найем. При этом, по его прогнозам, среди сторонников досрочных выборов, помимо Радикальной партии, должны были оказаться Оппозиционный блок и политпартия «Украинское объединение патриотов – УКРОП», к которым могли присоединиться «Самопоміч» и «Батьківщина», рассчитывающие повысить по итогам парламентских выборов уровень своей электоральной поддержки.

Напомним, в сентябре, после выхода из коалиции Радикальной партии, вице-спикер ВР О. Сыроид, прошедшая в парламент по спискам «Самопоміч», заявила, что эта фракция не будет покидать коалицию. «Фракция “Самопоміч” провела заседание, на котором было принято решение оставаться в коалиции. “Самопоміч” будет пытаться удержать Украину от скатывания в диктатуру, куда нас активно толкают. В оппозиции это будет сделать сложнее», – отметила она.

Некоторые наблюдатели отмечают при этом, что решение «Самопоміч» остаться в большинстве было продиктовано исключительно тем, что лидер этой политической силы А. Садовый пока не готов к открытому противостоянию с властью, предпочитая занимать роль «конструктивной» оппозиции.

Что касается «Батьківщини», то обозреватели напоминают, что, с одной стороны, сразу после заявления О. Ляшко о выходе из коалиции было опубликовано официальное заявление партии, в котором подчеркивалось, что «для “Батьківщини” вопрос выхода из коалиции пока не стоит». Однако, с другой стороны, участие партии в досрочных выборах может принести ей определенный электоральный успех.

На то, что в досрочных парламентских выборах заинтересованы «Батьківщина», Оппозиционный блок, политпартия «Украинское объединение патриотов – УКРОП и «Самопоміч», указывает, в частности, политолог А. Гарань. При этом, как считает эксперт, формально «Самопоміч» и «Батьківщина» не выйдут из коалиции, поскольку тогда на них ляжет обвинение в ее развале. «Скорее, возможна ситуация, когда они, пребывая в коалиции, не будут поддерживать многие решения», – отмечает эксперт. Однако, по его мнению, на будущем коалиции это вряд ли серьезно отразится, поскольку оно «будет определяться в первую очередь сотрудничеством БПП и “Народного фронта”. “Народный фронт” в выборах не заинтересован по вполне понятным причинам. Поэтому мне кажется, что большинство в 226 голосов

может сохраниться. Это вполне реально, а для работы правительства такого количества вполне достаточно. С этой точки зрения, думаю, коалиция может сохраниться. Более того, в данном случае это в интересах страны.

Для работы правительства 226 голосов вполне достаточно, и, полагаю, БПП, “Народный фронт” и различные неприсоединившиеся депутаты из различных фракций смогут работать с этим», – прогнозирует эксперт.

Однако не все наблюдатели уверены в возможности сохранения коалиции при выходе из нее отдельных участников. «Если мы говорим о стабильности коалиции, то будет уместно провести параллели с корпорацией, где есть два мажоритарных акционера – это БПП и “Народный фронт”. Осталось два миноритарных акционера – “Самопоміч” и “Батьківщина”. То есть выход любого их мажоритарных акционеров приведет к тому, что коалиция прекратит свое существование», – заявляет директор Института социально-политического проектирования «Диалог» А. Миселюк. По мнению политолога, в Блоке П. Порошенко понимают, что только в рамках четырех этих структур, где главную роль играет БПП и «Народный фронт», парламентская коалиция может продолжить свое существование.

При этом, как констатируют наблюдатели, Президенту сегодня не выгодно проведение досрочных выборов в Верховную Раду. «Президент реально оценивает шансы своей политической силы в следующем парламенте. Он понимает, что Премьера не будет, что в коалиции придется договариваться с УКРОПом, “Батьківщиною”, партией “Самопоміч”, “Відродженням”, “Нашим краєм”, а также, возможно, с новыми политическими силами. Поэтому он всячески будет этого избегать», – считает директор консалтинговой компании «Партия власти» политолог Е. Дяченко.

В подтверждение такой точки зрения наблюдатели приводят звучащие сегодня со стороны представителей БПП заявления об отсутствии предпосылок к распаду коалиции. Так считает, в частности, заместитель главы фракции БПП Н. Томенко. «Пока я не вижу предпосылок к развалу коалиции. В силу разных обстоятельств. И у Тимошенко, и у “Самопоміч”, и у других есть технологи, которые понимают: сегодня не выгодно быть инициатором развала чего-либо», – отмечает политик. При этом, по его словам, демократические силы «вечно грызутся друг с другом», но если они развалят коалицию, то это, безусловно, негативно скажется на их результате в ходе избирательной кампании. Кроме того, как подчеркивает Н. Томенко, он не уверен, что досрочные выборы – это «четкая установка большинства сил», которые приняли участие в местных выборах. При этом политик считает, что досрочные выборы в Украине все-таки состоятся, но произойдет это не в следующем году. «Результат местных выборов показал: ни через три месяца, ни через полгода идти на внеочередные парламентские никто не готов. Ляшко, что бы он там не говорил, местные провалил, УКРОП в базовых регионах, в том же Киеве – аналогично. “Батьківщина” тоже прошла их очень непросто. “Самопоміч”, вот, прошла неплохо, но точно не так, как планировала», – заявляет Н. Томенко, подчеркивая, что единственный, кто сегодня заинтересован в перевыборах парламента – это ВО «Свобода».

Высказывает сомнения в возможности проведения весной 2016 г. досрочных выборов и глава Администрации Президента Б. Ложкин. «Выборы могут быть, но я оцениваю их вероятность как не слишком высокую. Последствия понятны: динамику различных политических сил показали местные выборы. Несложно плюс-минус спрогнозировать состав будущей Рады... Я не верю в март», – отмечает он. Б. Ложкин также не исключает, что досрочные выборы в Украине вообще не состоятся, указывая при этом на риск возможной политической дестабилизации в стране. «Парламентская кампания весной – не лучшее время с точки зрения рисков масштабной дестабилизации. Ведь соседи в стороне тоже не останутся, поскольку именно в дестабилизации крайне заинтересованы», – заявляет глава АП.

По заявлению лидера фракции БПП Ю. Луценко, коалиция сделает все, чтобы не допустить досрочных парламентских выборов. «Лозунг досрочных парламентских выборов подняли на щит три олигархических структуры – Коломойского, Ахметова и Левочкина. Сегодня их представители или их друзья в парламенте активно добиваются именно этого, олигархи хотят восстановить контроль над парламентом, сегодня они его не имеют, – подчеркивает политик. – Они поставили перед собой задачу дестабилизировать Верховную Раду, перевести ее в режим досрочных выборов. Мы будем делать все, чтобы этого не допустить. Страна сейчас после местных выборов будет иметь уникальную возможность – четыре года без выборов».

О том, что ее политическая сила не поддержит проведение досрочных парламентских выборов, заявила недавно и лидер партии «Батьківщина» Ю. Тимошенко. «Сегодня наша команда не поддержит проведение досрочных парламентских выборов», – отмечает она, подчеркивая, что ресурс работы нынешней парламентской коалиции еще не исчерпан до конца. «Как бы трудно нам не было дышать в этой коалиции... мы будем там оставаться», – сообщает она. В то же время Ю. Тимошенко считает, что, «если две крупнейшие фракции будут медлить с реформатированием правительства, будут тянуть с реформами и погрязнут в коррупции, тогда перед страной встанет две дилеммы: с одной стороны, досрочные выборы, а с другой стороны, жесткое и, убеждена, немирное восстание, к которому может сегодня привести и бессмысленная социальная и экономическая политика».

Мнение о том, что досрочные парламентские или президентские выборы могут привести к дестабилизации ситуации в Украине, высказал недавно и спикер парламента В. Гройсман, подчеркнув при этом, что, хотя процессы взаимодействия в парламенте протекают довольно сложно, в рамках коалиции есть резервы, чтобы вести эффективную работу. «Я думаю, что вопрос внеочередных выборов в Верховную Раду сейчас не стоит на повестке дня. Внеочередные выборы могут стать еще одним шагом к обострению и дестабилизации ситуации в стране», – отметил В. Гройсман.

Эксперт Украинского института анализа и менеджмента политики Н. Спиридонов, комментируя это заявление, отметил, что В. Гройсман просто не хочет покидать пост спикера. «Досрочные парламентские выборы могут дестабилизировать не ситуацию в стране, а его лично. Я думаю, что Гройсман

подразумеває то, що в Україні тяжела економічна ситуація, в зоні АТО не все так стабільно, як хотілось. Но в 2014 г. ситуація була ще гостріше і ніщо не перешкодило провести досрочні вибори. Він не хоче йти з поста в ВР. Сьогодні він третій чоловік в країні, а після перевиборів його можуть почати переслідувати за те, що він робив все це час. Я думаю, що досрочні вибори будуть в 2016 г. з ймовірністю в 90 %. Єдине, ми можемо сперечатися коли – весною або восени», – прогнозує політолог.

В цілому, єдиного думки стосовно термінів і умов проведення в країні досрочних виборів в Верховну Раду серед учасників політичного процесу сьогодні немає, однак навіть противники ідеї їх проведення не виключають такого сценарію, беручи до уваги складність і суперечливість процесів, що відбуваються сьогодні в парламентській коаліції. Як підкреслюють спостерігачі, питання сьогодні заключається скоріше в здатності коаліції до законодавчого забезпечення реформ, декларованих владою і очікуваних зарубіжними партнерами України. Якщо сьогоднішня політична нестабільність, викликана частково і проведенням місцевих виборів, в найближчому майбутньому не буде подолає, а конфлікти всередині парламентської коаліції будуть ставити під загрозу ефективність законодавчого процесу, досрочні вибори в Верховну Раду можуть стати неминучими. Тем більше що більшість представників українського політикума, незалежно від ставлення до такого сценарію, змушені до нього готуватися вже сьогодні. Таким чином, остаточне рішення проблеми досрочних виборів і формату функціонування парламентської більшості, за думкою спостерігачів, – питання найближчого часу.

Правові аспекти

М. Закіров, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

Проблеми реформування судової системи очима фахівців

Бурхливі події останніх років сприяли виробленню у суспільстві усвідомленого запиту на створення дієвого механізму відповідальності держави та її органів перед громадянами. Наріжним каменем цього механізму є суд, що здійснює правосуддя на засадах законності, об'єктивності та неупередженості і розв'язує конфлікти не лише в усіх сферах суспільних відносин, а й у відносинах держави із суспільством у цілому і окремим громадянином зокрема.

Винятково важливого значення набуває судова гілка влади в часи загострення внутрішньополітичної ситуації. Зокрема, журналіст Н. Іванова нагадує, що саме «непросте і неоднозначне в юридичному плані» рішення Верховного Суду, прийняте в грудні 2004 р., про проведення так званого «третього туру» голосування на виборах Президента України, дало змогу запобігти перетворенню громадського конфлікту в силове протистояння. «У тій

складній ситуації у суспільстві спрацював захисний механізм – суддівська гілка влади», – підкреслює оглядач.

Отже, недавня історія нашої країни підтверджує і значущість судової системи, і обґрунтованість значного інтересу до проведення судової реформи в Україні. Проте, з огляду на зазначену важливість судової системи для розвитку суспільства, сутність і перебіг самої реформи викликає багато зауважень і неоднозначних суджень з боку фахівців.

Зокрема, Голова Верховного Суду України у 2002–2006 рр., представник України в Комісії ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України В. Маляренко пропонує відсторонитися від загальних оцінок, гучних гасел і пошукати відповідь на запитання «Кому це вигідно?». На думку досвідченого фахівця, питання щодо недоліків судової системи і нагальної необхідності її реформування має штучний характер і корисливий інтерес з боку влади і бізнесу з двох обставин. В. Маляренко звертає увагу на два чинники:

– по-перше, «виконавча влада намагається “реформувати” суди тому, що не має змоги реформувати медицину і освіту, економіку і комунальне господарство, не може підвищити життєвий рівень людей»;

– по-друге, «суди – це могутня зброя в боротьбі за владу, і тому природно, що влада хоче мати свій суд. Суди – це могутня зброя в боротьбі за власність, і тому природно, що бізнесові клани, особливо ті, хто при владі, намагаються приборкати суди».

Проте, слід зауважити, що, критикуючи наявні намагання реформування системи судочинства, В. Маляренко не заперечує необхідність змін. Утім, у його інтерпретації процесу змін у судовій системі України термін «реформування» замінено на термін «покращення». Зокрема, на думку вченого, слід починати з покращення освіти у школах і вишах, заохочувати талановиту молодь і орієнтувати її на роботу у судах, забезпечувати повагу до суду, не перетворюючи резонансні справи на «циркові вистави», покращити фінансову й матеріально-технічну базу судів, створити умови для реального гарантування незалежності суддів і їхньої відповідальності. «Але, – зауважує В. Маляренко, – на це немає ні хисту, ні бажання. Простіше поміняти суддів на адвокатів, а адвокатів на суддів. Але це не реформування, це рівнозначно тому, щоб поміняти місцями їжу в холодильнику і сподіватися, що твоє життя покращиться».

Поряд з питаннями змісту судової реформи чималу проблему становить питання вироблення ефективного механізму контролю над судами. Зокрема, на думку судді Апеляційного суду Лісабонського округу, члена Португальської судової ради Ж-М Кардозо, «...питання дисциплінарної відповідальності завжди і всюди є надзвичайно делікатним питанням, оскільки вона може конкурувати із суддівською незалежністю, якщо не впроваджується і не застосовується чітко та якісне регулювання». Треба додати, що урівноваження незалежності і відповідальності суддів багато в чому залежить від ступеню впливу на цей процес природного і невід’ємного обов’язку держави щодо забезпечення

діяльності судової системи. Як зазначає вже згадувана оглядач Н. Іванова, «...державна через систему адміністрування судів, порядок проходження державної служби, пенсійне забезпечення тощо має досить багато важелів впливу на суддів... Судді отримують від держави все: квартири, грошове та пенсійне забезпечення, а тому вплив держави є вельми істотним». Отже, вирішення питання незалежності і відповідальності суддів потребує комплексного підходу. Треба не лише встановити систему прозорого контролю за діяльністю судів, але й забезпечити їхню реальну незалежність, у тому числі і від державних установ, що покликані створювати належні соціальні й матеріально-технічні умови роботи судової системи.

Проблема відновлення незалежності судів в Україні ускладнюється загальною політичною атмосферою, що склалася в країні за останні роки. «Питання не лише в тому, що на сьогодні суд не є незалежним, а в тому, що сам дух у суспільстві є таким, що не дає можливості судді стати незалежним. І, ясна річ, суддя орієнтується у своїх рішеннях на владу, на провідні політичні сили, від яких залежить його доля. Вже навіть тоді, коли від нього ніхто нічого не вимагає, суддя орієнтується на владу і на ті сили, що домінують у суспільстві на певний момент. В цьому полягає одна з головних проблем», – підкреслює професор В. Маляренко.

Слід зауважити, що згадуваний досвідченим і визнаним юристом «суспільний дух» не виник раптово й несподівано. Як зауважує Н. Іванова, протягом багатьох років політична влада, якій не потрібна була «незалежна, високопрофесійна і непідкупна Феміда», намагалася зробити суди підконтрольними собі. Крім того, формування войовничого ставлення до судової системи з боку опозиції і суспільства було зумовлено сумнозвісними процесами проти Ю. Тимошенко та Ю. Луценка. «Тоді прояв неповаги до суду почав сприйматися як прояв громадянської непокори... Суд апріорі мав репутацію провладного, пропрезидентського, такого, що становить небезпеку протестувальникам і опозиції», – акцентує Н. Іванова.

Зазначимо, що суспільні настрої за останній час не тільки не змінилися, а в деяких аспектах навіть і радикалізувалися. Як зауважує постійний автор видання «Экономические известия» А. Уманець, сьогодні спостерігається апатія і глибока внутрішня втома суспільства – від війни, від очікувань, що не виконані, від надій, що рухнули, від реформ, що набридли, від безпросвітнього майбутнього тощо. «Суспільство з такими внутрішніми настроями вже нікому не довіряє», – підкреслює журналіст. У своїй статті, підготовленій на основі фактологічного і статистичного матеріалу, представленого прес-службами Вищого господарського суду, Вищого адміністративного суду і Вищої ради юстиції, А. Уманець відмічає, що колосальну шкоду суспільству завдає огульна і тотальна дискредитація судів і суддів (<http://politika.eizvestia.com/full/237-demokraty-davyat-sudej>).

Аналогічну думку висловлює і суддя Попаснянського районного суду Луганської області М. Мазур у Facebook. Він зауважує, що ефективно боротися з корупцією в судах можна, використовуючи існуючі в Кримінальному кодексі і Кримінально-процесуальному кодексі норми, аби було бажання. «Але

побудувати незалежний і справедливий суд шляхом пресингу, погроз звільнення чи притягнення до відповідальності за “завідомо заздалегідь неправосудне рішення” неможливо! Якщо ці погрози реалізуються, боюся, що судова система ефективно позбудеться саме тих суддів, які проявляють зайву незалежність і наважуються виносити рішення, які не подобаються іншим гілкам влади!» – наголошує М. Мазур (Facebook 18.11.2015). Наслідком зазначених процесів є тотальна недовіра між учасниками процесу, яка стає додатковою перешкодою на шляху ефективного реформування. А. Уманець зазначає, що немає єдності, розуміння і довіри ні серед реформаторів, ні серед представників суддівського корпусу: «...Градус довіри між реформаторами і суддями – нульовий і це підтверджується з обох сторін» (<http://politika.eizvestia.com/full/237-demokraty-davyat-sudej>).

Ще однією з ключових проблем, що викликає чи не найбільшу полеміку, є питання визначення механізму оновлення існуючого суддівського корпусу України. Екс-суддя Вінницького окружного адміністративного суду, експерт групи «Реанімаційний пакет реформ» М. Жернаков вважає за необхідне провести поступове якісне оновлення судової системи, починаючи із судів вищої інстанції шляхом проведення прозорих конкурсів. Якість існуючого в Україні судочинства є наслідком того, що судді, які займають посади у вищих судах, були приведені туди в політичний спосіб політичними діячами. «Має бути створений Верховний суд, куди будуть призначатися судді на конкурсній основі», – наголошує експерт. Причому слід зауважити, що, на думку М. Жернакова, не можна «...дискримінувати і не допускати будь-кого до конкурсу, але головним критерієм має бути критерій бездоганної репутації».

Аналогічну думку висловлюють і зарубіжні фахівці. «Не може бути такого процесу як люстрація суддівського корпусу. Венеціанська комісія чітко визначила, що це навіть не ставиться під питання. Може мати місце процес індивідуального оцінювання ефективності суддів, при якому буде можливо застосувати санкції проти окремих суддів, але буде дотриманий принцип незалежності судової системи», – зазначає спеціальний представник генерального секретаря Ради Європи по Україні К. Джакомопулос.

Ще однією болючою проблемою є питання недоторканності суддів. У частині суспільства створюється думка, що це лише додатковий привілей, який не має під собою об'єктивної основи і є однією з причин суддівської сваволі. Проте, як зауважує експерт групи «Реанімаційний пакет реформ» М. Жернаков, принцип незмінності суддів існує у цивілізованих країнах як запорука незалежності судів від політичних рішень. Складна процедура звільнення суддів необхідна для того, аби «...суддя, який буде чесним, непідкупним і політично незалежним, продовжував залишатися політично незалежним. Незалежний суддя має бути впевнений у тому, що якщо він прийме рішення не на користь президента, політика, то завтра його ніхто не накаже». Також експерт вважає, що не можна повністю знімати недоторканність із суддів, а треба її лише обмежити. «Пропозиції змін до Конституції передбачають обмеження функціональної суддівської недоторканності: суддя має бути

недоторканий у питаннях здійснення ним правосуддя, а не там де він п'яний за кермом», – підкреслює М. Жернаков

Проте навіть відносно нетривала історія новітньої української незалежності вчить, що процес конституційних змін не тільки доволі складний, але, з певної точки зору, і небезпечний. Зокрема, Н. Іванова нагадує: «...Існує великий ризик, що починати реформу судової системи будуть одні, а реальну судову владу узурпують зовсім інші люди».

Поряд з тим, слід мати на увазі, що виняткове значення судової системи як окремої гілки влади потребує і виняткових методів її реформування. Представник України у Венеційській комісії, народний депутат VII скликання В. Пилипенко у Facebook зазначає: «Останнім часом знов доводиться читати, начебто Венеційська комісія підтримала ідею звільнити всіх суддів. І я, і керівництво Венеційської комісії вже втомились пояснювати, що це не так. Але самопіяр авторів ідеї “звільнити всіх” та нездатність визнати свою профнепридатність продовжується. Венеційська комісія надала достатньо позитивних оцінок проекту судової реформи в Україні, але одночасно із цим прямо вказала: заміна всіх суддів (понад 8000) становитиме загрозу для здійснення правосуддя в державі. І навіть атестацію суддів, на думку експертів Венеційської комісії, слід розглядати вже як виняткову міру» (Facebook 03.11.2015).

Відповідну солідарну думку висловлюють і зарубіжні фахівці, що підкреслюють особливість судової системи. Зокрема, спеціальний представник генерального секретаря Ради Європи по Україні К. Джакомопулос підкреслює: «...Є суттєва відмінність від поліції, де допустима повна заміна особового складу. У суддівській системі неможливо діяти так само, як створили поліцію. Судді не є працівниками жодного міністерства. Вони користуються і повинні користуватися особливими гарантіями. Врешті-решт, завданням суддів не є виконання наказів або контроль за виконанням наказів. Тому співробітників правоохоронних органів можна звільнити за невиконання наказів, а суддів – ні».

У свою чергу директор Українсько-американського бюро захисту прав людини С. Глузман наголошує: «Люстрація суддів (модне сьогодні в Україні словосполучення) – така сама маячня, як і люстрація лікарів, двірників та міліціонерів. Вчинив гріх, порушив вимоги закону, вкрав, взявши конверт із грошима – йди, дорогий, в зону кримінальної відповідальності. Або адміністративної відповідальності. І ніяких безболісних, м'яких люстрацій... Багато наших суддів – грішники. Це правда. Тому, що працюють в системі, яка провокує на гріх, у провокуючих на гріх умовах».

Під час дискусії в Українському кризовому медіа-центрі, аналізуючи ситуацію з рівнем довіри суспільства до судової системи, судді звернули увагу на те, що дані соціопитувань не завжди відображають дійсність. Рівень довіри громадян до судів різниться залежно від того, чи доводилося респондентам бути учасниками судового процесу, проте соціологи рідко враховують цю особливість. Так, рівень довіри до судів тих громадян, які ніколи не мали справи із судами (таких – 88 % населення) – 14%, у той час як серед людей,

яким доводилося мати справу із судами – 40 %, повідомила Т. Суярко, суддя Господарського суду Харківської області. Крім того, додала вона, «суспільству ззовні нав'язаний стереотип суду як установи, якій не довіряють». Т. Суярко зазначила, що тотальна недовіра суспільства не є проблемою виключно судової влади – вона стосується держави в цілому, а більша недовіра саме до судів зумовлена специфікою судової системи, адже у будь-якому випадку одна зі сторін програє справу. Відтак, постає питання і про підвищення рівня правової свідомості громадян.

Слід зазначити, що не все сьогодні гаразд і з підставами для звинувачень, які висувуються проти окремих суддів. Так, старший партнер юридичної компанії «Кравець і партнери» Р. Кравець зауважує, що «Венеційська комісія вже неодноразово говорила, що порушення присяги не є підставою для того, щоб зняти суддю з посади. Вища рада юстиції досі продовжує розгляд справ про порушення суддями присяги і внесення до Верховної Ради відповідних клопотань щодо звільнення суддів. Але надалі це все призведе до того, що Європейський суд з прав людини просто пачками скасовуватиме ці рішення, визнаватиме їх незаконними і відновлювати суддів на посаді».

Отже, фахівці у цілому схвально ставляться до самої ідеї проведення судової реформи, але пропонують утримуватися від занадто радикальних методів її проведення, наголошують на комплексному підході до розв'язання існуючих проблем і закликають до порозуміння й рівноправної співпраці.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Трудовий кодекс України прийнятий у першому читанні

Верховна Рада України тривалий час намагається змінити діюче законодавство про працю і, нарешті, на початку листопада цього року парламентарії схвалили в першому читанні новий проект Трудового кодексу України. За відповідне рішення проголосувало 258 народних депутатів.

Необхідність прийняття Трудового кодексу спричинена тим, що всі трудові відносини в країні на сьогодні регулюються ще радянським кодексом від 1971 р., до якого, щоправда, було внесено досить багато змін.

Проект нового Трудового кодексу України містить низку норм, які концептуально по-новому визначають механізм правового регулювання трудових відносин між роботодавцем і працівником. Він дасть можливість розв'язати нагальні проблеми трудових відносин, що існували в країні роками.

Як зазначила глава профільного парламентського Комітету з питань соціальної політики Л. Денисова, проект Трудового кодексу передбачає укладення трудового договору тільки в письмовій формі. «Що стосується умов оплати праці, у документі встановлена заборона роботодавцю змінювати умови праці в односторонньому порядку, збільшена з 20 до 30 % доплата за роботу в нічний час. Зросла з подвійного до потрійного і доплата за понаднормові години роботи, підвищено розмір вихідної допомоги працівнику в разі

скорочення залежно від стажу особи», – наголосила Л. Денисова, представляючи проект Трудового кодексу України у Верховній Раді.

За її словами, проектом також передбачено заборону без згоди працівника змінювати умови трудового договору. Тобто роботодавець не матиме права вимагати від особи виконувати іншу роботу, змінювати умови праці та визначати меншу зарплату.

Як ідеться в пояснювальній записці до документа, проект оновлює понятійний апарат трудового права. Вводяться поняття «працівник», «роботодавець», «істотні умови трудового договору», «гігієна праці» тощо.

Зокрема, новелою законопроекту є введення поняття робочого часу. Зокрема п. 1 ст. 129 § 1 «Визначення робочого часу та його склад» Глави 2 «Тривалість робочого часу» проекту Трудового кодексу визначає: «Робочий час – час, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку і умов трудового договору повинен виконувати трудові обов'язки. Відповідно до трудового законодавства до робочого часу можуть включатися інші періоди часу».

До складу робочого часу законодавець відніс час виконання працівником трудових обов'язків, включно з підготовчо-завершальним періодом (часом отримання трудового завдання, матеріалів та інструментів, товарів, ознайомлення з технічною документацією, відповідно до якої повинна виконуватися робота, часом підготовки і прибирання робочого місця, здавання готової продукції тощо), перервами для внутрішньозмінного відпочинку, задоволення особистих потреб, обігрівання тощо.

Крім того, повністю або частково до складу робочого часу може включатися час, протягом якого працівник перебуває поза місцем виконання трудових обов'язків у режимі готовності стати до виконання трудових обов'язків, щоправда, такі періоди, які включаються до складу робочого часу, мають визначатися колективним чи трудовим договором.

Ще однією новацією проекту є норма про можливість окремим категоріям працівників працювати вдома. Така організація роботи в ряді установ фактично мала місце і раніше, але не була врегульована законом. У нинішньому проекті Трудового кодексу передбачено, що «під час укладення трудового договору або пізніше сторони можуть домовитися про виконання працівником роботи вдома (надомну працю), якщо він має для цього необхідні умови, що відповідають вимогам охорони праці, пожежної безпеки і санітарії» (ст. 44).

Стаття 146 § 1 «Визначення робочого часу та його склад» Глави 2 «Тривалість робочого часу» проекту Трудового кодексу дає перелік працівників, які самостійно планують свій робочий час: «Керівники юридичної особи та відокремлених підрозділів, працівники, які працюють вдома, та інші категорії працівників, визначені колективним договором чи правилами внутрішнього трудового розпорядку, планують свій робочий час самостійно, якщо інше не визначено у трудовому договорі. Законодавством може передбачатися право працівників самостійно планувати свій робочий час за умови дотримання строків виконання робіт, щодо яких встановлено строк (наукові та науково-педагогічні працівники та інші)».

Крім того, ст. 45 передбачає можливість працівника виконувати роботу за сумісництвом. Як ідеться в законопроекті, «робота за сумісництвом може виконуватися працівником або за місцем основної роботи (внутрішнє сумісництво), або в іншого роботодавця (зовнішнє сумісництво)». Причому працівник має право укласти кілька трудових договорів про роботу за сумісництвом.

Як інформують ЗМІ, передбачається, що Трудовий кодекс, у разі його прийняття, набере чинності 1 січня 2016 р. «Норми проекту кодексу, спрямовані на адаптацію трудового законодавства України до Європейської соціальної хартії (переглянутої) і інших міжнародно-правових актів – Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці», – зазначається в пояснювальній записці.

Порівняно з діючим трудовим законодавством, у законопроекті регулюється низка важливих питань, зокрема: формулювання вимог щодо забезпечення права працівників на повагу до їхньої честі й гідності у трудових правовідносинах; визнання цивільно-правових відносин трудовими; порядку укладення письмового трудового договору, його дії та припинення; уточнення щодо оплати праці за різних обставин виконання робіт, зокрема, у разі суміщення професій (посад), поділу робочого дня на частини, усунення дискримінації в оплаті праці за сумісництвом; установлення фінансової відповідальності роботодавця за несвоєчасну виплату заробітної плати працівникам та ін.

Аналізуючи статті проекту Трудового кодексу, експерти й політики висловлюють різні думки. При цьому більшість висновків залежить від того, яку позицію в суспільстві займають ті чи інші політики та експерти. Представники влади дають високу оцінку документу, при цьому не заперечують необхідність його доопрацювання до другого читання. Зокрема, міністр праці та соціальної політики П. Розенко зазначив, що весь текст проекту пронизаний ідеєю раціоналізації трудового законодавства, а також спрямований на оптимальне збалансування захисної та виробничої функцій трудового права, за допомогою яких має забезпечуватись рівновага інтересів працівників і роботодавців.

На його думку, ухвалення кодексу жодним чином не повинно обмежити ті права громадян, які ми зараз маємо. Він має бути прийнятий у цілому лише після широкого громадського обговорення, наукової експертизи, врахування пропозицій профспілок та об'єднань роботодавців.

П. Розенко вважає значним досягненням встановлення цивілізованих відносин між роботодавцем і найманим працівником. Щоб не допустити порушень інтересів працівників при ліквідації юридичних осіб та створенні на базі їх майна нових юридичних осіб, уперше встановлено правила щодо правонаступництва в трудових відносинах. «Підкреслю, що трудовий договір встановлює механізм регулювання трудових відносин між конкретним роботодавцем і конкретним працівником. Це обов'язкове укладення трудового договору між роботодавцем і працівником, причому в письмовій формі. У

ньому зазначатиметься місце роботи, початок роботи, функції, які виконуватиме працівник, оплата праці, режим роботи тощо (статті 31–33 проекту). Уперше встановлюються правила щодо можливості завчасного укладення трудового договору, в тому числі й до звільнення з попередньої роботи (стаття 32 проекту)», – наголосив міністр.

Крім того, він звернув увагу на таку проблему як випробувальний термін і зазначив, що ці питання регулюються статтями 39–42 проекту і не відрізняються від нині чинних положень Кодексу законів про працю України. Водночас передбачено положення щодо захисту прав працівника у разі невиконання роботодавцем умови про надання роботи – трудові відносини визнаються такими, що виникли, і відшкодовується заробітна плата у розмірі тарифної ставки (окладу) до дня початку роботи. Також встановлено обов'язок роботодавця на вимогу працівника видати йому рекомендаційну характеристику та право працівника пред'явити її роботодавцеві при прийнятті на роботу.

П. Розенко повідомив, що було запропоновано вилучити з трудового законодавства правові конструкції сезонного і тимчасового трудових договорів, оскільки вони є несприятливими для працівників і за яких при відсутності стабільності трудових відносин працівник у деяких випадках звільнявся за ініціативою роботодавця в спрощеному порядку. Одночасно чітко визначені випадки, коли може укладатися строковий трудовий договір і працівнику надається право на розірвання строкового трудового договору за власним бажанням.

Слід зазначити, що статті 72–78 проекту вперше визначають умови відсторонення від роботи залежно від підстави. Зокрема, механізм відсторонення осіб, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння (стаття 73 проекту), враховує і об'єктивну необхідність такого відсторонення, і право людини на недоторканність. У проекті спрощено формулювання стосовно звільнення працівників у разі скорочення штату. Встановлюється обов'язок роботодавця щодо отримання згоди на таке звільнення профспілкового органу або профспілкового представника та здійснення певних заходів щодо запобігання масовим звільненням працівників. Чітко визначається порядок проведення таких звільнень.

Міністр праці та соціальної політики звернув також увагу на обставини, за яких виникає перевага на залишення на роботі, і послідовність переліку цих обставин. Документом визначено межі, у яких виявляються переваги на залишення на роботі, та право роботодавця вийти за ці межі. Значно обмежені можливості звільнення працівника за ініціативою роботодавця з підстави невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі. Це можливо лише тоді, коли працівник відмовився від переведення на іншу роботу, яка відповідає стану його здоров'я і спеціальності (кваліфікації). Крім того, на роботодавця покладається обов'язок провести навчання працівника новій професії. А профспілковому органу надається право на звернення до суду в разі звільнення працівника всупереч позиціям цього органу.

Крім того, передбачені гарантії, при прийманні на роботу та звільненні, вагітним жінкам та жінкам з маленькими дітьми. Зокрема, забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям за наявності дитини віком до 14 років або дитини-інваліда. При відмові у прийнятті на роботу цим категоріям жінок роботодавець зобов'язаний повідомляти причини відмови в письмовій формі. Така відмова може бути оскаржена до суду. За нормами проекту, забороняється звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років або дитину-інваліда, крім випадків ліквідації юридичної особи-роботодавця без правонаступництва, припинення фізичною особою функцій роботодавця. Встановлюється заборона звільнення одиноких матерів, які мають дітей віком до 15 років, крім випадків, коли відбувається ліквідація юридичної особи без правонаступництва, а також на підставі невиконання чи неналежного виконання ними своїх трудових обов'язків. Таким жінкам у випадках їх звільнення у разі ліквідації юридичної особи (припинення фізичною особою функцій роботодавця), а також у зв'язку з закінченням строку трудового договору встановлюється підвищений розмір вихідної допомоги – у розмірі не менше тримісячної середньої заробітної плати.

Проте залишається багато запитань щодо контролю за чітким дотриманням трудового законодавства. Як відомо, деякі приватні підприємці досить часто ігнорують законодавство, встановлюючи свої правила. Зокрема, це стосується оплати праці («в конвертах»), тривалості робочого дня тощо.

Новим проектом Трудового кодексу встановлюються загальні правила щодо державного нагляду, державного і громадського контролю за дотриманням трудового законодавства, зокрема законодавства про охорону праці, а також в окремій главі формулюються норми щодо нагляду і контролю, що здійснюється державною інспекцією праці. Щоправда, ці питання виписані не дуже чітко. Але за будь-яких порушень роботодавцем умов праці передбачена можливість розірвання з ним трудового договору.

У Трудовому кодексі є деякі дискусійні положення, які, на думку експертів, можуть обмежувати права людини. Серед них ст. 30 законопроекту, яка передбачає, що роботодавець має право контролювати виконання працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використанням технічних засобів, якщо це обумовлено особливостями виробництва, але обов'язково попередивши працівників про застосування техзасобів.

Провідний юрист компанії «Василь, Кисіль і партнери», фахівець з Трудового кодексу В. Савчук зазначила, що роботодавці вже зараз застосовують цей метод стеження, бо немає заборон на застосування відеоспостереження. «Звичайно, є питання в тому, як застосовувати ці відеозаписи потім у суді, чи можна їх застосовувати в якості доказу того, що працівник не виконує свої трудові обов'язки, тому ми завжди своїм клієнтам, компаніям, давали пораду, що все-таки не варто використовувати таке відеоспостереження як доказ, тому що порушення в цьому випадку проглядаються», – зазначила В. Савчук.

Аналізуючи зміст проекту Трудового кодексу, фахівець наголосила, що цей проект не новий, він уже кілька разів вносився до ВР до цього, кожного разу проходив перше читання, але далі робота над ним не йшла, так що це перший раз, коли він так швидко дійде до другого читання.

За словами експерта, всі очікували від цього проекту, що він запропонує якісь нові принципи регулювання трудових відносин, тому що старий кодекс був прийнятий ще в 70-х роках минулого століття. «На жаль, цей кодекс нових принципів не привніс. Він пропонує деякі зміни, але чогось такого кардинально нового, революційного він не запропонував», – вважає В. Савчук.

При цьому вона не конкретизує, що має на увазі і що мало б бути в кодексі. Лише посилається на статті щодо процедури звільнення деяких працівників, зокрема одиноких матерів. Експерт наголошує, що профспілки повинні отримати більш широкі повноваження при вирішенні спірних питань.

Ще до прийняття Трудового кодексу в першому читанні деякі експерти досить негативно оцінили його зміст, оскільки він, на їхню думку, істотно обмежує права найманих працівників. «За цим проектом, який зараз приймається в парламенті, роботодавець може звільнити без попередження, без згоди профспілок одиноких матерів, у яких діти у віці до 15 років. Внаслідок прийняття цього проекту Трудового кодексу істотно збільшиться можливість для роботодавців переводити працівників на строкові трудові договори. Внаслідок цього стане можливим переводити на ці строкові трудові угоди навіть працівників бюджетної сфери. Тобто набагато більше безробітних з'явиться в бюджетній сфері, серед вчителів і медпрацівників», – зазначив юрист Центру соціальних і трудових досліджень В. Дудін.

Вартують уваги статті Трудового кодексу, які передбачають зміну трудового договору. Зокрема ст. 63 передбачає заборону змінювати умови трудового договору:

1. Роботодавець не має права без згоди працівника змінювати умови трудового договору, зокрема, вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої цим договором, змінювати умови праці та її оплати тощо, крім випадків, встановлених цим Кодексом та законами.

2. Доручення працівнику виконання роботи, що виходить за межі трудового договору, кваліфікується як переведення на іншу роботу і потребує згоди працівника, якщо інше не встановлено цим Кодексом.

При цьому ст. 64 передбачає види зміни умов трудового договору. «Умови трудового договору можуть змінюватися внаслідок:

- 1) переміщення;
- 2) переведення на іншу роботу».

Зміна найменування посади, яку обіймає працівник, без зміни обов'язків, що покладаються на працівника, не вважається зміною умов трудового договору і не вимагає згоди на це працівника.

«Роботодавець має право без згоди працівника, якщо інше не передбачено трудовим договором, перемістити його на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій самій місцевості, доручити роботу на іншому обладнанні в межах його трудової функції та кваліфікації, якщо це не

протипоказано за станом здоров'я, без зміни істотних умов трудового договору» (ст. 65).

Невідомо, як роботодавець буде використовувати подібні статті. Адже це дає можливість роботодавцю переводити неугодних працівників на інше робоче місце, яке може і не задовольняти працівника. Таким чином роботодавець спонукатиме працівника до звільнення.

Окремі експерти, критикуючи Трудовий кодекс, акцентують увагу на деяких положеннях документа, обминаючи увагою інші. Зокрема, А. Павловський зазначив, що проект Трудового кодексу України надає широку одноосібну владу роботодавцям на ухвалення нормативних актів у сфері праці, що суперечить чинному законодавству (ст. 12).

За словами А. Павловського, трудові відносини регулюються Конституцією України, міжнародними договорами, Кодексом законів про працю, законами України, актами Президента та Кабінету Міністрів України. Водночас ст. 12 проекту ТКУ надає право роботодавцеві ухвалювати власні нормативні акти у сфері праці шляхом видання наказів, розпоряджень, рішень. Нормативні акти роботодавця прийматимуться ним самостійно. Закріплюючи право приймати власні нормативні акти у сфері праці, проект Трудового кодексу надає роботодавцям можливість уникати колективних переговорів.

При цьому А. Павловський не звертає увагу на ч. 2 ст. 12, яка передбачає, що «нормативні акти роботодавця не можуть суперечити актам трудового законодавства, колективним угодам, колективному договору». Нормативні акти роботодавця приймаються ним самостійно. У випадках, передбачених законом, колективними угодами та договорами, такі акти приймаються роботодавцем з урахуванням пропозицій чи за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником).

А. Павловський також вважає, що в Кодексі нечітко визначені й односторонні підстави для звільнення: за розголошення комерційної таємниці, згідно зі ст. 505 Цивільного кодексу України ними можуть вважатися відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру (п. 2 ч. 2 ст. 92). Таке широке формулювання, на його думку, надасть роботодавцю право звільнити працівника, наприклад, за розголошення розміру його заробітної плати.

Проте ст. 92 передбачає звільнення за розголошення державної таємниці, комерційної або іншої захищеної законом інформації, що стала відома працівникові, який підписав зобов'язання про її нерозголошення або трудовий договір укладено з умовою про нерозголошення цієї інформації державної таємниці.

Тобто працівник має бути попереджений, що є комерційною таємницею і повинен підписати обов'язок про нерозголошення саме цієї інформації.

Що стосується звільнення у зв'язку з недостатньою кваліфікацією працівника, що підтверджується результатами атестації, іншими доказами (ст. 93), то, за словами А. Павловського, дане формулювання передбачає незрозумілий стандарт, який надає можливості для зловживань. Це дасть можливість роботодавцям проводити атестації, зокрема, для звільнення

небажаних працівників, об'єктивність та неупередженість цих атестацій може бути сумнівною. Крім того, поняття «інші докази» у статті не конкретизоване, що на практиці дасть змогу підтверджувати або спростовувати кваліфікацію працівника будь-якими абсолютно довільними доказами та може спричинити звільнення із суб'єктивних причин.

Але існують нормативні акти щодо атестаційних комісій і умови атестації працівників. Роботодавець може звільнити працівника лише після рішення атестаційної комісії.

Також А. Павловський не зовсім аргументовано доводить, що працівник може бути звільнений у разі нездійснення профілактичного щеплення або непроходження медичного огляду (ст. 74).

Стаття 74, на яку посилається експерт, передбачає, що працівники, які відповідно до законодавства підлягають обов'язковому профілактичному щепленню проти інфекційних хвороб, і працівники, які зобов'язані періодично проходити медичний огляд, у разі ухилення від профілактичного щеплення (крім випадків наявності медичних протипоказань) або медичного огляду відсторонюються від роботи без збереження заробітної плати. У разі подальшого ухиляння від профілактичного щеплення або медичного огляду працівник підлягає звільненню з роботи відповідно до ст. 93 цього Кодексу без дотримання вимоги про попередження про наступне звільнення.

Тобто працівник спочатку усувається від виконання обов'язків і має можливість пройти медичний огляд чи лікування. Лише коли не буде цього зроблено працівник може бути звільнений. Причому це стосується лише тих працівників, які зобов'язані проходити такі процедури.

А. Павловський звертає увагу на статті Кодексу, які дають можливість залучати працівників до надурочних робіт. Згідно з проектом ТКУ, залучення до надурочних робіт не потребує згоди профспілки. Згідно зі ст. 150 проекту ТКУ, потрібна тільки згода працівника, а профспілку лише повідомляють.

На думку експерта, це ще один приклад, коли норми проекту Кодексу оминають колективні трудові відносини, надаючи перевагу стосункам між роботодавцем і працівником «віч-на-віч». Це призведе до прийняття односторонніх рішень, бо працівники не мають жодного реального впливу на ухвалення рішень, окрім як через колективні переговори. А при залученні працівника до роботи у вихідні, дні державних і релігійних свят – погодження профспілки не потрібне, копія відповідного наказу передається їй наступного дня після його підписання (ст. 159 та 161).

Проте ст. 159, на яку посилається експерт, забороняє залучення працівників до роботи у дні, які є для них вихідними. Разом з тим «залучення працівників до роботи у вихідні дні допускається, як виняток, в таких випадках:

- 1) для відвернення виробничої аварії, катастрофи або усунення їх наслідків та наслідків стихійного лиха;
- 2) для відвернення нещасних випадків, загибелі або псування майна;
- 3) для виконання невідкладних, наперед непередбачуваних робіт, від негайного виконання яких залежить у подальшому нормальна робота юридичної особи в цілому чи її окремих підрозділів.

3. В інших випадках залучення працівників до роботи у дні, які є для них вихідними, допускається лише за наявності письмової згоди працівника.

4. Залучення працівників до роботи у дні, які є для них вихідними, проводиться за письмовим наказом (розпорядженням) роботодавця, з яким відповідні працівники ознайомлюються до початку роботи у вихідний день. Копія наказу (розпорядження) про залучення працівників до роботи в день, який є для них вихідним, передається виборному органу первинної профспілкової організації (профспілковому представнику) не пізніше наступного робочого дня після його підписання.

Імовірно А. Павловський і правий, коли стверджує, що можливий тиск з боку роботодавця на працівника при залученні останнього до роботи у вихідні. Досить часто працівники не можуть відмовити своєму керівнику і вимушені працювати у вихідний. Прикладом може бути залучення педагогів до різних заходів у вихідні і святкові дні (олімпіади, МАН, як правило проводяться у вихідні).

Стаття 160 певною мірою може вважатися дискримінаційною. Цією статтею закріплюються дні державних і релігійних свят, робота в які не проводиться. Окрім державних свят передбачені релігійні (православні):

- 1) 1 січня – Новий рік;
 - 2) 8 березня – Міжнародний жіночий день;
 - 3) 1 і 2 травня – Міжнародний день солідарності трудящих;
 - 4) 9 травня – День Перемоги;
 - 5) 28 червня – День Конституції України;
 - 6) 24 серпня – День Незалежності України;
 - 7) 14 жовтня – День захисника України
2. Днями релігійних свят, робота в які не проводиться, є:
- 1) 7 січня – Різдво Христове;
 - 2) один день (неділя) – Пасха (Великдень);
 - 3) один день (неділя) – Трійця.

Щоправда, Кодекс передбачає, що за поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, роботодавець надає особам, які сповідують відповідні релігії, до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят. При цьому ці громадяни мають потім відпрацювати ці дні, «за погодженням між працівником та роботодавцем (у вихідні дні або шляхом продовження роботи після закінчення робочого дня (зміни) протягом не більш як чотирьох годин на день)».

Експерти вбачають загрозу для працівників у виді неоплачуваної відпустки, яка може стати предметом зловживань (ст. 199). Передбачається, що за сімейними обставинами та з інших причин працівникові за його заявою може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на строк до трьох місяців. Проте встановлення такої тривалої відпустки без збереження заробітної плати містить ризики зловживань з боку роботодавців, оскільки фактично дає їм можливість скористатися значним терміном та «згодою» працівника для вирішення інших питань діяльності підприємства, установи, організації без виплати працівникові заробітної плати. За чинним трудовим законодавством

роботодавці успішно використовують можливість оформити працівникам відпустку без збереження заробітної плати і навіть продовжити її період, незважаючи на те що згідно зі ст. 84 Кодексу законів про працю строк такої відпустки не повинен перевищувати 15 календарних днів на рік. Тому необхідно законодавчо закріпити захист від можливих зловживань, у тому числі, шляхом надання згоди профспілкою.

На думку експертів проектом Трудового кодексу України, запроваджується також дискримінація за місцем роботи. Про наступне звільнення у зв'язку зі скороченням (ст. 88) співробітників малих підприємств попереджатимуть не за два, а лише за один місяць. Згідно з Господарським кодексом, малими підприємствами вважаються ті, де працюють до 50 осіб, тому роботодавцям буде вигідно фіктивно дрібнити підприємства та укладати з працівниками короткострокові трудові договори, бо працівника, з яким укладено договір строком до двох місяців, роботодавець може звільнити попередивши його за тиждень (ст. 61).

Представники влади погоджуються з тим, що проект Трудового кодексу потрібно доопрацьовувати. Зокрема, заступник міністра соціальної політики керівник апарату В. Іванкевич вважає, що дуже багато вже зроблено на шляху вдосконалення трудового законодавства, але слід зазначити, що окремі положення цього проекту є суперечливими та потребують безумовного доопрацювання. «Ми вже сьогодні це бачимо і наполягаємо на необхідності їх уточнення», – наголосив В. Іванкевич.

За його словами, ст. 12 проекту надає роботодавцям досить широкі повноваження одноосібно приймати нормативні акти у сфері праці шляхом видання наказів, розпоряджень, рішень. Тому потрібно передбачити механізм якщо не узгодження, то принаймні відкритості прийняття таких документів та публічності їх експертизи.

Також, на думку заступника міністра, з проекту Трудового кодексу необхідно вилучити положення, які виключають працівників з механізму колективного захисту та громадського контролю трудових відносин.

В. Іванкевич, як і більшість експертів, вважає досить суперечливою норму ст. 30 проекту Трудового кодексу України, за якою роботодавець має право здійснювати контроль за виконанням працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використанням технічних засобів. «При цьому слід пам'ятати, що стаття 32 Конституції України зазначає, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини», – зазначив В. Іванкевич.

За його словами, у законопроекті відсутні положення, які надають можливість застосовувати контрактну форму трудового договору між роботодавцем і працівником. Також досить суперечливим є сприйняття норми ст. 291 проекту Трудового кодексу України, відповідно до якої жінок, які мають дітей віком до 14 років можуть залучати до роботи в нічний час, надурочно, у вихідні, державні і релігійні свята за їх письмовою згодою. У той самий час згідно з чинним законодавством залучення жінок до робіт у нічний час не

допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід.

Заступник міністра соціальної політики звертає увагу на відсутність у проекті Трудового кодексу чітких механізмів відповідальності роботодавця за порушення трудових прав працівника.

На думку В. Іванкевича, необхідно доопрацювати положення щодо порядку вирішення індивідуальних трудових спорів. Зокрема, потребують уточнення положення ст. 392 проекту Кодексу, якою передбачається добровільне виконання рішення комісії з трудових спорів. Водночас у цій статті міститься положення, що рішення комісії з трудових спорів є обов'язковим для сторін індивідуального трудового спору.

Крім того, у проекті Трудового кодексу відсутній порядок погодження локальних актів роботодавця з представниками профспілкових організацій, порядок інформування роботодавцем працівників про злиття, приєднання, поділ або перетворення юридичної особи та порядок продовження повноважень профспілок та дії колективного договору, у разі злиття, приєднання, поділу або перетворення юридичної особи, у якій вони працюють, механізм регулювання трудових відносин: домашніх працівників, як того вимагають положення ратифікованих Україною конвенцій та Директив ЄС, які Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати в національне трудове законодавство у зв'язку з укладанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

На думку державного чиновника, оскільки положення проекту Трудового кодексу мають бути орієнтованими на соціальний захист працівників, запропоновану редакцію проекту Трудового кодексу необхідно доопрацювати та уточнити чи виключити положення, що є суперечливими та порушують трудові права працівників.

В. Іванкевич зауважив, що на виконання Плану заходів щодо підготовки проекту Трудового кодексу України, затвердженого 21 липня 2014 р., Мінсоцполітики вже було розроблено проект Трудового кодексу України, який в умовах необхідності побудови відкритого суспільства та економіки був більш адаптований до міжнародних стандартів у сфері праці. «Окремі його положення за пропозицією Міністерства вже включено до проекту Трудового кодексу (реєстр. №1658, доопрацьований), зокрема це положення щодо порядку оприлюднення норм трудового законодавства, продовження трудових відносин у випадку злиття, приєднання, поділу або перетворення юридичної особи, права на репатріацію працівників, професійної (службової) кар'єри працівників та засобів її здійснення тощо», – зазначив заступник міністра.

За його словами, більш детально має бути вписано умови про випробування при прийнятті на роботу, порядок та процедура прийняття на роботу, звільнення з роботи, порядок та процедура внесення змін до укладеного трудового договору. Більш гнучкими мають бути норми щодо можливості позасудового вирішення індивідуальних трудових спорів тощо.

В. Іванкевич упевнений, що результати проведених консультацій із представниками сторін соціального діалогу свідчать про те, що вищезазначені

положення Трудового кодексу, розробленого за ініціативою Мінсоцполітики, є більш прийнятними.

Отже, значна частина експертів і політиків вважають, законопроект (реєстр. № 1658) потребує ретельного доопрацювання з включенням до зазначеного проекту вже внесених змін до діючого законодавства про працю, новаций, відображених у розробленому Мінсоцполітики проекті Трудового кодексу, а також імплементації положень Директив Ради Європейського Союзу.

Разом з тим осучаснення нормативної основи існуючих між роботодавцями і працівниками відносин шляхом ухвалення відповідного Трудового кодексу сприятиме максимальній реалізації трудового потенціалу населення, розширенню можливостей і, відповідно, підвищенню рівня доходів громадян, розв'язанню проблем зайнятості і, врешті, побудові соціально спрямованої ринкової економіки в нашій державі (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Рада в першому читанні схвалила новий Трудовий кодекс // http://espresso.tv/news/2015/11/05/rada_v_pershomu_chytanni_skhvalyla_novyyu_trudovyyu_kodeks. – 2015. – 5.11; ЧТО НАМ ГОТОВИТ НОВЫЙ ТРУДОВОЙ КОДЕКС // http://www.vlasnasprava.info/ru/dozvil/labour.html?_m=publications&_t=rec&id=11554. – 2015. – 10.11; Новий Трудовий кодекс: нас чекають відеоспостереження і потрібні понаднормові // http://newsradio.com.ua/2015_11_09/Novij-Trudovij-kodeks-nas-chekajut-v-deosposterezhennja-potr-jn-ponadnormov-8538/. – 2015. – 9.11; Впихнуть невпихуєме // http://blogs.lb.ua/andriy_pavlovskiy/319939_vpихnut_nevpихuieme.html?utm_source=local&utm_medium=cpm&utm_campaign=lenta – 2015. – 02.11; Коментар заступника Міністра соціальної політики-керівника апарату В. Іванкевича до проекту Трудового кодексу України // http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=F64DF7EB76BFA70FAED458A9AE7A918A.app1?art_id=183297&cat_id=164623. – 2015. – 11.11; Новый Трудовой кодекс: рост безработицы, удар по бюджетникам и молодым мамам // <http://rian.com.ua/analytics/20151109/376642173.html> . – 2015. – 10.11; Новий Трудовий кодекс: Що зміниться у відносинах роботодавця і працівника // <http://news.finance.ua/ua/news/-/362741/novyy-trudovyy-kodeks-shho-zminytsya-u-vidnosynah-robotodavtsya-i-pratsivnyka>. – 2015. – 11.11; «Антидискримінаційну» поправку внесли в радянський Трудовий кодекс – Суроїд // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27361950.html>. – 2015. – 17.11).*

Втрати економічного потенціалу Донбасу: оцінки та шляхи відновлення

1. Оцінка втрат економічного потенціалу Донбасу

Зниження активності бойових дій на Донбасі породжує надії на встановлення миру в цьому регіоні у недалекому майбутньому. Відтак постає питання про відновлення економічного потенціалу Донбасу та повноцінної імплементації економіки цього регіону в господарський організм України. Утім, ця проблема вельми складна і потребує спеціального дослідження. Тому розглянемо її, в основному, у постановочному плані.

Відомо, що економічний потенціал великої господарської системи (країни, галузі, регіону) розглядається як її сукупна здатність здійснювати виробничо-економічну діяльність, задовольняти попит, виробляючи товари й послуги, та розвивати виробництво і споживання. Економічний потенціал великої господарської системи визначається наявними у неї засобами виробництва, природними, трудовими та науково-технічними ресурсами і накопиченим багатством (*Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.*). Відповідним чином можна ідентифікувати й економічний потенціал Донбасу. Узагалі, така проекція наведених вище теоретичних положень сама по собі якихось сутнісних заперечень не викликає.

Узагалі, втрати економічного потенціалу Донбасу стосуються не лише фізичної втрати засобів виробництва й особливо знарядь праці, як на цьому часто роблять акцент ЗМІ. До втрат економічного потенціалу слід також віднести втрати предметів праці, готової продукції та запасів, нематеріальних активів, особливо «ноу-хау», робочої сили, недоотриману вигоду від здійснення господарської (комерційної) діяльності тощо. Таким чином для оцінки втрат економічного потенціалу Донбасу треба проаналізувати зміни, які відбулися не лише в засобах виробництва цього регіону, а й у його трудових ресурсах, виробничій та соціальній інфраструктурі, науково-технічній сфері, споживчому попиті тощо.

Однак проблеми практичного характеру з'являються при спробі здійснити реальну оцінку втрат економічного потенціалу Донбасу, що виникли через бойові дії у зазначеному регіоні. При цьому постає питання територіального охоплення предмета аналізу: слід досліджувати (наскільки це можливо) тільки окуповані території Донбасу чи також і території, підконтрольні українській владі? А якщо і території, підконтрольні українській владі, то які саме? Адже наслідки бойових дій на Донбасі відчувають на собі не лише суб'єкти господарювання в прифронтній зоні, а й у більш віддалених районах. У

найзагальнішому плані ці проблеми значною мірою пов'язані, насамперед, з якістю інформаційної бази аналізу. Адже, наприклад, дані статистичного обліку господарської діяльності на окупованих територіях Донбасу (а наявність такого всеохоплюючого та узагальнюючого обліку взагалі викликає великі сумніви) на практиці недоступні. Тому для проведення цього аналізу доводиться користуватися різноманітними джерелами, включаючи ЗМІ, та експертними оцінками.

Таким чином існує дуже великий розрив між теоретичною постановкою проблеми відновлення економічного потенціалу Донбасу і практичними питаннями обґрунтування механізмів її розв'язання. Тому в цій роботі у найзагальнішому плані ми лише окреслимо основні аспекти цієї проблеми та проаналізуємо ймовірні напрями її розв'язання. Для цього необхідно:

- визначити суть економічного потенціалу як такого;
- встановити характер і перелік втрат економічного потенціалу Донбасу, що виникли внаслідок бойових дій у цьому регіоні;
- провести оцінку цих втрат;
- намітити шляхи відновлення економічного потенціалу Донбасу, включаючи визначення проблем і обмежень, що можуть на перешкоді відновлювальному процесу;
- окреслити ймовірні джерела фінансування процесу відновлення економічного потенціалу Донбасу.

Поелементний аналіз втрат економічного потенціалу Донбасу від бойових дій у цьому регіоні доцільно починати з дослідження змін у стані засобів виробництва, що відбувалися протягом 2014–2015 рр. ЗМІ, наприклад, повідомляють про причини та наслідки суттєвих втрат промисловості на непідконтрольних Україні (окупованих) територіях Донецької та Луганської областей, унаслідок яких промислові підприємства припинили роботу:

- обладнання підприємств вивезено до Росії, і підприємства фактично припинили роботу;
- підприємства розкрадені, порізані на металобрухт тощо;
- підприємства існують, однак частково або повністю не працюють.

Звичайно, точні кількісні оцінки таких втрат через відсутність доступу української влади до окупованих територій Донецької та Луганської областей неможливі. Мова може йти лише про вельми наближені експертні оцінки. Так, за повідомленнями ЗМІ, зокрема за інформацією «Громадського союзу «Донбас» та деяких інших джерел, за час російсько-терористичної окупації частини Донецької та Луганської областей до Росії було вивезено обладнання таких підприємств:

- донецький завод «Топаз», що славився розробками військових комплексів радіоелектронної боротьби й відомий далеко за межами України;
- Луганський машинобудівний завод;
- Луганський завод електронного машинобудування (Машзавод-100), на якому розроблялося й виготовлялося устаткування для виробництва монокристалів сапфіру, кремнію й інших твердих і надтвердих монокристалів;

– ДП ЦКБМ «Донець» (Луганська область), відомий технологією вирощування кристалів для мікроелектронної промисловості (унікальний у своєму роді);

– завод «Поліпак» (Луганська область);

– завод «Маршал» (Луганська область);

– Луганський завод прокатних валків: частково зруйнований, більшість вцілілих верстатів готувалося до вивозу в Росію;

– завод оборонно-космічної промисловості «Юність» (Луганська область), що спеціалізувався переважно на виробництві продукції для ракетобудівної й аерокосмічної промисловості;

– Луганський авіаремонтний завод;

– Луганський патронний завод (частина обладнання вивезена у Росію);

– Зуєвський енергомеханічний завод (Луганська область).

– демонтовано устаткування вагонного депо Донецької залізниці (м. Донецьк); частина матеріальних ресурсів з депо вивезена на територію РФ.

За інформацією згаданого вище «Громадського союзу «Донбас», за час російсько-терористичної окупації у Луганській області зникли такі підприємства (зруйновані, порізані на металобрухт, розкрадені тощо):

– Луганський завод гірничорятувального устаткування «Горизонт»: порізаний на металобрухт;

– Луганський трубопрокатний завод: виробництво зупинене, завод ріжеться на металобрухт;

– «Вторчормет» (Луганська область): порізаний на металобрухт;

– Брянковський рудоремонтний завод (м. Брянка, Луганська область): порізаний на металобрухт;

– Чорнухінська база запасу тягового рухливого складу (т. зв. «вагонне депо») (Луганська область): порізане на металобрухт (включаючи вагони й під'їзні колії);

– Луганський ливарно-механічний завод: порізаний на металобрухт;

– Завод металопрокату «ПрокатСервіс» (Луганська область): розкрадений;

– Завод автоклапанів (Луганська область): розкрадений;

– «ЛугаТерм» (Луганська область): розкрадений;

– Стахановський феросплавний комбінат (Луганська область): нібито порізаний на металобрухт.

Доволі часто треба говорити про ту чи ту форму часткової втрати економічного потенціалу Донбасу внаслідок російсько-терористичної агресії. Зокрема, деякі підприємства були евакуйовані з окупованих російсько-терористичними військами районів Донбасу. Наприклад, за повідомленням ЗМІ, машинобудівна корпорація Согит, що належить Р. Ахметову, перевела свій офіс із Донецька до Києва й відкрила своє виробництво на окупованій території Донбасу. Також з Донецька, але вже до Черкас перевезено частину обладнання, та переїхала частина працівників заводу хімічних реактивів. У подібних випадках до категорії втрат відносять різноманітне майно й інші активи, які не вдалося евакуювати, та додаткові витрати на переїзд й облаштування на новому місці, що виникають в евакуйованих підприємств.

Втрати економічного потенціалу Донбасу виникають і внаслідок нерегулярної роботи підприємств. Судячи з повідомлень ЗМІ, на окупованих територіях Донбасу нерегулярно працює багато великих підприємств. Зокрема, це стосується Алчевського металургійного комбінату (ЛНР), Харцизького трубного заводу (ДНР), хімічного концерну «Стирол», що належить групі компаній Group DF Д. Фірташа (м. Горлівка, ДНР). Причому на території останнього підприємства, за інформацією ЗМІ, бойовики мають обладнані для проживання кімнати і там свій штаб влаштував російський генерал О. Ленцов, відомий як організатор наступу російсько-терористичних військ на Дебальцеве взимку 2015 р.

Таким чином, наведений вище перелік підприємств, повністю або частково втрачених Україною на Донбасі, неповний, представлений, в основному, великими підприємствами Луганської області. І хоча в повідомленні «Громадського союзу «Донбас» зазначалось, що від рук незаконних збройних формувань більшою мірою постраждала «менш економічно потужна Луганська область», однак така інформаційна асиметрія, мабуть, значною мірою пов'язана з різними механізмами організації збору відповідної інформації в окупованих районах Луганщини й Донеччини, а не лише з меншими втратами майна в окупованих районах Донецької області.

Наприклад, у ЗМІ повідомлялось, що в Макіївці (Донецька обл.), по суті конфіскований у подружжя Олександра та Галини Гереги будівельний гіпермаркет «Епіцентр» тепер працює під новою назвою «Галактика». Також повідомлялось, що торгова мережа «Бруснічка» (54 магазини) і автозаправочна мережа «Паралель» (32 автозаправочні комплекси), що належать найбагатшому бізнесмену України Р. Ахметову, заморозили свою діяльність на території самопроголошеної «ДНР». Утім, журналісти, з посиланням на свідчення очевидців, пишуть, що деякі з означених об'єктів працюють, але вже поза контролем Р. Ахметова. У цьому контексті видається вельми симптоматичним, що, за повідомленням регіональних ЗМІ, і в «ЛНР» обіцяють до кінця 2015 р. відкрити мережу «державних» автозаправок. Про це 16 листопада повідомив виконуючий обов'язки «директора державного унітарного підприємства «Луганськнафтопродукт» І. Толок. За його словами, Плотницький та «рада міністрів» створили комісію «з виявлення безгоспних мереж заправних станцій». По закінченні роботи комісії буде складено список таких автозаправок, які будуть передані на «баланс держави», тобто націоналізовані.

Конфіскація (під назвою «націоналізації») роздрібної торгівлі проводилась і на території самопроголошеної «ЛНР». Зокрема, наприкінці вересня минулого року «у Луганську в ефірі підконтрольної терористам радіостанції передали повідомлення для городян про “націоналізацію” бойовиками мережі супермаркетів “АТБ”». Таку «націоналізацію» магазинів мережі «АТБ» бойовики пояснювали розташуванням офісу керівництва «на ворожій території» у Дніпропетровську». А в листопаді цього року у Свердловську («ЛНР») на базі конфіскованого бойовиками супермаркету «АТБ» було відкрито вже 20 за рахунком у «ЛНР» супермаркет «Народний». Утім, судячи з

інформації ЗМІ, у Донецьку супермаркет «АТБ» було пограбовано й розгромлено.

Показово, що керівництво самопроголошених республік на Донбасі намагається «націоналізувати» насамперед саме сферу обігу товарів, з якої найлегше отримати гроші для своїх поточних потреб та водночас контролювати поставки населенню товарів широкого вжитку.

А нещодавно Інтернет-видання «Донецкая правда» опублікувало закрити статистику окупаційної адміністрації деяких районів Донецької області (тобто так званої «ДНР») з документа «Программы восстановления и развития экономики и социальной сферы Донецкой Народной Республики на 2015 год» (назва подається мовою оригіналу). Так, за даними окупаційної адміністрації, за станом на квітень 2015 р. «машинобудівні заводи ДНР були завантажені на 20–25 % своїх виробничих потужностей». Не краще ситуація й на коксохімічних заводах, що інтегровані з вугільною галуззю. На окупованій території («ДНР») розміщено п'ять коксохімічних заводів: Горлівський коксохімічний завод (власник ІСТЕК), Ясиновський коксохімзавод, ПАО «Макіївкокс» (Концерн «Енерго»), Єнакіївський коксохімзавод, ПАО «Донецькокс» (Метінвест). У цьому документі зазначено, що Горлівський коксохімічний завод працює на 20 % своїх виробничих потужностей у зв'язку розбитою залізницею, складнощами з відвантаженням готової продукції й доставки сировини. ПАО «Донецькокс» через відсутність сировини на той момент перебувало в процесі гарячої консервації. «Макіївкокс» і Ясиновський коксохімічний завод були завантажені лише на 25–30 % своєї потужності.

Також станом на квітень 2015 р. із 32 підприємств легкої промисловості на окупованій території Донецької області працювали лише сім підприємств (або 22 % від їх загальної кількості), а перереєстрували в окупаційній адміністрації 9 підприємств (або 28 %). Постраждала від окупації й харчова промисловість цього регіону. Розрив господарських зв'язків з підконтрольною українській владі територією, зазначають кореспонденти, з одного боку, прибрав з ринку конкурентів місцевих виробників, з іншого – у десятки разів скоротив ринок місцевих харчових підприємств. У підсумку майже половина підприємств харчової промисловості цього регіону закрилося. За станом на квітень 2015 р. із 172 підприємств харчової промисловості працювало 99 підприємств, тобто 57 % від усієї кількості підприємств. При цьому було зупинено найбільші й найвідоміші підприємства галузі, такі як Донецька кондитерська фабрика «АВК» і ПО «Конті», ПАО «Вінтер». Щоправда, за інформацією деяких інтернет-видань, ПО «Конті» нещодавно фактично почало працювати під новою назвою і місцем реєстрації на території самопроголошеної «ДНР».

На окупованій території Донеччини скорочується також й аптечна мережа. Якщо у 2014 р. про свою роботу відзвітувалося 799 аптек, то станом на квітень 2015 р. бойовики нарахували лише 284 аптеки, повідомляють місцеві журналісти.

Судячи зі статистики окупаційної адміністрації, на окупованій території Донецької області величезних ушкоджень зазнала автотранспортна

інфраструктура. У раніше згадуваному документі зазначається, що «на території ДНР знаходиться 829,4 км доріг державного значення і 1846,2 км доріг місцевого значення. Внаслідок бойових дій пошкоджено доріг (ямковість, ушкодження від важкої гусеничної техніки, снарядів): державного значення 746,2 км, місцевого значення 651,24 км». На той момент 7 шляхопроводів і 10 мостів на території самопроголошеної «ДНР» вимагало відновлювально-ремонтних робіт з кошторисною вартістю 205,5 млн грн. А вартість ремонту автомобільних доріг державного й місцевого значення на цій же території становила 3633 млн грн. Тобто лише в межах самопроголошеної «ДНР» потреби в коштах на ремонт пошкодженої дорожньої автотранспортної мережі наприкінці I кварталу 2015 р. оцінювалися місцевою окупаційною адміністрацією у більш ніж 3,8 млрд грн.

Якщо ж взяти до уваги, що з того часу якихось великомасштабних дорожньо-ремонтних робіт у самопроголошеній «ДНР» не проводилось, а також екстраполювати цю ситуацію на стан автотранспортної мережі у самопроголошеній «ЛНР», то загальну потребу в коштах на ремонт пошкодженої дорожньої автотранспортної мережі на окупованих територіях Донбасу можна визначити сумою близько 7 млрд грн. А про значні пошкодження транспортної мережі в окупованих районах Луганщини свідчить, наприклад, той факт, що нещодавно, так зване, «міністерство інфраструктури та транспорту ЛНР» заборонило рух на значних ділянках двох автотрас, що зв'язують Луганськ і Донецьк, через сильне пошкодження мостів, шляхопроводів і залізничних переходів на них.

До цього треба додати вартість відновлювально-ремонтних робіт автотранспортної інфраструктури на прифронтовій території, що контролюється Збройними силами України та у, так званій, «сірій зоні». Тому припустимо, що в результаті сукупна потреба в коштах на ремонт лише пошкодженої дорожньої автотранспортної мережі на Донбасі може сягати 8–10 млрд грн. Звичайно, це дуже наближена оцінка. Але вона дає певні уявлення про масштаби втрат автотранспортної інфраструктури Донбасу.

Доречно згадати, що потреби в коштах на відновлення всієї інфраструктури, що постраждала внаслідок бойових дій у Донецькій та Луганській областях, Прем'єр-міністр України А. Яценюк у липні 2014 р. оцінював сумою у 8,1 млрд грн. Причому в той період деякі експерти вважали, що озвучена Прем'єр-міністром А. Яценюком сума коштів, необхідних для відновлення об'єктів, зруйнованих бойовими діями на Донбасі, є завищеною (*Див. матеріал СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі». – 2015. – № 15, 16*). Але тоді найбільш масштабні бойові дії на Донбасі були ще попереду.

Нині ж, якщо говорити лише про виробничу й соціальну інфраструктуру, то потреба в коштах на її відновлення (а іноді, по суті, на нове будівництво) сягатиме принаймні кількох десятків мільярдів гривень. Наприклад, всі приміщення й служби аеропорту в Донецьку відновленню не підлягають, хіба що за винятком злітно-посадкової смуги. Їх треба будувати заново. Також треба згадати й про пошкодження та руйнацію житлового фонду. Зокрема, за інформацією «влади» самопроголошеної «ДНР», лише в Донецьку за час

конфлікту в результаті обстрілів пошкоджено майже 2 тис. багатоквартирних будинків. Щоправда, 474 будинки мають мінімальні ушкодження. А в цілому на території самопроголошеної «ДНР» станом на квітень 2015 р. у результаті проведення бойових дій постраждала інфраструктура 8825 житлових будинків та інфраструктура 73 із 205 установ охорони здоров'я. Таким чином, якщо до зазначеного додати втрати житлового фонду, що постраждав від бойових дій у інших районах Донецької та Луганської областей, а також втрати об'єктів соціальної інфраструктури (охорони здоров'я, освіти тощо), то потреба в коштах на відновлення всієї цієї сфери вимірюватиметься багатьма мільярдами гривень.

Значні витрати потрібні також й для відновлення аграрного потенціалу Донбасу. Адже за даними окупаційної адміністрації лише на території самопроголошеної «ДНР» заміновано 30 тис. га з наявних 500 тис. га земель сільськогосподарського призначення. Крім витрат на розмінування земель сільськогосподарського призначення необхідні й кошти на їх рекультивацію на тих ділянках, що особливо постраждали від бойових дій.

Окремо треба сказати про втрати вугільної промисловості на Донбасі. Зокрема, минулого року самопроголошена влада, так званих, «ДНР і ЛНР» погрозувала націоналізацією ряду державних підприємств вугільної промисловості («Донвугілля», «Шахтарськантрацит», «Горезантрацит», «Луганськвугілля», «Донбасантрацит», «Антрацит») *(Детальніше див. матеріал СІАЗ НБУВ «Україна: події, факти, коментарі». – 2014. – № 22, 23)*. Фактично влада України значною мірою втратила контроль над державними підприємствами вугільної промисловості на окупованих територіях Донбасу. До того ж, вочевидь, з вельми серйозними проблемами стикаються й приватні вугільні підприємства.

Причому особливе значення вугільної промисловості для Донбасу пов'язане не лише з її роллю в економіці цього регіону України, а й з її соціально-психологічним значенням в історії цього краю, з її місцем у соціальній пам'яті населення. Тому відповідним чином треба оцінювати і розвиток ситуації у цій галузі Донбасу протягом 2014–2015 рр., і перспективи її відновлення. Конкретна інформація щодо розвитку ситуації у вугільній промисловості в окупованих районах Донбасу краще доступна по Луганщині. Утім, видається, що результати аналізу цієї інформації та зроблені на його підставі висновки є актуальними й для окупованих районів Донеччини.

Так, аналіз повідомлень ЗМІ дає підстави стверджувати, що розвиток ситуації у вугільній промисловості окупованих районів Донбасу протягом 2014–2015 рр. мав поетапний характер. Перший етап її розвитку охоплює період від початку бойових дій у зоні вуглевидобутку, особливо з вторгненням у цей район формувань російських козаків, і до кінця 2014 р. У цей період під прикриттям популістських гасел побудови на Донбасі «народних республік», по суті, відбувалося пограбування вугільних підприємств. У ЗМІ повідомлялося про зупинку в роботі цілого ряду шахт на території самопроголошених «ДНР і ЛНР», яка супроводжується їх руйнацією. Російські «козаки» одними з перших налагодили контрабанду вугілля та металобрухту з їх подальшим продажем у

Росії. Наприклад, лише в листопаді 2014 р. у Теплогорську тільки з одного складу було викрадено гірничошахтного устаткування й матеріалів на півтора десятка мільйонів гривень. А в м. Стаханов В. Кісельов (перший заступник голови самопроголошеної адміністрації Стаханова, військовий комендант м. Стаханов і військовий комендант Козацької національної гвардії всевеликого війська Донського) вилучав у вугільних шахт кілометри електричного кабелю «на потреби міста». І подібних випадків пограбування й розкрадання вугільних підприємств на окупованих територіях Донбасу було, вочевидь, сотні.

Утім, подібна ситуація далі зберігатися не могла, оскільки вона суперечила планам російського керівництва зі створення народних псевдореспублік на Донбасі, як засобу військового, економічного та політичного тиску на Україну. Тому, наприклад, керівництво самопроголошеної «ЛНР» за допомогою російського спецназу взяло під свій контроль вуглевидобувні райони на окупованій частині Луганщини і створило «міністерство вугільної промисловості ЛНР», яке очолив Д. Лямін, колишній комерційний директор однієї з вугільних шахт. Причому, як наголошують місцеві інтернет-видання, його заступником став В. Слива (призначений наприкінці 2014 р. міністром енергетики України керувати ДП «Луганськвугілля»).

Зі створенням «міністерства палива, енергетики і вугільної промисловості ЛНР», по суті, розпочався другий етап розвитку вугільної промисловості в окупованих районах Луганщини. Судячи з повідомлень ЗМІ, створення «міністерства» за задумкою його організаторів мало допомогти вирішити ряд завдань, як-то: акумуляція найбільш ліквідного гірничо-шахтного обладнання та матеріальних цінностей в одних руках, контроль за потоками вугілля та коштів від його реалізації на території самопроголошеної «ЛНР», забезпечення місцевого населення вугіллям (задля підтримання своєї влади) і закриття неперспективних шахт.

Для вирішення останнього завдання 17 квітня 2015 р. було створено Державне унітарне підприємство «ЛНР» «Вуглереструктуризація». Головна задекларована мета роботи цього підприємства – реалізація державної політики «ЛНР» у сфері реструктуризації збиткових вугільних підприємств, запобігання підтопленню міст і селищ у зв'язку з ліквідацією шахт, зниження негативного техногенного впливу на екологію окремих районів і територій «ЛНР», викликаного закриттям гірничо-видобувних підприємств. Основним же предметом діяльності даної структури визначена ліквідація (закриття) шахт.

А ще 1 квітня 2015 р. Д. Лямін, за повідомленням ЗМІ, видав наказ «Про відомчу приналежність», згідно з яким всі вуглевидобувні підприємства, які перебувають у стадії ліквідації на території, контрольованої «ЛНР», переходять під контроль «міністерства палива, енергетики й вугільної промисловості ЛНР». Мова в наказі йшла про 30 шахт. Причому деякі шахти з цього списку постраждали під час воєнних дій, на деяких просто, так би мовити, «пропало» необхідне устаткування. Причому, як зазначають місцеві журналісти, вилучення устаткування та інших матеріальних ресурсів на деяких шахтах, згідно із зазначеним наказом здійснювалося вельми інтенсивно.

Що ж стосується ліквідації (закриття) шахт, то кошти для цього влада самопроголошеної «ЛНР» (а також і «ДНР») розраховувала отримати у Росії. За інформацією місцевих ЗМІ, 11 квітня 2015 р. у Ростові (Росія) відбулася нарада, на якій заступник міністра економічного розвитку Росії та заступник міністра енергетики Росії обговорювали з представниками «міністерств» «ЛНР і ДНР» питання реструктуризації вугільної галузі, а також підтримки життєзабезпечення й відновлення підприємств вугільної промисловості самопроголошених «республік». Однак російська сторона грошей представникам «ЛНР і ДНР» на здійснення відповідних заходів у вугільній галузі не дала. І це значною мірою визначило подальший розвиток ситуації у вугільній галузі на окупованих територіях Донеччини та Луганщини.

Узагалі, гострий дефіцит фінансових ресурсів іманентно притаманний самопроголошеним «ДНР і ЛНР». А ефективна реструктуризація вугільної промисловості неможлива без відповідних інвестицій. Тому, наприклад, як повідомляють ЗМІ Донбасу, згідно з планом керівництва самопроголошеної «ЛНР», до кінця 2015 р. буде закрито шість шахт ДП «Луганськвугілля» і чотири шахти ДП «Донбасантрацит», у результаті чого без роботи залишаться тисячі шахтарів. Причина ліквідації цих шахт – відсутність грошей у влади сепаратистів. Так, за повідомленнями ЗМІ, у 2013 р. державна підтримка з бюджету України Державному підприємству «Луганськвугілля» становила 1,05 млрд грн, ДП «Донбасантрацит» одержало з бюджету 1,1 млрд грн, а ДП «Антрацит» – 590 млн грн. Отримували державні кошти й інші державні шахти Донбасу. Тому, судячи з повідомлень ЗМІ, через хронічну гостру нестачу коштів «керівництво ЛНР», наприклад, вирішило вдатися до закриття неперспективних вугільних шахт без виконання комплексу заходів, необхідних для запобігання технологічним аваріям і екологічним катастрофам. Тобто припиняється робота вугільних шахт і демонтується їх виробниче обладнання, а на загрозу подальших негативних наслідків від таких дій «посадовці, відповідальні за розвиток вугільної галузі в ЛНР», уваги не звертають.

Зокрема, за повідомленнями місцевих інтернет-видань, було фактично знищено шахту «Перевальська». Також під загрозою фактичного знищення перебувають шахти «Романівська» та ім. Артема. ЗМІ також повідомляють, що вже деякий час відбувається затоплення шахти «Первомайська», на якій працювало більше тисячі шахтарів і яка добувала 150 тис. т вугілля на рік. Промислові запаси вугілля цієї шахти оцінювалися в 32 млн т. Нині ж вода, що прибуває в цю шахту, не відкачується, тому що пропали двигуни й насоси, як, наприклад, із шахти «Перевальська». Однак після затоплення шахти «Першотравнева» через кілька місяців шахтні води по підземних тектонічних розломах почнуть затоплювати шахту «Голубовська», яка на цей час діє як підземний груповий водовідливний комплекс. Утім, цей комплекс шахти «Голубовська» не має технічної можливості відкачувати додаткові обсяги води в розмірі приблизно 25–30 тис. куб. м на добу. У результаті через деякий час почнеться неконтрольоване затоплення суміжних діючих шахт ДП «Первомайськвугілля». Унаслідок затоплення шахт, наголошують оглядачі, виникає реальна загроза екологічної катастрофи регіону – затопивши гірські

розробки шахт, високомінералізована вода вийде на поверхню, почнеться підтоплення селищ і міст, руйнування житлових будівель й інших споруд, сільськогосподарські землі зазнаватимуть засолення. Унаслідок скидання забруднених шахтних вод у ріки й озера Донбасу дуже ймовірно забруднення водоносних шарів, у результаті чого значні обсяги питної нині води стануть непридатні до споживання. Можлива також активізація процесу зрушення гірських порід, що призведе до руйнування міст і селищ, може виникнути неконтрольований вихід шахтних газів (зокрема метану) на земну поверхню в районах затоплення гірських розробок шахт. Економічні збитки від подібної (причому цілком імовірної) регіональної екологічної катастрофи будуть величезні. Однак обчислити їх, як і сукупні вартість відновлювальних робіт, можна буде лише після встановлення контролю України над окупованими нині територіями Донбасу.

Утім, як зазначалося вище, «керівництво ЛНР» не переймається довготерміновими перспективами розвитку вугільної промисловості на підконтрольній йому території. Фактично в самопроголошеній «ЛНР» багато вугільних підприємств, що де-юре перебувають у державній власності України, зазнають краху. За таких обставин «керівництво ЛНР» на практиці при вирішенні перспективних питань розвитку вугільної галузі зосереджується на найбільш нагальних проблемах найближчого майбутнього. При цьому, вочевидь, зацікавлені особи та групи намагаються задовольнити свої власні інтереси.

Зупинка роботи шахт на території самопроголошеної «ЛНР» загрожує зростанням реального безробіття серед шахтарів і дефіцитом вугілля для населенням, потреба в якому стрімко зростає з наближенням зими. У результаті можна очікувати на зростання невдоволення місцевого населення політикою «керівництва ЛНР». Для запобігання подібному розвитку соціально-політичної ситуації на підконтрольній йому території «керівництво ЛНР» вживає ряд заходів. Насамперед, як зазначають деякі місцеві, причому сепаратистські налаштовані, журналісти, «керівництво ЛНР» знайшло «цапа відбувайла». Зокрема, 17 жовтня 2015 р. співробітниками «МДБ» і «МВС ЛНР» було затримано міністра палива, енергетики й вугільної промисловості Д. Ляміна. У «ЛНР» заявили, що в період із січня по вересень 2015 р. Д. Лямін незаконним шляхом реалізував в Україну більш ніж 3,3 млн т вугільної продукції, що становить понад 88 % від усього видобутого й реалізованого цією псевдореспублікою вугілля. Водночас, як зазначають деякі інтернет-видання, у СБУ з'явилися питання до заступника Д. Ляміна й водночас керівника В. Сливи з приводу фінансування тероризму.

Однак з точки зору відновлення економічного потенціалу Донбасу для української влади матимуть значення деякі інші рішення самопроголошеної влади окупованих районів Луганщини. Зокрема, за повідомленнями ЗМІ, «керівництво ЛНР» вирішило легалізувати незаконний видобуток вугілля у, так званих, «копанках». При цьому вугілля з копанок вільно продається в окупованих районах Донбасу, про що свідчать численні оголошення в місцевих газетах. У Свердловську працює близько 35 копанок і шахти ТОВ ДПЕК

«Свердловантрацит. Склади підприємств ТОВ ДПЕК, як стверджується в деяких інтернет-виданнях, переповнені вугільною продукцією, готовою до відправлення в РФ. У Свердловську явно відчувається надлишок вугільної продукції. Проте вугілля (або коштів на його покупку) у влади самопроголошеної «ЛНР» немає. Мабуть, за задумкою сепаратистів, «легалізація» копанок у «ЛНР» має сприяти розв'язанню соціально-економічних проблем, з якими стикаються сепаратисти.

Водночас видобуток вугілля у копанках відбувається з порушенням чинного українського законодавства, особливо законодавства про працю і пенсійне забезпечення. І дилема між дотриманням українського законодавства і роботою копанок, «легалізованих» владою самопроголошеної «ЛНР», може створити для української влади вельми серйозні труднощі не лише соціального, а й суто економічного характеру.

Також, судячи з інформації місцевих інтернет-видань, останнім часом влада самопроголошеної «ЛНР», стала вживати більш активних заходів з обмеження контрабанди українського вугілля до Росії. Повідомляється, наприклад, що на півдні Луганської області тривалий час функціонувала схема з контрабанди видобутого на окупованих територіях вугілля. У ній був залучений уже колишній «міністр вугільної промисловості ЛНР» Д. Лямін, а також «представники територій» глави бойовиків у Ровеньках І. Кулькін і П. Рєзнік, що був лідер російських козаків у Свердловську О. «Рим» Гайдей. Бойовики на місцях забезпечували видобуток і провезення вугілля через кордон з Росією, а «міністр ЛНР» «кришевал» усю систему транспортування контрабандного вугілля. У місцевих ЗМІ, наприклад, нещодавно повідомлялось, що близько 700 тис. т вугілля «влада ЛНР» конфіскувала і вивантажила в районі прикордонного с. Ананьєвки (Свердловський район Луганщини).

Звичайно, до таких заходів «керівництво ЛНР» вдається лише для досягнення своїх цілей, і, зокрема для концентрації у своїх руках якомога більших запасів вугілля в осінньо-зимовий період. Водночас повідомлення про такі дії, як і регулярна інформація спостерігачів Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ про потоки машин з вугіллям, що прямують з території самопроголошених «республік» через українсько-російський кордон, дають уявлення про масштаби контрабанди українського вугілля до Росії, організованої російсько-терористичними угрупованнями на окупованих територіях Донбасу. Можна не сумніватись, що обсяги такої контрабанди вимірюються не лише сотнями тисяч, а й мільйонами тон українського вугілля. Відповідно десятками чи навіть сотнями мільйонів гривень обчислюються і втрати державного і місцевих бюджетів від таких злочинних дій. Адже наприклад, за інформацією колишнього заступника міністра енергетики й вугільної промисловості України Ю. Зюкова, бойовики продають росіянам вугілля по 500 грн/т, причому на продаж іде вугілля найвищої якості. Після того як вугілля переїжджає кордон Росії, воно відправляється в місцеві порти. Там воно проходить митне оформлення і іде за кордон вже по 100 дол. США/т.

Із серйозними проблемами стикається, мабуть, і вугільна галузь в окупованих районах Донеччини. Хоча загальнодоступної інформації з цього приводу значно менше, ніж щодо окупованих районах Луганщини. Так, за повідомленнями ЗМІ, у селищі Карло-Марксово, пригороді Єнакієве, на шахті ім. К. Маркса невстановленими особами проводилося тотальне вирізання металоконструкцій та крадіжка устаткування. При потуранні терористів «ДНР», усі металоконструкції на шахті порізано та здано на металобрухт. У результаті таких дій підприємство практично не підлягає відновленню. А на початку листопада 2015 р. «керівництвом ДНР» була запроваджена заборона на проїзд вагонів, що йдуть із «ЛНР», через залізничну станцію «Дебальцеве», у результаті на під'їзних коліях з боку станцій «Штеровка», «Карахаш» і «Довжанська» накопичилося близько 60 вагонів з вугільним концентратом. Це паралізувало роботу всієї вугільної галузі «ЛНР». Мова йде не тільки про «націоналізовані» шахти, а й про вугільні підприємства, підвідомчі великим концесіонерам («Краснодонуголь», «Ровенькиантрацит» і «Свердловантрацит»), повідомляють місцеві інтернет-видання. Цей факт непрямим чином може свідчити про те, що влада самопроголошеної «ДНР» якимось чином намагається вирішити питання вуглезабезпечення на підконтрольній їй території за рахунок одержання вугілля з інших районів Донбасу. Адже як повідомлялося раніше, нещодавно бойовики запровадили збір мита при перетині кордонів самопроголошених «республік».

Звичайно, наведений вище перелік втрат підприємств-резидентів України різних форм власності потребує подальших уточнень. Але навіть у такому вигляді він дає доволі чітке уявлення про характер втрат промислового потенціалу України в окупованих російсько-терористичними військами районах Донбасу та прилеглий прифронтівій смузі. Хоча, на жаль, дати точну кількісну оцінку озвучених вище втрат поки неможливо.

Водночас, коли йдеться про руйнацію якихось підприємств в окупованих районах Донбасу або ж вивезення підприємств з території самопроголошених «ДНР і ЛНР», то, як правило, мають на увазі втрату основних засобів (фондів), насамперед, активної їх частини – машин, технологічного обладнання, інструментів тощо. Однак, слід наголосити, що на непідконтрольних Україні (окупованих) у різні періоди територіях Донецької та Луганської областей поряд з основними фондами (машинами, обладнанням, будівлями і спорудами) було втрачено й значні обсяги оборотних фондів, тобто та частина активів підприємств, які повністю використовуються в одному виробничому циклі й вартість яких у цей період повністю переходить на ціну готового товару. Йдеться про сировину, напівфабрикати, пально-мастильні матеріали, готову до реалізації продукцію тощо. Адже зазначені продукти краще підходять для їх безпосереднього використання населенням у його господарській діяльності й споживанні, а також легше стають об'єктом мародерства, масового пограбування. Показовим у цьому плані стало минулорічне масове пограбування торгового центру німецької компанії «Метро Кеш енд Кері» в Донецьку, у якому брали участь десятки, а, можливо, і сотні громадян і яке тоді доволі широко висвітлювалось у ЗМІ. Тепер до цього списку можна додати й

згадуваний вище супермаркет «АТБ». Варто також згадати й пограбування та погроми відділень «ПриватБанку» на Донбасі.

До того ж пограбування й крадіжку оборотних засобів технічно легше здійснювати невеликими групами осіб, ніж, наприклад, пограбування й крадіжку великого технологічного обладнання, оскільки вони гірше захищені й менше контрольовані. Враховуючи, що, через бойові дії та окупацію частини Донбасу російсько-терористичними військами, надзвичайно багато людей втратили роботу, пенсії та засобу до існування, слід визнати, що в соціальній психології цього регіону відбулися негативні зрушення, які сприяють масовому розкраданню населенням майна підприємств. Як повідомляє, наприклад, Інтернет-видання «Донецкая правда», результатом масового зубожіння населення окупованих територій Донбасу стала епідемія крадіжок кабелю. Влада самопроголошеної «ДНР» визнає, що «оператори несуть значний збиток, як прямий, так і пов'язаний з недоотриманням прибутку. Відновлення інфраструктури виявляється непосильною задачею через зростаючу вартість кабелю і матеріалів, внаслідок чого у операторів, провайдерів спостерігаються значні втрати абонентської бази».

Причому заради справедливості треба зазначити, що внаслідок тривалих бойових дій, скорочення доходів і статків населення та послаблення морально-етичних норм його поведінки і на територіях контрольованих українською владою й у, так званих, «сірій зоні» почастишали крадіжки майна підприємств і навіть мародерство. Про це, зокрема, свідчать повідомлення ЗМІ та заява начальника Головного управління національної поліції в Донецькій області В. Аброськіна про те, що на лінії розмежування в зоні АТО йде незаконний демонтаж металокопункцій на непрацюючих підприємствах, а згодом металобрухт продається на металургійні підприємства. При цьому він зазначив, що в останні дні силами оперативних служб і спецпідрозділів поліції розгорнуті заходи з ліквідації нелегального металобізнесу. У результаті – на добу виявляють 25–45 т нелегального металобрухту. Також перевіряються підприємства регіону, що здійснюють скупку брухту чорних металів у промислових масштабах.

Водночас слід наголосити, що втрати дрібного інвентаря та оборотних засобів важче піддаються обліку, ніж втрати основних фондів (засобів). А це означає, що встановлення збитків України від втрати оборотних засобів підприємств Донбасу, які виникли внаслідок російської агресії та діяльності російсько-терористичних військ у цьому регіоні, є вельми складним завданням і може бути проведене лише після встановлення повного контролю України над її територією та державним кордоном на Донбасі та проведення повної інвентаризації майна на підприємствах різних форм власності.

Ще важче піддаються обліку втрати, так званих, нематеріальних активів, таких як, наприклад, «ноу-хау» чи людський капітал. Це пов'язано із складністю організації обліку цих надзвичайно важливих, особливо для високотехнологічних галузей, факторів розвитку виробництва. Наочною ілюстрацією таких втрат є згадуване вище вивезення до Росії донецького заводу «Топаз», відомого виробництвом військових комплексів радіоелектронної

боротьби «Кольчуга». Адже вивезення до Росії обладнання й виробничої документації цього заводу, навіть у разі його повернення в Україну у майбутньому (що виглядає вельми сумнівно), означатиме, що в Україні з'явився потужний конкурент у відповідному сегменті оборонно-промислового комплексу (ОПК). Якщо ж вивезене майно донецького заводу «Топаз» Росія не поверне Україні, то відновити зазначене виробництво нашої державі буде ще важче. А відвоювання позицій, втрачених Україною у цьому сегменті ринку високотехнологічної продукції, буде ще більш проблематичним.

Також потужним джерелом втрат «ноу-хау» є міграція кадрів. Причому втратити відповідні «ноу-хау» підприємство може навіть у разі, якщо його залишить відносно невелика кількість висококваліфікованих працівників. Утім, яку саме кількість висококваліфікованих працівників втратили підприємства Донбасу через бойові дії у цьому регіоні поки точно визначити неможливо.

Однак економічний потенціал Донбасу, насамперед його окупованих російсько-терористичними військами територій, потерпає також і взагалі від еміграції населення цього регіону. Адже через еміграцію населення скорочується попит на товари й, особливо, послуги багатьох місцевих підприємств, що, у свою чергу, позначається на їх доходах, робочих місцях тощо. Згідно з офіційними даними, з окупованих районів Донбасу на територію, підконтрольну українській владі, виїхало та зареєструвалося понад 1,54 млн осіб. Щоправда, на думку деяких експертів, частина переселенців з окупованих районів Донбасу зареєструвались, по суті, фіктивно. Ідеться про пенсіонерів, які для отримання українських пенсій повинні не лише зареєструватись, а й проживати на підконтрольній чинній владі територіях України. Але, згідно з експертною оцінкою, фіктивних переселенців-пенсіонерів, які зареєструвалися на підконтрольних чинній владі територіях України, а реально проживають на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, налічується близько 400 тис. осіб, хоча сам експерт припускає, що його оцінка дещо завищена (<http://uainfo.org/blognews/1446536377-polovina-zhiteley-donbassa-sbezhalo-ot-rossiyskih-okkupantov.html>). Утім, те що зазначена фіктивна міграція вимірюється сотнями тисяч осіб, у цілому, заперечень в експертному середовищі не викликає.

Водночас, зазначається в ЗМІ, частина населення, що виїхала з окупованих районів Донецької та Луганської областей, не реєструвалась як переселенці, оскільки не розраховує на соціальну допомогу. Крім того, згідно з даними ООН, у Росії та Білорусі зареєстровано 740 тис. біженців з Донбасу. Таким чином, можна доволі обґрунтовано припустити, що територію самопроголошених «ДНР і ЛНР», а також прилеглу зону бойових дій фактично залишило принаймні 1,8–2,0 млн осіб.

З економічної точки зору, це означає, що ринок окупованих районів Донецької та Луганської областей втратив відповідну кількість споживачів товарів і послуг місцевих підприємств. І навіть багатотисячний контингент російських найманців, що прибули в цей регіон, не зміг суттєво поліпшити місцевий споживчий попит.

Інтегральною оцінкою втрат економічного потенціалу Донбасу внаслідок російсько-терористичної окупації частини його території може слугувати сукупна величина скорочення вартості бізнесу тих підприємців і саме у тій частині, підприємницька діяльність яких пов'язана з Донбасом. І хоча правомірність такої оцінки в теоретичному плані сумнівів не викликає, однак виникають питання суто практичного характеру пов'язані з нестачею відповідної інформації, насамперед через її конфіденційність.

Тому для проведення зазначеної оцінки було використано відкриту інформацію, опубліковану журналом «**Новое время страны**» (2015. – № 40. – С. 26–46) «ТОП – 100 самых богатых украинцев» (назва подана мовою оригіналу). Використання інформації, опублікованої у рамках цього спецпроекту, дає уявлення про втрати від російсько-терористичної окупації на Донбасі саме великого бізнесу. Щоправда, при цьому поза оцінкою залишається оцінка втрат малого і середнього бізнесу. Однак на Донбасі, де провідною галуззю регіональної економіки є саме важка промисловість, особливо в окупованих районах, на малий та середній бізнес припадає відносно невелика частка економічного потенціалу цього одного з найбільш промислово розвинутих і високоурбанізованих регіонів України. До того ж малий та середній бізнес не такий капітало- та наукоємний як великий бізнес. Тому оцінка втрат саме великого бізнесу дає, насамперед, доволі достовірне уявлення про втрати економічного потенціалу Донбасу від російсько-терористичної агресії та окупації. Хоча, звичайно, і втрати малого і середнього бізнесу обов'язково треба брати до уваги в процесі оцінки втрат економічного потенціалу Донбасу.

У ЗМІ вже повідомлялось, що на території самопроголошених «ДНР і ЛНР» розташовані підприємства таких великих вітчизняних бізнесменів, як Р. Ахметов (ПАО «Донецькгірмаш», Єнакіївський метзавод, Макіївський меткомбінат, Харцизький трубний завод, ПАО «Краснодонвугілля», ДПЕК «Ровенькиантрацит» і ДПЕК «Свердловантрацит», супермаркети й автозаправочні станції, тощо), Д. Фірташ (Горлівський хімічний концерн «Стирол», що належить групі компаній Group DF), К. Жеваго (Стахановський машинобудівний завод та Стахановського вагонобудівний завод), а також великі підприємства В. Новінського, І. Коломойського, Г. Боголюбова, В. Нусенкіса, Б. Колеснікова, Ю. Іванющенка, О. Януковича та деяких інших бізнесменів.

Однак, слід мати на увазі, що російсько-терористична агресія та окупація завдали не лише прямих, а й непрямих збитків підприємствам Донбасу. Тобто вагомих економічних втрат зазнають і ті підприємства Донбасу, що розташовані поза зоною окупації та лінії розмежування. Наприклад, Новокраматорський машинобудівний завод (м. Краматорськ, Донецька обл.) не отримує відповідних прибутків через припинення поставок певних видів його продукції до Росії. А металургійні комбінати ім. Ілліча й «Азовсталь» (М. Маріуполь) несуть додаткові витрати через зміну логістики поставок сировини та матеріалів і вивозу готової продукції.

Саме тому й доцільно для оцінки втрат економічного потенціалу Донбасу від російсько-терористичної агресії та окупації брати до уваги втрати насамперед великого бізнесу Донбасу. А відповідну інформаційну базу для проведення такої оцінки й надають дані, опубліковані в рамках спецпроекту «ТОП – 100 самых богатых украинцев». Причому автори цього спецпроекту наголошують, що найбільших втрат вітчизняному бізнесу у 2015 р. завдали війна на Донбасі та значна девальвація української національної валюти. Тому проведена в цій роботі оцінка втрат вітчизняного підприємництва від російсько-терористичної агресії та окупації частини Донбасу коригувалася на величину девальвації гривні щодо долара США у 2015 р. Адже саме в американських доларах оцінювалися статки найбагатших українців.

Проведена експертна оцінка дає підстави вважати, що сукупні втрати великого бізнесу Донбасу від російсько-терористичної агресії та окупації частини території цього регіону у 2015 р. були в межах 2,5–3,0 млрд дол. США, або 55–65 млрд грн. Звичайно, це доволі наближена оцінка. Однак вона дає уявлення не лише про втрати основних засобів підприємств, а й про втрати інших складових економічного потенціалу Донбасу, про його прямі та непрямі втрати. До цього треба додати втрати малого й середнього бізнесу на Донбасі, які також обчислюються мільярдами гривень. І втрати бізнесу Донбасу будуть зростати, чим довше триватиме російсько-терористична окупація частини території цього регіону. Підсумовуючи наведене вище, можна зробити висновок, що на сьогодні сукупні втрати економічного потенціалу Донбасу від російсько-терористичної агресії та окупації частини території цього регіону за весь період її здійснення вже наближаються до 100 млрд грн.

Утім, поки всю територію Донецької та Луганської областей не звільнено від окупантів, достеменно оцінити загальну величину навіть лише прямих втрат основного капіталу від діяльності сепаратистів й російсько-терористичних військових формувань у формі зруйнованих підприємств, об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, житла тощо неможливо. Ще складнішою, як зазначалося вище, буде оцінка втрат, яких зазнали через окупацію інші елементи економічного потенціалу Донбасу.

2. Проблеми відновлення економічного потенціалу Донбасу

Попри нинішню окупацію значної частини території Донецької та Луганської областей, актуальною є проблема відновлення економічного потенціалу Донбасу. І якщо проведення достовірної оцінки втрат економічного потенціалу Донбасу ще попереду, то намічати шляхи його відновлення, включаючи визначення проблем і обмежень, що можуть стати на перешкоді відновлювальному процесу, а також окреслювати ймовірні джерела фінансування процесу відновлення економічного потенціалу Донбасу доцільно вже зараз. Звичайно, поки не відбувся процес деокупації, подібні дослідження матимуть імовірнісний багатоваріантний характер. Однак навіть у такій формі (а іншої поки і не може бути через брак достовірної інформації) вони можуть

бути вельми корисними. Тому доцільно розглядати різні пропозиції з розв'язання проблеми, яка тут аналізується.

Так, у лютому 2015 р. було опубліковано опитування експертів, проведеного Общественной инициативой «Восстановление Донбасса» (назва організації подана мовою оригіналу публікації) (http://www.slideshare.net/Restoring_Donbass/ss-44600299?ref=http://restoring-donbass.com/nashi-proekty/opros-ekspertov-donbassa/5267-otsenka-ekspertnyim-soobcshestvom-donbassa-situatsii-v-regione-perspektiv-ego-vosstanovleniya/).

Експертне заочне опитування (онлайн-анкетування) проводилось у період з 27.12.2014 р. по 31.01.2015 р. серед 400 представників експертної спільноти Донецької та Луганської областей: волонтерів, громадських діячів, журналістів, підприємців, фахівців виробничої сфери та керівників підприємств. В опитуванні взяли участь експерти, що проживають: у зоні проведення АТО; у Донецькій і Луганській області (крім зони АТО); в інших регіонах України (крім Криму); у Києві; у Криму; за межами України.

На жаль, автори зазначеного проекту не оприлюднили статистичних даних, які б характеризували структуру їх соціологічної вибірки. Адже, наприклад, журналіст та громадський діяч, з одного боку, і фахівець виробничої сфери та керівник підприємства, з іншого, найімовірніше, матимуть різну професійну підготовку. Відповідно різнитимуться за ступенем об'єктивності і їхні відповіді на ті чи ті питання економічного розвитку. Також відповіді респондентів на питання політичного характеру проілюстрували суттєві відмінності в політичних уподобаннях, а це непрямим чином свідчить про їх бачення перспективних напрямів економічного розвитку Донбасу.

Наприклад, політичне рішення про входження непідконтрольних Україні територій Донбасу до складу Російської Федерації таким, яке може максимально розрядити обстановку, що склалася на той момент, вважали 33,3 % респондентів походженням з Донбасу, що перебували на той момент у Криму і 20 % тих респондентів походженням з Донбасу, що перебували за межами України. Так само серед цих категорій респондентів найвищою (відповідно 50 % і 20 %) була частка прихильників визнання незалежності непідконтрольних Україні територій Донбасу. Підкреслимо, що серед інших категорій респондентів цього проекту частка прибічників згадуваних вище варіантів розв'язання конфлікту на Донбасі коливалась у межах 0,8–4,6 % і 0–11,1 % відповідно. Події 2015 р. на практиці засвідчили безперспективність, у тому числі й економічну, двох згадуваних вище варіантів розв'язання конфлікту на Донбасі. А це є непрямим свідченням низького рівня економічної освіти (професіоналізму) частини респондентів проекту Общественной инициативы «Восстановление Донбасса».

Однак, поза всяким сумнівом, сильною стороною проведеного опитування є те, що всі респонденти походять з Донбасу. А це означає, що вони доволі добре знайомі з життєдіяльністю та проблемами цього регіону, і, значною мірою, презентують настрої та уподобання місцевого населення, у тому числі й з питань економічного характеру.

У пояснювальній записці до результатів проведеного опитування автори проекту зазначали, що в умовах воєнних дій і економічної блокади конфліктних територій, у числі найбільш значущих проблем економіки Донбасу експерти виділяють критичну ситуацію у фінансовій сфері й високий ступінь ушкодження виробничих потужностей (7,8 і 7,7 балів з 10 відповідно). Також досить значущими для регіону проблемами, на думку респондентів, є відсутність інноваційних розробок (7,2 бала) і незадовільний стан транспортних комунікацій (7 балів). Менш вагомими є проблеми рівня підприємницької ініціативи населення (6,2 бала) і нестачі професійних кадрів і трудових резервів (5,9 бала).

Як бачимо, більший акцент у переліку проблем відновлення економіки Донбасу експерти зробили саме на конкретизації цілей, яких треба досягти, ніж на засобах і механізмах досягнення зазначених цілей. Можна також говорити про певну стереотипність мислення респондентів, а отже – і про подібний характер мислення значної частини населення Донбасу й, мабуть, особливо населення окупованих районів.

Наприклад, як зазначається у звіті за результатами опитування, респонденти пов'язують перспективи відновлення економіки Донбасу з п'ятьма основними для регіону, на їхню думку, сферами економіки: металургією, вуглевидобувною галуззю, дрібним і середнім підприємництвом у виробничій сфері, аграрним сектором, інноваційними технологіями та комунікаційними послугами. Більше половини експертів виділяють у числі пріоритетів розвиток підприємництва й інновацій. Тут ми маємо, як таку, дещо еkleктичну постановку самої проблеми, оскільки автори проекту, що аналізується, поставили, так би мовити, знак рівності між об'єктами економіки, які підлягають відновленню (металургією, вуглевидобувною галуззю, аграрним сектором) та інструментами такого відновлення (інноваційними технологіями). Адже інноваційні технології можуть впроваджуватись у будь-якій галузі економіки. Так само дрібне і середнє підприємництво у виробничій сфері є технологією ведення бізнесу в певному сегменті економічної сфери.

У звіті за результатами опитування також зазначається, що, орієнтуючись на традиційні для Донбасу галузі економіки (металургія й вуглевидобуток), експерти при цьому підтримують ідеї нових економічних підходів у розвитку регіону. Зокрема, респонденти вважають, що після завершення воєнних дій необхідно створити в Донбасі інноваційну промислову зону (27 %), приділити увагу відновленню банківської сфери (26 %) і ввести податкові канікули для малого й середнього бізнесу (25 %). Розвиток малого й середнього бізнесу у виробничій сфері, по оцінкам експертів, входить у ТОП-3 пріоритетних галузей. До числа другорядних експерти віднесли невиробничий сектор економіки – транспортні перевезення, сферу послуг, туризм.

А в питаннях підтримки розвитку малого й середнього бізнесу Донбасу експерти вказують на необхідність надання підприємцям пільгових кредитів (62,8 %), проведення зустрічей і тренінгів для підприємців (60,7 %), уведення режиму «податкових канікул» (58,4 %). При цьому експерти, що проживають у

зоні АТО, пріоритетними вважають саме податкові заходи: уведення податкових канікул (70 %) і звільнення від сплати податків і штрафів (41,7 %).

Однак, як зазначалося вище, для ефективного відновлення економічного потенціалу Донбасу, після проведення оцінки його втрат, необхідно:

– намітити шляхи відновлення цього потенціалу, включаючи визначення проблем і обмежень, що можуть стати на перешкоді відновлювальному процесу;

– окреслити ймовірні джерела фінансування процесу відновлення економічного потенціалу Донбасу.

Деякі експерти, як видно з наведених вище результатів опитування, оцінюючи перспективи відновлення економічного потенціалу Донбасу, виходять з необхідності відтворення саме тієї структури економіки цього регіону, особливо промисловості, яка існувала до початку російсько-терористичної агресії та окупації частини території Донбасу. Однак подібна точка зору видається не зовсім правильною. Адже, виходячи із суті економічного потенціалу регіону як такого, слід брати до уваги, що результат відновлення економічного потенціалу Донбасу залежить не лише від відновлення основних засобів виробництва, а й від одночасного відновлення людського та інтелектуального капіталу Донбасу, від відновлення попиту на продукцію місцевих підприємств як на самому Донбасі, так і за його межами, включаючи іноземні ринки, тощо.

Тому не варто очікувати на повне відтворення тієї структури економіки Донбасу, яка існувала до початку бойових дій у цьому регіоні. Адже з фінансово-економічної і навіть соціальної точки зору просто безглуздо відновлювати роботу вуглевидобувних шахт, які ще в мирний час підлягали закриттю, якщо вони на сьогодні вже зруйновані. У подібному випадку мова може йти лише про часткове відновлення функціонування тих об'єктів, діяльність яких необхідна для забезпечення нормальної роботи інших, рентабельних вуглевидобувних шахт.

Також певних коштів у процесі відновлення вугільної промисловості Донбасу на раніше окупованих територіях вимагатиме й розв'язання проблеми копанок. Адже, наприклад, у разі їх закриття, шахтарі копанок, раніше «легалізованих» (вірніше, просто дозволених) владою самопроголошеної «ЛНР», повинні отримувати допомогу по безробіттю. З іншого боку, легалізація копанок на Донбасі (оскільки ця проблема стосується обох областей) українською владою вимагатиме додаткових коштів для реалізації вимог з дотримання законодавства України, й, зокрема, законодавства про працю та пенсійне забезпечення. Не говорячи вже про дуже небезпечний прецедент, який створиться у разі ухвали такого рішення.

Узагалі, саме наявні фінансові ресурси будуть тим чинником, який значною мірою буде визначати темпи відновлення економічного потенціалу Донбасу та галузеву структуру його господарства у разі повної деокупації території цього регіону. Причому, принаймні на початку відновлювального процесу, не варто розраховувати на значні дійсно іноземні інвестиції (адже вітчизняний капітал, що надходитиме з офшорних зон до цієї категорії

інвестицій, по суті, не належить). Україні також можна і треба звернутися до міжнародних судових інстанцій для стягнення з Росії коштів за заподіяні українській економіці та соціальній сфері на Донбасі руйнування, збитки й втрати. Однак розраховувати на швидке задоволення позовів і надходження коштів з Росії в Україну не варто.

Отже, витрати на відновлення економічного потенціалу Донбасу лягатимуть додатковим навантаженням на державний та місцеві бюджети, накопичення підприємств і населення. Хоча, як це не парадоксально, але відновлення господарства та інфраструктури Донбасу в майбутньому може служити поштовхом до значної активізації ділової активності не лише в цьому регіоні, а й в Україні в цілому. Однак ця ділова активність, насамперед, відновлюватиме втрачений раніше українським суспільством реальний капітал, а менше ресурсів буде спрямовуватись на його збільшення та якісне удосконалення. Це, у свою чергу, негативно впливатиме на міжнародну конкурентоспроможність економіки Донбасу та української економіки в цілому.

Тому відновлення економічного потенціалу Донбасу, мабуть, найдоцільніше проводити за менш капіталоемними варіантами його реалізації. За таких обставин основними рушійними силами відновлення економіки та надходження в регіон відповідних коштів, найімовірніше, будуть експортноорієнтовані, а також трудомісткі галузі місцевого господарства. Поряд з металургією подібні функції можуть виконувати машинобудування, легка, а можливо – і хімічна промисловість. При цьому слід брати до уваги суттєві зрушення в географії українських зовнішньоекономічних зв'язків, як-то зміцнення партнерських відносин із країнами Європи і Азії та послаблення економічних відносин з Росією.

Хоча і потенціал внутрішньорегіонального ринку Донбасу, особливо після повного звільнення окупованих районів, теж може бути вельми потужним чинником відновлення економіки цього регіону. Однак при цьому, розглядаючи проблему поновлення споживчого попиту на територіях Донецької та Луганської областей, які зазнали тривалої окупації російсько-терористичних військ, слід брати до уваги, що не всі переселенці, які виїхали з цього регіону, повернуться назад. Для неповернення на старе місце проживання у цих людей може бути цілий ряд причин. Це, насамперед, робота та бізнес у місцях нового проживання переселенців з Донбасу. Причому найбільш схильними до зміни постійного місця проживання є більш молоді, а також представники економічно найактивніших переселенців з Донбасу. Доволі висока ймовірність таких втрат споживчого попиту та людського капіталу в структурі економічного потенціалу Донбасу сумнівів не викликає. Проблема полягає в обчисленні зазначених втрат через відсутність відповідних методик і достатнього обсягу репрезентативних статистичних даних.

Утім, на підставі наявних статистичних даних про географію розміщення переселенців з Донбасу по території України, можна спробувати доволі наближено оцінити кількість переселенців, які навряд чи повернуться до місць свого попереднього проживання на Донбасі. Найімовірніше, що з переселенців,

які виїхали з окупованих районів Донбасу до інших регіонів України, повернуться до місць свого попереднього проживання ті з них, що виїхали, насамперед, до інших районів Донбасу, які підконтрольні українській владі, а також суміжних з Донбасом областей – Дніпропетровської, Запорізької та Харківської. На сукупність перелічених регіонів припадає близько $\frac{3}{4}$ від загальної кількості зареєстрованих переселенців з окупованих районів Донбасу. Імовірно, що повертатимуться на Донбас і переселенці, що виїхали в більш віддалені регіони України.

Водночас цілком імовірно, що ті переселенці з Донбасу, які радикально змінили саме середовище свого проживання, наприклад, виїхали до україномовних регіонів Західної України та й, узагалі, Правобережної України, або ж знайшли хорошу роботу та добре влаштували свій бізнес на новому місці (насамперед, у великих містах – Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Запоріжжі, Львові тощо), вже не повернуться до місць свого попереднього проживання на Донбасі. Також відносно невелика кількість переселенців з Донбасу може назавжди залишитись у Росії та Білорусі.

Тому можна припустити, що після повного відновлення контролю з боку України над окупованими територіями Донецької та Луганської областей та стабілізації військово-політичної ситуації в цьому регіоні, до місць свого попереднього проживання може не повернутись 200–300 тис. осіб, що залишили Донбас. Це, насамперед, означатиме скорочення сукупних обсягів споживання товарів і послуг населенням цього регіону. Причому, оскільки не повертатимуться на Донбас насамперед більш успішні й багатші переселенці, то й скорочення сукупних обсягів споживання товарів і послуг буде більшим, ніж скорочення населення цього регіону. Відповідним чином скоротиться попит на товари й послуги місцевих підприємств. Спочатку це буде означати зменшення економічного потенціалу місцевого ринку товарів споживчого призначення. Однак через ланцюжки технологічних і товарно-грошових зв'язків таке скорочення попиту місцевого населення на споживчі товари й послуги неодмінно позначиться і на ряді інших галузей господарства Донеччини й Луганщини та в цілому на економічному потенціалі зазначеного регіону. Таким чином відновлення економічного потенціалу Донбасу буде доволі тривалим і, цілком імовірно, суперечливим процесом (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Донецьк Times (<http://dontimes.com.ua>). – 2015. – 29.09; Донецкая правда (<http://pravda.dn.ua>). – 2015. – 23.06; 10, 17, 20.07; 10.11; Новое время страны. – 2015. – № 40; Новости Донбасса (<http://novosti.dn.ua>). – 2015. – 13, 17, 20.11; Общественная инициатива «Восстановление Донбасса» (http://www.slideshare.net/Restoring_Donbass/ss-44600299?ref=http://restoring-donbass.com/nashi-proekty/opros-ekspertov-donbassa/5267-otsenka-ekspertnyim-soobcshestvom-donbassa-situatsii-v-regione-perspektiv-ego-vosstanovleniya/); Остроф (<http://www.ostro.org>). 2015. – 4, 20.11; Укррудпром (<http://ukrrudprom.ua>). – 2015. – 20.11; Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М,*

1998; Факты (fakty.ictv.ua). – 2015. – 12.11; Цензор НЕТ (<http://censor.net>). – 2015. – 8.04; i24.com.ua (<http://i24.com.ua>). – 2015. – 18, 20.11; Informator.lg.ua (<http://informator.lg.ua>). – 2015. – 27.01; 6.04; 8, 15.08; 11.09; 18, 26, 29.10; 2, 8, 9, 16, 20.11; MIGnews (<http://mignews.com.ua>). – 2015. – 26.03; REPLYUA (<http://replyua.net>). – 2015. – 16, 25.08; 2.09; 17.10; 7, 11, 12. 11; UA info (<http://uainfo.org>). – 2015 – 3.11; 62 UA (<http://www.62.ua>). – 2015. – 17.10).

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

Своїм указом Президент України затвердив новий склад Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки. Відповідно до документа, Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки за участю Міністерства освіти і науки України підготувати та подати у місячний строк пропозиції про внесення змін до Положення про Комітет з Державних премій України в галузі науки і техніки та Положення про Державні премії України в галузі науки і техніки стосовно реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, щодо реформи державної політики у сфері науки та досліджень, а також інтеграції України у європейський науковий та інтелектуальний простір.

Визнати такими, що втратили чинність: Указ Президента України від 19 квітня 2006 р. № 314 «Питання Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки»; Указ Президента України від 22 травня 2006 р. № 422 «Про внесення зміни до Указу Президента України від 19 квітня 2006 року № 314»; Указ Президента України від 11 лютого 2008 р. № 113 «Про внесення змін до Указу Президента України від 19 квітня 2006 року № 314»;

Указ Президента України від 30 травня 2008 р. № 485 «Про зміни у складі Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки»; Указ Президента України від 18 червня 2010 р. № 706 «Про зміни у складі Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки».

Склад Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки:

ПАТОН Борис Євгенович – президент Національної академії наук України, голова комітету (за згодою);

ГОРБУЛІН Володимир Павлович – віце-президент Національної академії наук України, директор Національного інституту стратегічних досліджень, радник Президента України, академік Національної академії наук України, заступник голови комітету;

КВІТ Сергій Миронович – міністр освіти і науки України, заступник голови комітету;

СТОГНІЙ Вадим Сергійович – заступник голови комітету, керівник секретаріату комітету (за згодою);

АНДОН Пилип Іларіонович – академік-секретар Відділення інформатики НАН України, директор Інституту програмних систем НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

АНДРОНАТІ Сергій Андрійович – голова Південного наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України, директор Фізико-хімічного інституту імені О. В. Богатського НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

БАЗИЛЕВИЧ Віктор Дмитрович – декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

БАКІРОВ Віль Савбанович – ректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, академік Національної академії наук України (за згодою);

БОБИР Микола Іванович – директор Механіко-машинобудівного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

БОГДАНОВ Вячеслав Леонідович – головний учений секретар Національної академії наук України, академік Національної академії наук України (за згодою);

БУЛАТ Анатолій Федорович – академік-секретар Відділення механіки НАН України, голова Придніпровського наукового центру Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України, директор Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ГАДЗАЛО Ярослав Михайлович – президент Національної академії аграрних наук України (за згодою);

ГЛАДИШЕВСЬКИЙ Роман Євгенович – проректор з наукової роботи Львівського державного університету імені Івана Франка, член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

ГОЖИК Петро Феодосійович – директор Інституту геологічних наук НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ГОЛОВАХА Євген Іванович – заступник директора Інституту соціології НАН України (за згодою);

ГРИНЕВИЧ Лілія Михайлівна – народний депутат України, голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (за згодою);

ГРИЦАК Ярослав Йосипович – директор Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка (за згодою);

ГУБЕРСЬКИЙ Леонід Васильович – ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії наук України (за згодою);

ДАНИК Юрій Григорович – начальник Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (за згодою);

ДЕГТЯРЬОВ Олександр Вікторович – генеральний конструктор – генеральний директор державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» імені М. К. Янгеля», академік Національної академії наук України (за згодою);

ДОВГИЙ Станіслав Олексійович – директор Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

ДОВГОПОЛИЙ Анатолій Степанович – головний науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних сил України (за згодою);

ЄЛЬСЬКА Ганна Валентинівна – директор Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЖУЛИНСЬКИЙ Микола Григорович – академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, директор Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЗАГОРОДНІЙ Анатолій Глібович – віце-президент Національної академії наук України, директор Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЗГУРОВСЬКИЙ Михайло Захарович – ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», академік Національної академії наук України (за згодою);

КАРТЕЛЬ Микола Тимофійович – академік-секретар Відділення хімії НАН України, директор Інституту хімії поверхні імені О. О. Чуйка НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КИРИЛЕНКО Олександр Васильович – академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України, директор Інституту електродинаміки НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КНИШОВ Геннадій Васильович – директор Національного інституту серцево-судинної хірургії імені М. М. Амосова Національної академії медичних наук України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КОВАЛЕНКО Володимир Миколайович – директор Національного наукового центру «Інститут кардіології імені академіка М. Д. Стражеска» Національної академії медичних наук України (за згодою);

КОМІСАРЕНКО Сергій Васильович – академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директор Інституту біохімії імені О. В. Палладіна НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КОНОВАЛЕНКО Олександр Олександрович – заступник директора Радіоастрономічного інституту НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КОРОСТЕЛЬОВ Олег Петрович – генеральний конструктор – генеральний директор державного підприємства «Державне Київське конструкторське бюро «Луч» (за згодою);

КОШЕЧКО В'ячеслав Григорович – віце-президент Національної академії наук України, директор Інституту фізичної хімії імені Л. В. Писаржевського НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КРАВЧЕНКО Ігор Федорович – генеральний конструктор – керівник державного підприємства «Івченко-Прогрес» (за згодою);

КРЕМЕНЬ Василь Григорович – президент Національної академії педагогічних наук України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КРИВОВ Георгій Олексійович – голова правління – генеральний директор публічного акціонерного товариства «Український науково-дослідний інститут авіаційної технології» (за згодою);

КРИВЦОВ Володимир Станіславович – ректор Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (за згодою);

КРИЖАНІВСЬКИЙ Євстахій Іванович – ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, академік Національної академії наук України (за згодою);

КРИШТАЛЬ Олег Олександрович – директор Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КУХАР Валерій Павлович – почесний директор Інституту біоорганічної хімії і нафтохімії НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

КУШНІР Роман Михайлович – директор Інституту прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригача НАН України, член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

ЛИТВИН Володимир Михайлович – народний депутат України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЛИТВИНЕНКО Леонід Миколайович – директор Радіоастрономічного інституту НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЛИХОЛІТ Микола Іванович – директор – головний конструктор казенного підприємства спеціального приладобудування «Арсенал», член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

ЛІБАНОВА Елла Марленівна – академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЛОБАНОВ Леонід Михайлович – академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України, заступник директора Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЛОКТЄВ Вадим Михайлович – академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

МЕЛЕШЕВИЧ Андрій Анатолійович – президент Національного університету «Києво-Могилянська академія» (за згодою);

МОРГУН Володимир Васильович – академік-секретар Відділення загальної біології НАН України, директор Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

МОРОЗ Василь Максимович – ректор Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (за згодою);

МОРОЗОВ Анатолій Олексійович – директор Інституту проблем математичних машин і систем НАН України, президент Всеукраїнської громадської організації «Академія технологічних наук», академік Національної академії наук України (за згодою);

НАЗАРЧУК Зіновій Теодорович – голова Західного наукового центру НАН України та Міністерства освіти і науки України, директор Фізико-механічного інституту імені Г. В. Карпенка НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

НАЙДЕК Володимир Леонтійович – директор Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

НАУМОВЕЦЬ Антон Григорович – віце-президент Національної академії наук України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ПАВЛЮК Степан Петрович – директор Інституту народознавства НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ПАСХАВЕР Олександр Йосипович – радник Президента України;

ПЕТРОВ Вячеслав Васильович – директор Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ПІВНЯК Геннадій Григорович – ректор Національного гірничого університету України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ПИРОЖКОВ Сергій Іванович – віце-президент Національної академії наук України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ПОНОМАРЕНКО Олександр Миколайович – академік-секретар Відділення про Землю НАН України, директор Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ПОПОВИЧ Мирослав Володимирович – директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

РУДЕНКО Леонід Григорович – директор Інституту географії НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

САМОЙЛЕНКО Анатолій Михайлович – академік-секретар Відділення математики НАН України, директор Інституту математики НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

СЕРГІЄНКО Іван Васильович – директор Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

СЕРДЮК Андрій Михайлович – президент Національної академії медичних наук України (за згодою);

СКРИПНИК Ганна Аркадіївна – директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

СМОЛІЙ Валерій Андрійович – академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, директор Інституту історії України НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

СОЛОНІН Юрій Михайлович – заступник директора Інституту проблем матеріалознавства імені І. М. Францевича НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

СТОГНІЙ Борис Сергійович – радник президії Національної академії наук України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ТАЦІЙ Василь Якович – президент Національної академії правових наук України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії наук України (за згодою);

ФАРЕНЮК Геннадій Григорович – директор державного підприємства «Державний науково-дослідний інститут будівельних конструкцій» (за згодою);

ФОМІН Петро Дмитрович – завідувач кафедри Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, академік Національної академії наук України (за згодою);

ЧЕХУН Василь Федорович – директор Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології імені Р. Є. Кавецького НАН України, академік Національної академії наук України (за згодою);

ШИМАН Леонід Миколайович – генеральний директор – головний конструктор державного підприємства «Науково-виробниче об'єднання «Павлоградський хімічний завод»», член-кореспондент Національної академії наук України (за згодою);

ШУЛЬГА Микола Федорович – академік-секретар Відділення ядерної фізики та енергетики НАН України, заступник генерального директора Інституту теоретичної фізики Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут», академік Національної академії наук України (за згодою);

ЯКИМЕНКО Юрій Іванович – перший проректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», академік Національної академії наук України (за згодою);

ЯЦКІВ Ярослав Степанович – директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, академік Національної академії наук України (за

* * *

У Кіровограді відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Перейменовальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства», у якій взяли участь представники міської та обласної влади, громадськості, депутати різних рівнів та провідні науковці з Кіровограда, Києва, Дніпропетровська, Одеси, Запоріжжя, Тернополя, інших міст України.

Співорганізаторами конференції стали Український інститут національної пам'яті, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, КДПУ ім. В. Винниченка, Кіровоградська міська рада, громадська організація «Спільна дія», Кіровоградське обласне товариство ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

Нещодавно Верховна Рада України ухвалила чотири закони, які стосуються засудження комуністичного режиму, відкриття архівів радянських спецслужб та визнання УПА й інших організацій борцями за незалежність України. У парламенті ці закони назвали «декомунізаційним пакетом». Верховна Рада одним із законів засудила комуністичний та нацистський тоталітарні режими і заборонила їх символіку. Протягом півроку від дня набуття чинності закону, тобто 21 травня, усі назви міст, вулиць й інша топоніміка, пов'язані з комуністичним режимом та його ідеологами, мають бути перейменовані місцевими органами влади. Перейменування торкнеться й Кіровоградської області та Кіровограда, які названі на честь С. Кірова. Саме тому й виникла потреба у проведенні в місті конференції, результатом роботи якої стане вироблення критеріїв, згідно з якими й відбуватимуться такі перейменування в Україні.

На початку конференції секретар міської ради І. Марковський закликав учасників висловити свої науково обґрунтовані погляди щодо перейменування міста. А також зазначив, що на конференції ніхто його не перейменовуватиме, це вирішуватиме вся кіровоградська громада під час консультативного її опитування. За результатами опитування депутати міської ради донесуть думку містян до Верховної Ради України, яка й вирішить остаточно, як по-новому називатиметься місто. Кіровоградом, згідно з положеннями закону, що забороняє тоталітарні символи й топоніми, воно уже не буде.

У своїх виступах на конференції науковці оприлюднювали критерії до зміни географічних назв, пов'язаних з комуністичним та імперським минулим.

Вибір стратегії заміни радянської символіки насправді є цивілізаційним вибором. «Для України – це вибір між поверненням до європейського дому і подальшим перебуванням у московській орбіті», – зазначив В. В'ятрович, кандидат історичних наук, директор Українського інституту національної пам'яті.

За словами О. Ратушняка, кандидата педагогічних наук старшого викладача кафедри українського літератури КДПУ ім. В. Винниченка, вибір

назв для населених пунктів має відбуватися за критеріями, які засвідчують історичну самобутність, самодостатність та європейськість нації і держави. Це, зокрема, деколонізація (заміна всіх топонімів, накиннутих Україні ззовні), україноцентричність (засвідчення давності і спадкоємності української історії), краєцентризм (зануреність в історію конкретної території або прив'язка до місцевих географічних об'єктів), унікальність (неповторюваність у назвах інших міст, формування чітких і неповторних образів, пов'язаних з містом), толерантність (відсутність наруги над національними почуттями більшості населення), неперсоналізованість (топоніми, пов'язані з історичними особами, є найуразливішими).

На думку науковців, оптимальною назвою для Кіровограда, з огляду на названі вище критерії, видається топонім Інгульськ. В. Брехуненко, доктор історичних наук, професор завідувач відділу актової археографії Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, вважає, що назва міста за назвою річки, на якій воно стоїть, – типова світова та українська практика (м. Ромни – р. Ромен, м. Бердянськ – р. Берда, м. Іннсбрук – р. Інн тощо). Окрім того, назва Інгульськ закорінює історію міста в козацькі часи, перегукується з адміністративно-територіальною одиницею Вольностей Війська Запорозького Низового – Інгульською паланкою, розташованою південніше, на пограниччі сучасних Кіровоградської, Дніпропетровської та Миколаївської областей. Цікавим є те, що на європейських картах 1750–1770-х років фортеця святої Єлисавети позначена як Інгулгород. І ще один аргумент – перейменування Кіровограда на Інгульськ перегукується з вибором Дніпропетровською міською топонімічною комісією гідроніму Дніпро для перейменування Дніпропетровська. Науковці чітко висловили свою позицію щодо перейменування Кіровограда на Єлисаветград.

Такі заклики рівнозначні заяві, що Центральна Україна – це не наша земля, а російська, зазначив Т. Чухліб, доктор історичних наук, професор провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

На думку науковця, замінити російські радянські топоніми на російські імперські означає визнати, що нам комфортно бути поневоленими Росією, вкоренити в Україні та поза її межами враження про тимчасовість української держави, засвідчити Росії, що українці психологічно продовжують перебувати в її орбіті, чим підкріпити сподівання Москви поглинути Україну, а отже, і наснажити на подальшу війну.

За словами О. Репана, кандидата історичних наук доцента кафедри історії України Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, перейменування Кіровограда на Єлисаветград є неприйнятним, бо уславлення російської цариці Єлисавети засвідчуватиме, що сучасні українці схвалюють поневолення України Росією в минулому та вкорінюватиме у свідомості не тільки населення міста, а й усіх українців почуття меншовартості, власної ущербності, нездатності до самостійного державного життя, а отже, суперечить національним інтересам України.

В. Панченко, доктор філологічних наук, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», зазначив, що і Кіровоград, і

Єлисаветград є назвами, накиненими тією самою Російською імперією (спочатку царською, а потім – радянською), тому вони є неприйнятними.

Після прес-конференції та роботи науковців у двох секціях під назвами «Упорядкування топонімічного ландшафту в контексті процесів декомунізації» та «Історико-етнологічні, географічні й соціокультурні аспекти процесів перейменування» відбувся круглий стіл «Цивілізаційний вимір перейменовувальних процесів» (*Лісниченко Ю. Кіровоградом нам лишилось бути півроку // Вечірня газета (<http://www.vechirka.com.ua/k-rovogradom-nam-lishilos-buti-p-vroku>). – 2015. – 12.06).*

Корпоративне співробітництво

1 жовтня 2015 р. у Києві за сприяння Інституту вугільних енерготехнологій НАН України відбувся Другий японсько-український семінар з питань енергетики 2015. Організаторами семінару став Японський центр вугільної енергетики (JCOAL), Японський інститут енергетичної економіки (IEEJ) та Міністерство енергетики і вугільної промисловості України.

Ще 5 серпня 2014 р. під час зустрічі в Києві міністр економіки та промисловості Японії і міністр енергетики та вугільної промисловості України підписали Спільну заяву про співпрацю між Україною та Японією у галузі енергетичної політики та галузі вугільної теплоенергогенерації. Крім того, у заяві йшлося про технічну співпрацю зі спеціалістами з метою розробки «Майстер – плану» в галузі енергетики для України, а також про проведення аудиту обладнання на вугільних теплоелектростанціях України з метою підвищення ефективності вугільної теплоенергогенерації.

У роботі Другого японсько-українського семінару з питань енергетики 2015 взяли участь міністр енергетики та вугільної промисловості України В. Демчишин, віце-міністр з питань економіки, торгівлі та промисловості Японії Шігекі Іваї, Надзвичайний та Повноважений Посол Японії в Україні Шігекі Сумі, а також фахівці в галузі енергетики України та Японії.

Національну академію наук України на семінарі представляли академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України академік Л. Лобанов, академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України академік О. Кириленко, академіки НАН України І. Карп, А. Халатов та інші науковці з інститутів електрозварювання ім. Є. О. Патона, вугільних енерготехнологій, електродинаміки, технічної епфізики, газу НАН України.

Ключовими моментами семінару були церемонія вручення «Майстер-плану» в галузі енергетики для України, розробленого Японським інститутом енергетичної економіки, та підписання спільної заяви про співпрацю між Україною та Японією в галузі енергетичної політики (*Національна академія*

наук *України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/contents.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=2605>).

* * *

29 вересня 2015 р. відбулася зустріч представників Національної академії наук України з делегацією Американської ради з питань зовнішньої політики (AFPC), під час якої було обговорено перспективи розвитку двостороннього науково-технічного співробітництва.

З української сторони в зустрічі взяли участь віце-президент НАН України академік А. Загородній та завідувач відділу теорії конденсованих середовищ і ядерної матерії Інституту теоретичної фізики ім. О. І. Ахієзера Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» (ННЦ «ХФТІ») академік О. Бакай.

Американську делегацію представляли президент Американської ради з питань зовнішньої політики Г. Пірчнер та колишній перший заступник держсекретаря США В. Шнайдер.

Під час зустрічі сторони обговорили перспективи довгострокового співробітництва в галузі ядерної енергетики, а також підготовки наукових та інженерних кадрів для роботи на АЕС України. Представники академії наголосили, що цей напрям співпраці особливо важливий для України у зв'язку з втратою нашою державою Севастопольського національного університету ядерної енергії і промисловості. На думку представників Американської ради з питань зовнішньої політики, розширення кооперації США та України можливе за рахунок програм, що були раніше призначені для розвитку співпраці з Російською Федерацією.

Також учасники зустрічі обговорили перспективи реалізації спільних проектів під патронатом Департаменту енергетики США, зокрема, у сфері ядерного матеріалознавства. Окрема увага була приділена питанню можливості передачі судна флоту США для організації проведення Академією океанологічних досліджень. За підсумками заходу було підготовлено відповідний протокол.

Крім того, 2 жовтня делегація AFPC відвідала ННЦ «ХФТІ», де відбулася презентація проекту «Джерело нейтронів на підкритичній збірці», який реалізується в співпраці з Аргонською національною лабораторією США за фінансової підтримки Департаменту енергетики США.

Під час візиту представники США та України обговорили хід підготовки установки до запуску, а також перспективи реалізації інших спільних проектів у сфері ядерної енергетики та радіаційного матеріалознавства (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/contents.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=2606>)).

* * *

12 листопада 2015 р. відбувся круглий стіл «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних

дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення», спів організаторами якого виступили Інститут політичних і етнонаціональних досліджень (ІПЕНД) ім. І. Ф. Кураса та Інститут історії України (ІУ) НАН України.

Зі вступними словами до учасників заходу звернулися директор ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України О. Рафальський, директор ІУ НАН України академік НАН України В. Смолій та перший заступник міністра культури України І. Ліховий.

У центрі уваги присутніх на конференції дослідників – істориків, архівістів, музеєзнавців, політологів – перебували проблеми, які виявилися безпрецедентними як для України, так і, певною мірою, для Європейського Союзу та пов'язані зі складними новопосталими викликами, спричиненими анексією Криму та збройним протистоянням на Донбасі. Учені зосередилися на виявленні проблем та пошуку підходів до їх розв'язання, які мають бути комплексними і потребують спільних зусиль науковців, органів державної влади та українських громадян.

Академік НАН України В. Смолій зазначив, що кількість музеїв, які опинилися на тимчасово окупованій території Криму та частині Донбасу, не підконтрольній нині українській владі, обчислюється десятками, а подібних музейних предметів учені нараховують понад мільйон. Кількість архівів, які залишилися в цих регіонах, сягає 110 тис. м стандартних архівних полиць. Уся ця спадщина перебуває під серйозною загрозою, її доля наразі є невідомою.

І. Ліховий у своєму виступі розглянув нинішню вкрай складну ситуацію з охороною пам'яток в Україні (зокрема з огляду на рівень їх обліку) як привід для реформування галузі, яке передбачає цілий комплекс заходів – від внесення необхідних законодавчих змін до подолання інерції місцевої влади в ставленні до пам'яток та фінансування галузі за сумнозвісним так званим «залишковим» принципом.

Керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України ІУ НАН України кандидат історичних наук С. Кот навів статистичні дані щодо пам'яток, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, і розповів присутнім про труднощі, що виникають при співробітництві України з міжнародними організаціями у справі забезпечення захисту цих пам'яток.

Доповідь заступника директора Інституту археології НАН України члена-кореспондента НАН України Г. Івакіна стосувалася долі співробітників археологічних та інших закладів, які залишились у Криму й на Донбасі та опікуються збереженням пам'яток.

Зв'язок із цими науковцями, на жаль, ускладнений. Учений також розповів про співпрацю вітчизняних дослідників із зарубіжними в напрямі вивчення протидії заходам інформаційної війни, які дегуманізують відносини між суспільствами.

У виступі директора Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПШК (Українського товариства охорони пам'яток історії та культури) кандидата історичних наук О. Титової було окреслено коло об'єктів історико-культурної

спадщини, які на сьогодні з об'єктивних причин перебувають за межами відповідальності Української держави.

Завідувач відділу ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України доктор політичних наук М. Кармазіна розглянула проблему культурної спадщини в політичному контексті, акцентувавши на принциповій відмінності між двома орієнтаціями держав у культурній сфері – орієнтацією на збереження різноманітності, якою керується більшість країн світу, та одновимірністю, якою керуються деякі держави з недемократичними політичними режимами.

Співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського кандидат історичних наук Г. Солоїденко торкнулася проблеми бібліотечних фондів (як державних, так і фондів окремих дослідницьких установ) на території анексованого Криму і частинах Донбасу, не підконтрольних українській владі. Дослідниця також відзначила проблему відсутності повного реєстру таких фондів на момент втрати контролю над вказаними регіонами.

Особливий інтерес учасників конференції викликали доповіді співробітників Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

Кандидат філологічних наук Н. Сейтягєв розповів про потенціал спільноти кримськотатарських науковців, які залишаються на Кримському півострові, та такі напрями реалізації цього потенціалу, як створення майданчиків для міжнародного співробітництва й надання Україною грантів для дослідників або посередництва в отриманні фінансування з міжнародних організацій, фондів тощо. Доповідь кандидата філологічних наук І. Дриги було присвячено заходам зі збереження етнокультурної ідентичності урумів та турок-месхетинців в умовах прифронтової зони АТО й динаміці зміни настроїв серед членів спільнот. Кандидат історичних наук М. Араджіоні своїм виступом звернула увагу присутніх до проблем каталогізації історичної й культурної спадщини грецької спільноти, яка зберігалася в музеях Криму й Донбасу на момент втрати контролю над цими територіями, та проблем збереження фондів у закладах, які перебувають на лінії бойових зіткнень (*Круглий стіл з питань історико-культурного й наукового потенціалу Півдня та Сходу України (http://www.nas.gov.ua/text/pdf/News/IPIEND_round_table_South_East_Ukraine.pdf)*).

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

15–17 червня 2015 р. голова Державного космічного агентства (ДКА) О. Уруський взяв участь у Міжнародному авіаційно-космічному салоні Ле Бурже 2015, у рамках якого провів ряд важливих зустрічей з керівниками іноземних космічних агентств.

15 червня голова ДКА зустрівся з адміністратором Національного центру космічних досліджень Франції (CNES) Жан-Івом Ле Галлем. Темою зустрічі було обговорення можливостей двосторонньої співпраці. Голова ДКА поінформував керівника CNES про нову космічну стратегію України до 2022 р.

та про пріоритетні напрями космічної діяльності нашої держави, серед яких дистанційне зондування Землі та космічні наукові програми. Ле Галь у свою чергу повідомив про важливість питання дослідження змін клімату, яким наразі переймається CNES та запросив голову ДКА взяти участь у обговоренні спільної декларації голів космічних агентств, запропонованої CNES для затвердження під час саміту голів космічних агентств у Мексиці у вересні 2015 р.

Крім того, 15 червня голова ДКА взяв участь у зустрічі, організованій CNES та Міжнародною академією астронавтики, з метою обговорення проекту згаданої декларації голів космічних агентств щодо змін клімату та запобігання природним катастрофам. У зустрічі взяли участь також керівники космічних відомств Німеччини, Великобританії, Польщі, Італії, Казахстану, Іспанії, Угорщини та ін.

16 червня голова ДКА разом з керівниками підприємств космічної галузі зустрівся з генеральним директором Європейського космічного агентства Ж.-Ж. Дорденом. Під час переговорів українська сторона порушила питання щодо започаткування процесу підготовки до укладення між Україною та ЄКА «Угоди європейської країни, що співпрацює з ЄКА». За результатами зустрічі підтверджено домовленість щодо проведення переговорів на рівні експертів ДКА та ЄКА стосовно визначення європейських космічних проектів, у яких можлива участь українських підприємств. Також проведено зустріч голови ДКА з головою Аерокосмічного комітету Республіки Казахстан (Казкосмос) Т. Мусабаєвим. Під час обговорення питань співпраці у сфері космічної діяльності сторони підтвердили взаємну готовність до подальшого розвитку такого співробітництва. З цією метою було досягнуто домовленості щодо створення спільних робочих груп за окремим напрямами співпраці для визначення нових спільних проектів (*Урядовий портал (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248252097&cat_id=244277212). – 2015. – 17.06*).

* * *

Директору торгової компанії «Цюаньцзюйю» (Китай) Ма Цюю присвоєно звання почесного проректора по співпраці Харківського національного університету ім. Каразіна з Китаєм. Таке звання директору китайської компанії присвоєно за підтримку ініціатив ХНУ ім. Каразіна. Як отметили в вузе, звання почесного проректора в університеті присвоєно вперше.

В університеті відбувся круглий стіл при участі делегації з Китаю. На зустріч презентували досягнення фізическої і математическої шкіл університету. В круглому столі прийняли участь представителі торгової компанії «Цюаньцзюйю» міста Пэнлай, а також проректори університету Н. Азаренков, З. Назыров и В. Катрич.

Як уточнили в університеті, Харківський університет є центром фізического образования в Україні. Кожен шестой академик, член-корреспондент Национальной академии наук Украины является выпускником

Каразинського університета, більшість з них – випускники естетичнонаукових факультетів. Університет планує спільно з Китаєм впровадити технічні розробки і вивести їх на світовий ринок.

Делегація Харківського національного університету ім. Каразина в березні – квітні відвідала Пэнлай (Китай). По результатах переговорів уряд міста, компанія «Цюаньцзюю» і університет підписали протокол про намір створити філіал університету в Пэнлае (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/nauka_i_tehnologii/17.06.2015/kitaec_stal_pochetnym_prorektorom_harkovskogo_universiteta/nauk/). – 2015. – 17.06).

Діяльність науково-дослідних установ

У Національному університеті «Львівська політехніка» на засіданні вченої ради розглянули хід реалізації програми розвитку університету до 2020 р. у науково-інноваційній сфері. Доповідала проректор з наукової роботи університету професор Н. Чухрай.

Попри певні досягнення стан справ у науково-інноваційній сфері, констатувала промовець, не відповідає науково-технічному потенціалу університету. На це є низка об'єктивних причин. Це, зокрема, спад вітчизняної економіки, значне скорочення обсягів інвестування науково-дослідних робіт з державного бюджету, низький запит на науково-технічні розробки приватних бізнесових структур, перешкоди організаційно-економічного характеру щодо діяльності бюджетних установ.

Даються взнаки також застарілість техніко-технологічної бази науки, скорочення кількості штатних наукових працівників, помітне старіння кадрів. Є і внутрішні проблеми, які стосуються багатьох ВНЗ і Львівської політехніки зокрема. Наші науковці послабили зв'язки з бізнес-структурами. Нерідко науково-дослідні роботи та дисертаційні дослідження відірвані від потреб реального сектору економіки, науковці університету недостатньо співпрацюють із світовим науковим співтовариством.

Проректор Н. Чухрай нагадала, що торік уточнено та затверджено пріоритетні тематичні напрями розвитку фундаментальних та прикладних науково-дослідних робіт. Для багатьох кафедр наукові напрями підтверджені вагомих науковим доробком – міжнародними грантами, публікаціями в авторитетних закордонних виданнях, господарською тематикою тощо. Однак на окремих кафедрах спостерігаємо лише декларативний підхід, а робота за науковими напрями обмежується лише публікаціями у вісниках університету.

Програмою розвитку Львівської політехніки до 2020 р. передбачено створити університетський Центр фундаментальних досліджень. Два роки тому університет подав проектну заявку на розгляд у Європейському інвестиційному банку. У результаті Львівська політехніка увійшла до складу семи ВНЗ України, які отримали позитивне рішення щодо фінансування. У структурі

університету передбачається також створити науково-навчальний Центр «Нові матеріали і технології», оснащений сучасним обладнанням.

На жаль, проблемою залишається все ще низька активність науковців у поданні проектних пропозицій на міжнародні гранти. Як позитивний момент, доповідач відзначила, що в університеті проводяться регулярні зустрічі з представниками підприємств, бізнес-структур та інших організацій з метою налагодження співпраці. Так, цього року такі зустрічі відбулися з представниками Концерну «Електрон», ІТ-фірмами, представниками Регіональної ради підприємців у Львівській області, отримані пропозиції щодо співпраці від «Стрий-авто» та НВП «Завод техніки зв'язку та автоматики».

На порядку денному – розвиток інноваційної інфраструктури Львівської політехніки, зокрема, створення спільно з органами влади міста та області, установами НАН України Наукового парку та Офісу трансферу технологій у межах інноваційної системи Львова.

З цього питання вчена рада університету прийняла відповідну ухвалу, у якій поставлено завдання розробити проект Положення про конкурс інноваційних розробок (проектів). Вони мають пройти аналіз на предмет їхньої ринкової придатності. Директори навчально-наукових інститутів, завідувачі кафедр мають сформувати наукові групи та забезпечити контроль за підготовкою проектних заявок для участі в Програмі HORIZON 2020 відповідно до поданих пропозицій. Вони повинні також проаналізувати виконання фундаментальних науково-дослідних робіт та результати впровадження прикладних науково-дослідних робіт, виконаних за останні 10 років за кошти державного бюджету, а також оцінити ефективність використання науковими групами бюджетних коштів.

В ухвалі йдеться також про формування переліку наукового обладнання та приладів, які потрібно закупити, з урахуванням науково-інноваційної результативності діяльності наукових груп у рамках основних наукових напрямів університету та розробку порядку їх використання (*Освітній портал «Педагогічна преса»* (<http://pedpresa.ua/141218-tsentr-fundamentalnyh-doslidzen-stvoryat-u-lvivskij-politehnytsi.html>)). – 2015. – 2.11).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

У Києві провели виставку інноваційних розробок подвійного призначення, призначених вирішувати нагальні потреби армії України і піднімати рівень технологічного оснащення та обороноздатності держави.

Експозиція, представлена на базі компанії KM-CORE, вміщує готову продукцію, макети та проекти на різній стадії реалізації: безпілотники, радіоелектронний сканер ефіру з використанням SDR-технології, короткохвильову радіостанцію далекого зв'язку, тактичний розвідувально-ударний комплекс, 3D-міношукач, автоматичний пункт управління артилерією, інноваційне джерело енергії великої ємності, тренажерні комплекси на базі комп'ютерних симуляторів, пропозиції щодо модернізації та поліпшення

ергономіки стрілецької зброї, розробки у галузі військової медицини тощо (*LB.ua* (http://ukr.lb.ua/news/2015/06/16/308438_kiievi_vidbulasya_vistavka.html)). – 2015. – 16.06).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Журнал «Фокус» опублікував топ-30 кращих вузів України. В него вошли чотири харківських вуза: 3 місце – НТУ «Харківський політехнічний інститут»; 4 місце – Харківський національний університет ім. Каразіна; 17 місце – національний аерокосмічний університет ім. Жуковського «ХАІ»; 24 місце – Харківський національний університет радіоелектроніки.

Для складання рейтинга «Фокус» отобрав 50 українських вузів, лідируючих в рейтингах «Топ-200 Україна», Scopus і «Вебометрикс». Спеціалісти по персоналу 22 найбільших компаній України оцінили випускників цих вузів по рівню знань, здатності їх застосовувати і готовності навчатися в процесі роботи – результат цього опитування формує 50 % кінцевого бала рейтинга. 25 % кінцевої оцінки припадає на рейтинг інтернет-активності вузів («Вебометрикс» враховує кількість проіндексованих пошуковиками сторінок, зовнішні посилання, цитуємість і кількість розміщених на сайті файлів). Ще 25 % кінцевого бала формують наукові публікації і їх цитуємість (індекс Хірша) (*STATUS QUO*

(http://www.sq.com.ua/rus/news/obshchestvo/19.06.2015/chetyre_harkovskih_universiteta_v_top_30_vuzov_ukrainy/uncnumym/). – 2015. – 19.06).

* * *

16 червня 2015 р. на базі Науково-технічної бібліотеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ) відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства».

Представники 96 бібліотек вищих навчальних закладів України зібралися на Прикарпатті, щоб обговорити пріоритетні напрями діяльності, відповідно до змін у законодавстві, та визначити завдання, які мають відповідати основним положенням проекту Концепції якісних змін бібліотек, задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 р.).

Окрім ІФНТУНГ, співорганізаторами конференції виступили: Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка та Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка.

16 червня відбулося засідання Науково-методичної бібліотечної комісії Міністерства освіти та науки України. Учасники конференції також мали змогу

відвідати музей історії університету та геологічний музей ІФНТУНГ, мінералогічна колекція якого належить до Національного надбання України.

17 червня відбулось офіційне відкриття конференції. Після урочистого відкриття розпочалася робота пленарного засідання, яка пізніше продовжилась у форматі секційних засідань.

Обговорення актуальних питань проходило в рамках засідань п'яти секцій: Нові тенденції в інформаційному обслуговуванні студентської молоді, роль соціокультурної діяльності університетської бібліотеки. Рекламно-інформаційна та видавнича діяльність бібліотек вищих навчальних закладів. Інформаційні ресурси та технології у бібліотеках ВНЗ України. Формування та збереження бібліотечних фондів, їх книгознавчі дослідження. Науково-методична діяльність бібліотек вищих навчальних закладів: інновації, практичний досвід (*Міністерство освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/17/vseukrayinska-naukovo-praktichna-konfere/>). – 2015. – 17.06*).

* * *

13 червня 2015 р. міністр освіти і науки С. Квіт взяв участь у щорічній конференції Академії наук вищої школи України, яка відбулася в Інституті післядипломної освіти Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. На конференцію зібралися понад 80 дійсних членів академії, які представляли всі головні університетські центри України.

У своїй резолюції конференція АН ВШ України схвалила реформаторські кроки міністерства та Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України, а саме: схвалений урядом проект нового Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який міністерство розробило із залученням широких кіл наукової спільноти, ухвалення Закону України «Про вищу освіту» та підписання угоди про асоційований статус України в науковій програмі Європейського Союзу «Горизонт 2020».

Також конференція АН ВШ України підтримала позицію МОН щодо виборів до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, закликавши Верховну Раду України невідкладно ухвалити зміни до Закону України «Про вищу освіту», які б встановлювали чіткі кваліфікаційні вимоги до членів агентства і визначали прозору процедуру їх обрання.

Конференція затвердила повноваження академіків (дійсних членів) та почесних академіків АН ВШ України, обраних науковими відділеннями у 2015 р. (*Міністерство освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/19/ministr-sergij-kvit-vzyav-uchast-u-konferencziyi-an-vishhoyi-shkoli-ukrayini/>). – 2015. – 19.06*).

Наука і влада

16 листопада 2015 р. у Комітеті з питань культури і духовності Верховної Ради України відбувся круглий стіл на тему: «Законодавче

врегулювання створення Українського інституту книги: українські реформи та європейський досвід». До обговорення проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи державного управління в книговидавничій сфері (реєстр. № 3084), яким передбачено створення Українського інституту книги, запросили українських видавців, книгорозповсюджувачів, представників провідних бібліотек та громадських організацій. Участь у заході взяли генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського В. Попик та директор Інституту книгознавства НБУВ Г. Ковальчук.

Відкриваючи засідання, голова Комітету з питань культури і духовності, народний депутат М. Княжицький – автор та ініціатор законопроекту – розповів про ідею створення Українського інституту книги. За його словами, сьогодні окремі питання книговидавничої сфери і бібліотек віднесені до компетенції різних органів державної влади, що робить державне управління в зазначених сферах неефективним, а стан підтримки державою бібліотечної, літературної та книговидавничої діяльності – вкрай низьким.

«У нас, на жаль, ситуація така, що немає і не було протягом тривалого часу єдиного органу, який би опікувався і питанням видавництва, і питаннями підтримки читання, і питаннями підтримки українського читання за кордоном, і питаннями підтримки бібліотек і бібліотечних фондів.... Тому сама логіка законопроекту передбачала не конкретні завдання, для того, яким чином підтримувати книжку і бібліотеки. Це питання наступне. Логіка законопроекту структурна: має в країні бути орган, який відповідатиме за ці питання», – зазначив М. Княжицький.

Особливий гість засідання – директор Інституту книги у Польщі Гжегож Гауден – презентував присутнім польський Інститут книги й ознайомив із численними його власними та урядовими програмами, які він реалізує на підтримку польської літератури, читання і бібліотек.

Це багаторічні програми підтримки авторів, якісних книжок, перекладу польської літератури; інвестицій у будівництво бібліотек у невеликих населених пунктах, комп'ютеризацію та інтернетизацію бібліотечних установ, а також тренінгові програми для бібліотекарів. Інститут підпорядкований Міністерству культури і національної спадщини Польщі, активно співпрацює з Національною бібліотекою Польщі – Бібліотекою Народною – та підтримує лише публічні бібліотеки. Як зазначив Гжегож Гауден, директор інституту має широкі повноваження і всі рішення приймає одноосібно без додаткових погоджень.

Успішний польський досвід, безперечно, зацікавив присутніх, однак, на думку багатьох з них, в Україні сліпе «копіювання» організаційних засад функціонування подібної інституції видається сумнівним.

Виступи керівників провідних бібліотек України продемонстрували неоднозначне сприйняття бібліотечним співтовариством рішення про доцільність створення додаткового органу державного управління книговидавництвом і бібліотечною справою.

Без відповідей залишилася й низка запитань від учасників обговорення, приміром: чому документ було винесено на перше читання до Верховної Ради України без попереднього громадського обговорення й експертної оцінки? Яким чином новостворений інститут має регулювати питання співпраці з науковими та спеціалізованими бібліотеками?

Генеральний директор НБУВ член-кореспондент НАН України В. Попик наголосив на тому, що бібліотеки повинні забезпечувати не лише соціокультурні запити населення, а й розвиток освіти, науки, соціально-політичного життя, державного управління: «Як це все гармонізувати в одному законі? Бібліотечно-інформаційну сферу в умовах сучасної інформаційної революції, розбудови потужного електронного інформаційного простору в усьому світі вважають надто серйозною справою аби розглядати її побіжно, підпорядковуючи питанням державної видавничої політики. Такий підхід може завдати значної шкоди інтелектуальному і культурному потенціалу України, національній інформаційній безпеці.

Оскільки із текстом законопроекту ми змогли ознайомитися лише після того, як за нього проголосували у першому читанні народні депутати України без попереднього фахового обговорення, мусимо втрутитися в ситуацію, що склалася, і радимо у запропонованому законопроекті, спрямованому, навіть за назвою, на удосконалення книговидавничої справи, взагалі зняти з розгляду зміни до статті 26 чинного Закону України “Про бібліотеки та бібліотечну справу”. А от питання принципів функціонування бібліотек та бібліотечно-інформаційної справи потрібно врегулювати окремим відповідним законопроектом чи указом Президента України».

На завершення дискусії М. Княжицький запропонував присутнім у стислі терміни спрямувати свої зауваження та пропозиції до законопроекту на адресу комітету і запевнив, що всі вони будуть обов’язково розглянуті й враховані.

Зважаючи на важливість питань функціонування бібліотечно-інформаційної сфери, які зачіпає обговорюваний документ, повідомляємо, що найближчим часом відповідне звернення керівників національних та державних бібліотек України буде спрямоване до керівництва держави.

Довідково.

У структурі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського наприкінці 2014 р. створено науково-дослідний підрозділ – Інститут книгознавства. Його створення обумовлено, передусім, наявністю у НБУВ основної джерельної бази книгознавчих досліджень та вагомими здобутками співробітників бібліотеки у сфері досліджень книжкової культури та книжкового пам’яткознавства.

Інститут книгознавства продовжуватиме та розвиватиме в нових соціокомунікаційних умовах діяльність Інституту української книги, що діяв у НБУВ у 1993–2011 рр., а також Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) – науково-дослідної установи, що існувала в Києві в 1922–1936 рр. при Народному комісаріаті освіти УСРР.

Науковці Інституту книгознавства не планують обмежуватися лише дослідженням традицій українського та зарубіжного книгознавства. Нові

соціокомунікаційні реалії потребуватимуть від них активної роботи в напрямі дослідження співвідношення культури традиційної та електронної книги в порівнянні з традиційною, відбору пам'яток до створення національного цифрового книжкового ресурсу та ін. (*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* (<http://www.nbuv.gov.ua/node/2555>). – 2015. – 18.11).

* * *

4 листопада 2015 р. у Києві відбулася науково-практична конференція «Запровадження комунікації органів державної влади: виклики та завдання», за участі радника міністра інформаційної політики України з питань впровадження програми «Відкрита влада» І. Делікатної, яка, зокрема, модерувала захід.

Під час заходу представники державної влади та наукової спільноти обговорили стан ресурсів державних комунікацій та які нормативні документи потрібно розробити для впровадження реформи державних комунікацій в Україні.

І. Делікатна прокоментувала, що важливим моментом є те, що Секретаріат Кабінету Міністрів України та Міністерство інформаційної політики України вважають наукову частину роботи однією з головних у процесі розробки концепції реформи державних комунікацій. Тому, спеціалісти з наукової сфери будуть залучені до розробки концепції в першу чергу.

«Важливо перейти від інформування до комунікації в співвідношенні влада-суспільство. Тобто, має бути налагоджений процес зворотнього зв'язку, щоб думка громади відображалася в діях влади. МІП вважає, що до вирішення завдань як це зробити і які законодавчі ініціативи прийняти, впровадивши сучасні комунікаційні системи, потрібно залучати науковців та експертів в сфері», – зазначила радник міністра.

У заході також взяли участь представники Адміністрації Президента України, Секретаріату Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства інформаційної політики України, Міністерства закордонних справ України, Київської міської державної адміністрації та The Communication Reform Group при Кабінеті Міністрів України, а також фахівці у сфері комунікацій з Великобританії та Польщі, науковці з провідних державних вищих навчальних закладів України, зокрема з Луцька, Сум, Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Львова (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248609828&cat_id=244277212). – 2015. – 6.11).